

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Historický ústav

Plukovník Jan Velík – biografie čestného občana města Svatky
(magisterská diplomová práce)

Bc. Lukáš Mašek

Vedoucí práce: **Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D.**

Brno 2012

Zde bych chtěl poděkovat vedoucímu práce za trpělivé a přínosné vedení mojí práce, za ochotu a důvěru ve mně vloženou, dále můj dík patří i mé kamarádce Bc. Vlastě Kynclové a Mgr. Martinu Mudrochovi, kteří také přispěli k tomu, aby mohla tato práce vzniknout v takové podobě, jakou má.

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl
všechnu použitou literaturu a prameny

5.5.2012

.....

Obsah

1. Obsah.....	4
2. Úvod.....	5
3. Dětství	7
4. My, nasazení na nucené práce	8
4.1. Československá emigrace v SSSR.....	12
4.2. Výsadkové operace na východní frontě	15
4.3. Československá zpravodajská činnost jako základ vzniku Čs. zahraničních jednotek v SSSR	16
5. Jan Velík v Rudé armádě	18
5.1. Ze Slovenské armády do armády Sovětského svazu.....	18
5.2. Bitva u Kurska	19
5.3. Vznik paradesantní brigády.....	24
5.4. Jefremov	28
5.5. Příprava na vysazení v týlu	32
6. Zpravodajská skupina „STAS“ a odboj	33
6.1. Další osudy 2. samostatné československé paradesantní brigády.....	34
6.2. Zpět doma.....	38
6.3. Partyzánská činnost na Svratecku Žďársku před příchodem skupiny STAS.....	42
6.4. Skupina STAS zahajuje odbojovou činnost v jádru Vysočiny	43
6.5. Jan Velík pod velením majora Orla.	47
7. Osvobození.....	55
7.1. Válka končí i pro Jana Velíka... ..	60
8. Sen, který se nestal skutečností	60
8.1. „Očista“ armády za třetí republiky	61
8.2. Jan Velík obětí pounorových „čistek“ a perzekucí	63
9. Rok 68	68
9.1. Vraťte ruská vyznamenání!	69
10. Od okupace k současnosti	70
10.1. Rehabilitace.....	70
10.2. Další ocenění	71
11. Závěr.....	71
12. Seznam zkratk	74
13. Zkratky vojenských hodností	75
14. Použitá literatura a prameny.....	76
15. Přílohy	82

Úvod

Historiografie, tak jako vědy ostatní, se vyvíjí neustále. Vyvíjí a mění se vznikem nových paradigmat doby, režimů, běžným vlastním vývojem uvnitř vědy, vzniklým neustálým objevováním nových poznatků a faktů, revizí starých a vytvářením nových pohledů a kladením nových otázek, nebo se vznikem nových metod.

I tato diplomová práce je založena na posunu v nahlížení na historickou vědu a na vzniku „nových“ či alternativních metodách výzkumu dějin. Od šedesátých let minulého století začíná se objevovat pojem „nová historie“, který má vyjadřovat právě tyto nové postupy a metody při práci historikově. Jednou z metod, která do nich patří může být tzv. mikrohistorie.¹ Jak již název napovídá, jedná se tzv. „malé dějiny“, mluvíme-li o historii státu například, může se v případě mikrohistorie jednat třeba o dějiny vesnice, rodiny apod. Mikrohistorie má blízko k regionální historiografii, která však má ten hlavní rozdíl, že je vázána více či méně na konkrétní geografickou jednotku. Moje práce má být biografií jednoho člověka, který ovšem neovlivňoval onu určující „velkou historii“ a proto je příspěvkem k dalšímu poznání „malých dějin“ „malých lidí“. Přesto nejde v žádném případě o nějakou bagatelizaci dějin ani osob, jak Vaněk správně poukazuje ve své metodické příručce, ukazuje se, „že při pozorném pohledu (respektive naslouchání) není žádný životní příběh (již pro jeho neopakovatelnost) měřitelný schematickými a vnějškovými kritérii posuzovaným metrem malosti či velikosti.“² Hlavní pomůckou při mé práci bude využití orální historie, která spočívá v tzv. kvalitativním výzkumu, který pojímá sdělení jednotlivce jako svébytnou poznávací hodnotu, nezobecňuje jej, ani jej nevčleňuje do širšího celku.³ Zkráceně lze říci, že v této práci a při práci s metodou orální historie nejde o jakési

¹ Objevuje se od 70. let minulého století.

² Vaněk, M. a kol. Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. Olomouc 2003. s. 7.

³ Více ve Vaněk, M. a kol. Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. Olomouc 2003. s. 6.

přepisování dějin, neboť fakta při tomto výzkumu zjištěná se nepokládají a mnohdy ani nemohou (pokud je nelze ověřit z jiných zdrojů) na objektivní rovinu, nýbrž jsou veskrze subjektivní a proto jsou už *a priori* samy pro sebe výsledkem a cílem.

Konkrétně v této práci je zaznamenán životní příběh jedné osoby od jejího narození až do současnosti. Základním pramenem pro tuto práci tedy nebudou archivní materiály, ale (jak vyplývá z výše napsaného) vlastní vyprávění subjektivního prožívání této dlouhé časové jednotky. Je zde předkládána biografie člověka ohraničující bezmála jedno století. Je proto pochopitelné, že práce nemůže být monotematická (kromě toho, že je jejím objektem jeden člověk) a musí se dělit na jednotlivé životní úseky pomocí zlomových bodů a velkých osobních životních změn. Nejkratším a nejobtížněji zkoumatelným časovým úsekem se zabývá první kapitola nazvaná „Dětství“. Hned po ní následuje velmi výrazná epizoda „My nasazení na nucené práce“ ve které se díky vyprávění narátora dozvíme o poměrně krátké době jeho mládí, kterou strávil v táboře nucených prací v Německu za druhé světové války. Název kapitoly „Jan Velík v Rudé armádě“ nám stejně jako předchozí naznačuje, kam se ubíraly další kroky osudu našeho narátora. Další kapitola „Zpravodajská skupina STAS a odboj“ nám zase sdělí zážitky, pocity i nálady z jeho odbojové činnosti. Tyto kapitoly tedy, jak je vidět souvisí přímo s osobou narátora a proto nelze hledat mezi nimi historické mezníky, které by je oddělovaly. Jinak je tomu s další kapitolou, která byla nazvána „Osvobození“, což je ovšem tak významný milník, že pochopitelně musel znamenat zlom i v životě jednotlivce. Kapitola „Sen, který se nestal skutečností“ nás zavádí, jak, lze snadno pochopit k Únoru 48 a vypoví nám o tom, co přinesl do života narátora. Další kapitola opět mluví sama za sebe a opět navazuje na významnou událost v historii, název kapitoly zní „Rok 68“. Poslední kapitolou je potom „Od okupace k současnosti“, kterou se dostaneme prakticky až do dnešních dnů. Největší důraz jsem kladl na období přibližně shodné s obdobím druhé světové války, neboť je, ač není příliš dlouhé, obdobím nejbohatším na množství vzpomínek a zážitků v životě Jana Velíka. Věnoval jsem mu proto značný rozsah, převyšující ostatní kapitoly jeho života. Tomu pochopitelně odpovídá i seznam použité literatury, který je nejobsáhlejší právě k tématu konkrétních pro nás stěžejních aspektů druhé světové války.

Nebylo mým cílem ovšem zaznamenat paměti. Tak jako obraz nemůže být považován za kompletní, dokud není zarámován, i v této práci je určitý rámeček, do kterého zapadá vyprávění našeho narátora, doplňuje ho, uceluje a dává mu zcela jiný pohled na dějiny, pohled subjektivní.

Lidská paměť není dokonalá a bezedná, její kvalita se mění, působíc na ni mnoho faktorů, z nichž nejvýrazněji působícím faktorem, který negativně ovlivňuje paměť zdravého

člověka, je přibývající věk. Není tedy možné přesně zapamatovat a uchovat události dávno minulé a pokud vzpomínáme například na dobu druhé světové války, tak ten odstup činící téměř sedmdesát let je značný. Proto vznikne-li nějaká nepřesnost historická, jenom nám to potvrzuje subjektivnost a autentičnost, i když na úkor přesnosti. Zde je proto prostor pro otevření materiálů archivních a jiných, jejichž použitím nechceme opravovat narátora, ale zajistit vědeckost a kvalitativní úroveň práce.

Dětství

*„Z dětských hodin poslední chmýří odlétá
zabloudil jsi v letech svých
a z dálky anděl strážný zkormoucen haleká“
František Halas, Sésie*

O dětství Jana Velíka je již dnes bohužel obtížné sehnat větší množství materiálů a pramenů, kromě toho, co nám o sobě řekl sám, ať již přímo či vyplněním nějakého úředního dokumentu, nicméně pro naši práci postačuje o tomto období jeho života poměrně stručnější rozsah, základní životní údaje a okamžiky. Jan Velík se narodil 2. srpna 1921 v Hodoníně Jozefu Velíkovi a Marii Velíkové rozené Balažikové. V příloze této práce je unikátní zachovalá fotografie Velíkovy matky (**Přílohy, obr. 1**). Jeho otec byl Slovák, matka Češka, později žila na Slovensku. Již po ukončení prvního ročníku obecné školy mu v roce 1930 zemřel otec. Nastaly pro rodinu obtížné časy. Světová hospodářská krize byla v plném proudu a matka zůstala sama se čtyřmi dětmi. Z prvního manželství měla paní Balažiková tři nevlastní sourozence Jana Velíka – Pavla, Annu a Filomenu Chocholáčkovy. *„Nejhorší pro maminku bylo, že v té době bylo těžké sehnat zaměstnání. Když někdo nějakou práci sehnal, byla to práce v zemědělství u sedláků.“⁴*

Po ukončení obecné školy nastoupil mladý Jan Velík na gymnázium v Hodoníně. Během studia si také on přivydělával hlavně v letních měsících v zemědělství a pět měsíců pracoval jako pomocný dělník v cihelně. Gymnázium ukončil maturitní zkouškou v roce 1941.

⁴ Nепublikované paměti Jana Velíka.

My, nasazení na nucené práce

*„Vypálen ohněm hrůzy co podpaluje tma
chci věřit teď jak druzí to' celá vůle má“*

František Halas, Dokořán

Tato kapitola nese jméno sborníku, který přináší svědectví a osudy totálně nasazených z kraje Vysočina, i přesto, že sám plk. Velík do sborníku nepřispěl, je nám velkou inspirací, neboť odpovídá obecné celoplošné situaci a velmi souvisí a doplňuje i zkušenosti vyprávěné panem Velíkem. O tom, jak se celé ročníky mladých hochů a později i dívek vůbec octily na nucených pracích pro Říši není třeba vést spory, jejich cesty byly velmi podobné. Pamětníci se shodují i na dalších věcech, na úrovni ubytování, na kvalitě stravování i na zacházení od německých dozorců. Jejich cesty domů se však poměrně různily, jak uvidíme níže.

Dnes se rozlišují 4 stupně nucených prací za druhé světové války: 1) prostý nábor, 2) nábor se zásadním ovlivněním existenčních hledisek, 3) konskripce – odvod celých ročníků nařízením místní státní správy, tedy totální nasazení, pro něž se vžil termín totální nasazení, jak jej známe a konečně 4) deportace.⁵ Co se týče statistik třetí skupiny, odhaduje se, že z území protektorátu bylo za druhé světové války odvedeno na 640 000 převážně mladých lidí, z čehož se již nevrátilo asi 5 000 a dalších asi 100 000 z těchto nešťastníků se vrátilo s podlomeným zdravím.⁶

Zpočátku jsou známy případy dobrovolného nestoupení na práci na území Říše z důvodů vyššího výdělků. To však netrvalo dlouho a bylo to minimální procento těchto nasazených. Praxe probíhala tak, že povětšinou přišel domů povolávací rozkaz z protektorátních pracovních úřadů, který zpravidla přikazoval během několika málo dní hlásit se k odjezdu na nejbližším vlakovém nádraží, tedy od určitého data na dobu, dokud bude válka. Pokud nepřišel přímo povolávací list domů, mohl například dorazit místní četník s informací, že se musí příslušný hlásit na pracovním úřadě, kde podepíše příkazovací (povolávací) list. K hromadným odvodům mohlo docházet i každý měsíc. Po chaotickém

⁵ <http://www.totalnenasazeni.ic.cz/>

⁶ Bílek, J.: My, nasazení na nucené práce ve druhé světové válce. Z dopisů, vyprávění a dokumentů některých nasazených získaných v roce 2003. Žďár nad Sázavou 2004. s. 1.

dojemném divadle, představovaném směsicí loučení, pláče, setkání s novými i starými přáteli, mnohdy ze stejných škol a tříd, vzájemného dodávání odvahy a předávání buchet nebo bochníků chleba s kusem salámu, následoval transport vrstevníků do Říše. Stávalo se však také, zejména v posledních měsících války, že byli nasazení posíláni opevňovat hýbající se východní frontu na území protektorátu, nešlo tedy pouze o práci v Říši.

Při pročitání vzpomínek jednotlivých obětí totálního nasazení, je mnohdy až překvapující, jak se výpovědi v leckterých věcech shodují, výjimkou není ani vyprávění o lágrech, ve kterých byli ubytováni. Zatímco někteří byli ubytováni například v hospodě, penzionu či jiných provizorně upravených budovách, drtivá většina se ocitla v dřevěných barácích německých lágrů, ne příliš odlišných od koncentračních táborů, určených ke zcela jiným cílům. Baráky měly vždy podobnou charakteristiku, citelný nedostatek zateplení byl „vynahrazen“ štědrým množstvím štěnic, krys a vší, dírami ve střeše bylo možno spatřit zajímavé pomyslné tržiště, kde se za bochník chleba či cigarety vyměňovala lůžka. Horní za spodní, neboť díra ve střeše přímo nad postelí byla velmi nepříjemná, pro někoho snad však možná příjemnější, než krysy na spodní posteli. V konečném výsledku to však bylo jedno, nevyspal se pořádně ani ten nahoře, ani ten dole. Místnost vytápěla malá kamínka, do kterých však scházelo uhlí. Nelze se proto divit, že to mnozí odnesli nemocemi a jiní zaplatili životem.

Kamenem úrazu ovšem bylo i stravování, pamětníci většinou uvádí, že k snídani bylo cikorkové kafe nebo čaj z nějakého listí a malý příděl chleba, to bylo více méně všude podobné, někde byl chleba suchý, jinde dostali kousek margarínu či řepné marmelády, Velík si vzpomíná na kousek černého chleba s čajem. *„Na oběd jsme chodili do kantýny, to byla společná jídelna, ale jídelna, tam jsme měli něco jako ešusy, jako třeba na vojně, tam jsme dostali trošku polívky, ale to nebyla ani polívka, spíš teplá voda, druhý byly třeba brambory ve šlupkách, kousíček salámu a to byla veškerá jídla.“*⁷ Co bývalo k večeři si respondent nevzpomíná, ale zpravidla jiní pamětníci uvádí tzv. „eintopf“, což byly různé dohromady smíchané zbytky. Strava byla při dvanáctihodinových směnách nedostatečná a k nějakému lepšímu jídlu vedla pouze jedna cesta – balíčky z domu. Hojně se kšeftovalo s jídlem i cigaretami.

Shoda ve výpovědích lidí, kteří zažili totální nasazení panuje veskrze také v přístupu k nasazeným a v zacházení s nimi ze strany jejich mistrů či dozorců. V lágrech bylo různorodé národností zastoupení, od Francouzů, Belgičanů Italů či Holanďanů, přes

⁷ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

Jugoslávce, Čechy, Slováky, až k Polákům, Rusům a Ukrajincům. Příslušníci těchto národů byli pochopitelně oni „zaměstnaní vězni“. Co se týče dozorců či mistrů, šlo převážně o Němce, Rakušany či Maďary. Nejhůře se podle výpovědí chovali k Rusům, Polákům, ale i Čechům.⁸ Podle jiných výpovědí na tom byli sovětští zajatci vůbec nejhůře.⁹ Jan Velík měl to štěstí nebo tu smůlu, že byl v táboře, ve kterém byli pouze Češi a Slováci. S největší pravděpodobností byl umístěn v táboře *Malchow – Mecklenburg* v době, kdy tento tábor ještě nebyl úplně dostavěn a neměl ještě zdaleka takovou kapacitu jako na konci války. „V Německu, když jsme byli, tak to byli Čechoslováci jen.[...] Děvčata tam byla taky, Češky, ale ty měly barák kousíček dál od nás.“¹⁰ Právě zacházení německých dozorců se zajatci v pracovním táboře se stalo Janu Velíkovi osudným v dalším putování životem, schylovalo se k velké změně. Respondent nám podává svědectví o pracovních podmínkách, doprovázených nepřátelským přístupem dozorců: „Těžká, skutečně těžká práce, jsme byli vždycky utahaní a nejhůřší bylo, že každou chvíli mně začali nadávat do českých psů.“¹¹ S nelibostí vzpomíná na německého dozorce, který obcházel tábor s klackem a dával dobrý pozor na to, kdyby si někdo chtěl náhodou odpočinout od práce. Energickému mladíkovi pil tento Němec krev. Každodenní náplň dne – těžká fyzická práce – bývala ve většině případů ztěžována, kromě více než mizerného ubytování a obušků dozorců, častými nálety spojeneckých letadel a ubohou stravou, o tom ale až později. Samotné práci není třeba se dopodrobna věnovat, je nasnadě, že se zpravidla jednalo o práci v průmyslové a vojenské výrobě, budování koncentračních táborů či opevnění apod. Práce byla různorodá a leckdo byl zařazen podle své profese, jiný zase tam, kde bylo prostě třeba. Jan Velík byl zprvu zařazen na výkopech v písčném terénu o hloubce dva metry a šířce jeden metr. Výkopy se prováděly bez zajištění či bez nějakých výztuh. „Kolikrát to zasypalo někoho, protože v tom výkopu, ten nebyl vůbec zajištěný nějakýma prknama a nevím, co podobného[...] tak když to někoho zabilo, tak ho tam nechali a vůbec, že by to...“¹² Když došlo na pracovišti k nehodě, tak se nikdo nesměl hnout z místa a pracovalo se dál, jako by se nic nestalo. Později se Jan Velík dostal na relativně lepší pracovní pozici. Náhodou potřeboval jeden maďarský mistr pomocníka a byl k němu přidělen právě on. Jednalo se o stavění dřevěných baráků. Velík nás spravuje o tom, že na stavbě baráků se podílely tři skupiny, první zhotovila základy, druhá celkovou konstrukci baráku a třetí, do které patřil sám, dělala podlahy. Jejich pracovní náčiní se skládalo ze sekery, kladiva

⁸ Bílek, J.: My, nasazení na nucené práce ve druhé světové válce. Z dopisů, vyprávění a dokumentů některých nasazených získaných v roce 2003. Žďár nad Sázavou 2004. s. 13.

⁹ Tamtéž s. 27.

¹⁰ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹¹ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹² Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

a klinců.¹³ Zpočátku se ukázala jako problém jazyková bariéra, ale po nějaké době se mladík naučil potřebná slova maďarsky a práce byla příjemnější.

Nikdo však nevydrží pracovat dvanáct hodin denně sedm dní v týdnu bez toho, aby si odpočinul a alespoň na chvíli ulevil tělu. Stalo se jednou, právě, když si Jan Velík sedl, že si odpočine, že ho spatřil dozorce. Vyzval ho, aby šel s ním a ušetřil mu bolestivý kopanec do kotníku. „*Pohádal jsem se s Němcem, s tím vedoucím toho tábora, ten mě kopl do kotníka, mladej kluk, kolik mi bylo, jednadvacet roků, říkám, to si nenechám líbit a vrazil jsem mu facku.*“¹⁴ Nerozvážné mládí houževnatého mladíka předběhlo jeho rozum a i přesto, že si okamžitě uvědomil, co provedl, nedalo se to vzít zpět. Tak skončilo nucené nasazení pro Jana Velíka.

Co nejvíce a bezprostředně ohrožovalo životy vězňů, byly spojenecké nálety. Nálety byly také jedním z hlavních důvodů útěků zajatců z táborů nucených prací. Pro doplnění stojí ještě za zmínku další častý důvod, respektive prostředek k útěkům, a to byly propustky, které umožňovaly navštívit domov, mnozí se však z návštěvy nevrátili nebo vrátili pod pohrůzkami koncentračních táborů a vězení, kdo měl štěstí zůstal na práci už na území Protektorátu.¹⁵ Zpět k náletům, Velík se domnívá, že v blízkosti jeho tábora byla podzemní továrna, neboť nálety bývaly časté a mluví o dvou až třech stech letadlech, které bylo možno na obloze spatřit. „*Každou chvíli přiletěli Angličani, ještě štěstí, že jsme neměli oplocenej ten tábor, tak jsme se sebrali a utíkali do polí, vždycky do polí[...] a děvčat tam hodně zahynulo, strašná síla.*“¹⁶ *Vzdalovat se z tábora bylo ovšem zakázané, nálety nevyjímaje. Kdyby tě chytli, tak tě možná zastřelí nebo tohleto...*¹⁷

Po incidentu s dozorcem rozběhl se na barák, sebral nejnnutnější věci a prchal na vlakové nádraží, kde nasedl na první vlak a ujížděl do Vídně, kde na něj však již čekalo gestapo. Následovaly tři měsíce věznění a výslechů ve věznici gestapa v tzv. 15. „*becirku*“, vídeňské čtvrti. „*To bylo hrozný, kopance a facky a všecko možný a přiznej se a proč jsi to udělal, tady tohleto, a nesmíš si dovolit na Němce šáhnout...*“¹⁸, komentuje svůj pobyt ve Vídni Velík. K zatčení došlo v červnu roku 1942. Přibližně v době, kdy byl nasazen v Německu, přestěhovala se jeho maminka z Protektorátu na Slovensko. Vybrala si život na Slovensku z existenčních důvodů, neboť tam nebyla tak přísná hospodářská politika.

¹³ Slovensky hřebíky. Pozn. autora.

¹⁴ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁵ Propustky byly později zrušeny a místo nich byly zavedeny transportní lístky.

¹⁶ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁷ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁸ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

Došlo pravděpodobně k dohodě mezi německými a slovenskými úřady¹⁹ a osud zavál Jana Velíka na Slovensko, kde byl okamžitě podroben lékařské prohlídce a 1. 10. narukoval do slovenské armády.²⁰ Po dvoutýdenním pěším výcviku odjel celý prapor na vojenskou střelnici Oremlaz na Slovensku, kde se Jan velík dozvěděl, že slovenská Rychlá divize slovenské armády bude přesunuta na Východní frontu.

Československá emigrace v SSSR

Chceme-li hovořit o formování československých jednotek v zahraničí, v našem případě konkrétně v SSSR, je třeba si nejprve pro představu vysvětlit, kde se brali, odkud pocházeli a jak se vlastně na sovětské území dostávali budoucí příslušníci československých jednotek v Sovětském svazu.

Tato československá emigrace neobjevila se zde úplně na zelené louce, již dávno před rokem 1938 zde existovaly jisté, ne však příliš početné, skupiny emigrantů, dostavivších se na ruské území v různých dobách a za různých okolností, nevyjímaje například takovou okolnost, jakou bylo získání území Haliče, západní Ukrajiny či západního Běloruska, které před známou smlouvou Molotov-Ribbentrop patřily Polsku a rumunské Besarábie, pod patronaci Sovětského svazu. Na těchto územích totiž žily ostrůvky československých krajanů vlastně již od dob reformace. Tyto skupiny, daly by se nazvat například ekonomickou emigrací, neboť zde hledaly převážně obživu atd. Následovalo období rekatolizace a s ním i vlna emigrace, tito lidé se často nezývají pobělohorští exulanti. Další, poměrně významnou skupinou byli tzv. „Volyňští Češi“, jednalo se o osadníky, zlákané zvěstmi o prosperitě carského Ruska. Mezi lety 1868 až 1880 jich odešlo na 16 tisíc. O jejich dalších osudech se však budeme bavit pouze v souvislosti s formujícími se vojenskými jednotkami v SSSR za druhé světové války. Určité komuny²¹ krajanů objevily se převážně ve středoasijských republikách před i po známé hospodářské krizi třicátých let a konečně je třeba se také zmínit o nepřilíš početných skupinách zajatců z první světové války.

Nicméně i když tento výčet působí dojmem velkého počtu krajanů, jednalo se však pouze o počty v řádech tisíců osob, které navíc z různých důvodů nebylo možno tak jednoduše zařadit do jednotek zejména určených pro zvláštní bojovou činnost, tedy tzv. oddíly „zvláštního určení“. Potomci těchto kolonistů a exulantů již měly vazby se svou

¹⁹ Slovensko bylo spojencem Německa 14. 3. 1939.

²⁰ Konkrétně k 1. pěší rotě v Trnavě, jejím velitelem byl kpt. Toth a zástupcem npor. Horváth.

²¹ Interhelpo, Reflektor, Slovácká komuna, Kladenská komuna atd., jež skládaly z emigrantů z let 1925 – 1928.

původní vlastní často zpřetrhané a i další formální obtíže jako například přízvuk by jim ztěžovaly plnění úkolů v týlu nepřítele.

Emigraci, kterou my sledujeme, tedy přibližně v období druhé světové války, rozdělil Jiří Šolc²² na tři typy: 1) politickou, 2) rasovou a 3) vojenskou.

Ad 1) V případě politické emigrace se jednalo v naprosté většině o aktivní příslušníky KSČ, a to především o prominenty z těchto řad. V první fázi války²³ spočívala činnost této emigrace převážně v odmítání západního odboje, vedeného Edvardem Benešem, poté se dala emigrace do služeb Rudé armády.

Ad 2) Co se týče emigrace rasové, nebyla příliš početná a skládala se převážně z československých občanů židovské národnosti. Co je však důležité, podmínky ve střední a východní Evropě nebyly příliš nakloněny Židům, ukryvala se tedy většina „židovské emigrace“ ve třetím typu emigrace, tedy ve vojenské.

Ad 3) Tato skupina je zdaleka nejpočetnější a pro nás také nejdůležitější, neboť se přímo týká i našeho respondenta. Základem se stal Československý legion v Polsku, který se vyskytoval na začátku války na polském území západní Ukrajiny, kterou však po 17. září Obsadil Sovětský svaz a připojil ke svému území, a tak se tato první jednotka čsl. armády v zahraničí ocitla na území SSSR. Po různých přesunech²⁴ se skupina dostala v červnu 1940 do města Suzdal, ležícího severně od Vladimira, kde se spojila se skupinou dobrovolníků z Českého Kvapilova, ležícího na Volyni. V červnu 1941, v době realizace německého plánu Barbarossa čítala skupina 2 pěší roty. Převážná většina z nich byla po dohodě se sovětskými úřady přesunuta na Střední východ a do Velké Británie, zůstalo zde asi 100 mužů.

Uprchlíci z Československa se čím dál více dostávali do hledáček NKVD²⁵ GRU²⁶ jako budoucí zpravodajci v týlu nepřítele, převážně na území českém nebo slovenském. Objevovali se však i krajně levicově až anarchisticky smýšlející lidé, kritizující poměry v čsl. vojenské skupině v SSSR, kteří měli jasnou představu o poválečném uspořádání Československa podle sovětského modelu. Byli nazýváni „Hvězdáři“, kteří demonstrovali svá stanoviska nošením odznaku RA, červené pěticípé hvězdy. V Suzdalu se jednalo asi o 60 jedinců²⁷, kteří požadovali okamžitou protiněmeckou činnost a často byly inscenovány jejich

²² Šolc, J.: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945). Příbram 2003.

²³ Myšleno z hlediska přístupu komunistů k odboji, tedy do otevření východní fronty v červnu 1941.

²⁴ Šolc, J.: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945). Příbram 2003. s. 12.

²⁵ Lidový komisariát vnitřních věcí.

²⁶ Státní správa rozvědky.

²⁷ Šolc, J.: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945). Příbram 2003. s. 12.

útoky pod vedením GRU a po jejich výcviku byli vysíláni na území nepřítele ze zpravodajských účelů. Pro jejich nepřijatelný postoj bylo 10. června 1941 53 těchto radikálů vyloučeno, po zahájení války na východní frontě se však kajícně většina z nich vrátila. Za určitých výstražných opatření byli přijati Ludvíkem Svobodou zpět.

Velmi silné početní zastoupení si ve Východní skupině získávali postupně Rusíni, kteří prchali ze své vlasti, Karpatské Ukrajiny (též Podkarpatské Rusi), před pronásledováním ze sociálních a politických důvodů a zároveň z obav před nucenou službou v maďarské armádě.²⁸ Z těchto příčin prchali do SSSR, avšak nesetkali se zde s přátelským přijetím, čekala je internace a soudy NKVD, kterými byli jakožto nepřátelští cizinci většinou odsuzováni k pobytům v pracovních táborech, známých jako GULAG. Až díky veliké snaze, vyvíjené Československou vojenskou misí v zahraničí byli omilostněni, když se přihlásili jako dobrovolníci do československé zahraniční armády. Mluvíme-li stále o zvláštních vojenských úkolech, i Rusíni se jevíli jako potencionální adepti až fronta postoupí k východním hranicím bývalého předválečného a předmnichovského Československa v souvislosti s možným povstáním na Podkarpatské Rusi. Objevilo se však i dost případů přechodu Rusínů na stranu RA, kteří již ve službě maďarské armády byli, hlavně v souvislosti se zmiňovaným posunem fronty.

Nejvíce se ovšem našeho tématu dotýká situace Slováků. Podobně jako Rusíni, přebíhali ještě častěji Slováci, kteří doposud byli evidováni jako vojáci slovenské armády. Tato sestávala z dvou divizí – Rychlé a Zajišťovací a byla podřízena vedení Wehrmachtu. Důvody pro přechod na stranu protivníka byly rozličné, a často jich bylo hned několik dohromady. Jmenujme například situaci na frontě, která se vyvíjela spíše pro ruskou stranu a slovenští vojáci se chtěli vyprostít ze služby Německu už jenom z důvodů obav před případnými poválečnými postihy a perzekucemi. Nemálo přispíval ke stále se rozšiřujícím protiněmeckým náladám ve slovenské armádě též krutý okupační režim, ale i nesouhlas z tisovským klerofašistickým zřízením doma na Slovensku. O těchto náladách nám možná až příliš idealisticky a jednostranně líčí ve svých pamětech nižší důstojník Rychlé, později 1. slovenské pěší divize Juraj Pivoluska²⁹.

²⁸ Po první vídeňské arbitráži z roku 1938 získalo Maďarsko jihozápadní část Podkarpatské Rusi

²⁹ Pivoluska, J.: Parabrigáda: Spomienky na 2. paradesantnú samostatnú brigádu. Bratislava 1970.

Výsadkové operace na východní frontě

Než však budeme pokračovat ve vyprávění o Slovenské divizi, jejím přechodu na stranu RA a následném přeformování a vzniku 2. československé samostatné paradesantní brigády, bylo by moudré přiblížit si ve zkratce obecné rysy výsadkových operací z Východu vůbec, jejichž se stal Jan Velík nikoli nevýznamnou součástí. O tom však později.

Tzv. zvláštní výsadkové akce zaujaly na poli moderního vedení boje a strategie za druhé světové války poměrně důležité a rozhodně pozoruhodné místo. Pravdou je, že se vysazování drobných sabotážnických skupin objevilo již na konci první světové války, ale za druhé se tomuto stylu boje v zázemí nepřítele dostalo nebývalých rozměrů, obzvláště hojně tuto taktiku využívala Rudá armáda, ovšem nebylo to vždy jen z vojenských cílů, jak se ještě zmíním. Odhaduje se dokonce, že SSSR v době války s Německem, tedy od realizace plánu Barbarossa do konce války provedl na 40 000 výsadkových operací.³⁰ Úkoly a cíle jednotlivých výsadků byly rozličné, mohlo se jednat o mapování terénu a zjišťování polohy, síly a rozmístění nepřátelských jednotek, odhadování a odkrývání operačních úmyslů protivníka, diverzní a sabotážní činnost, která má také různé cíle, od rozptýlení či odpoutání pozornosti, přes narušování dopravní a jiné infrastruktury bombovou činností, až po demoralizaci nepřátelského mužstva letáky či jinými podobnými způsoby.

Výsadky byly zprvu vysílány na území SSSR, okupované Němci, kvůli rychlému přesunu mužů, avšak jednalo se o malé počty a navíc nesměl pochopitelně chybět náležitý výcvik, nahrazovaly tak spíše letecký průzkum, neboť tato metoda byla v mnoha ohledech výhodnější. Postupem času a s postupem fronty se zvýšila poptávka po neruských parašutistech, zejména po Slovácích, Čechách, ale používali se i Rusíni, Maďaři či Němci.

Není náhodou, že šlo takové množství výsadků právě ze Sovětského svazu, na rozdíl od USA nebo Velké Británie, které měly jednu či dvě zpravodajské organizace vysílající parašutisty³¹, Sovětský svaz jich měl hned několik, a to alespoň pět. Bezesporně nejznámější a nejrozšířenější je zmíněná NKVD, která měla v této i jiných činnostech nejvyšší pravomoci a byla důležitým orgánem politickým, měla na starosti mimo jiné právě politické zpravodajství. Jako druhá nejvýznamnější se může jmenovat opět již výše zmíněná GRU, hlavní správa

³⁰ Šolc, J.: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945). Příbram 2003. s. 14.

³¹ Ve Velké Británii měla výsadky na starost Tajná zpravodajská služba (SIS) či Exekutiva zvláštních operací (SOE), v USA Úřad strategických služeb (OSS).

rozvědky RA, která zajišťovala ofenzivní vojenské zpravodajství. Své výsadky realizovala prakticky po celou dobu války, a to převážně z ruského území. S touto zpravodajskou jednotkou se ještě setkáme, neboť jak později ukážu, bude pro nás z těchto organizací stěžejní. Další známá zkratka KI neznámá nic jiného než Komunistická internacionála, jejíž československá pobočka – moskevské vedení KSČ – se též angažovala v této válečné činnosti, podstatné ovšem bylo, že vysílala ve výsadcích politické emisary. O poskytování dobrovolníků pro zvláštní operace a jejich výcvik se také starala Československá vojenská mise, technické zázemí a samotnou realizaci však nechávala na Rusech, převážně se o to starala GRU. Zase poněkud odlišným směrem působil Ukrajinský štáb partyzánského hnutí (dále jen UŠPH), který organizoval výsadky charakteristické velkým počtem členů a i charakter skupin nebyl zdaleka tolik zpravodajský jako diverzní. Výsadky měly sloužit jako podpora partyzánského hnutí, iniciativu UŠPH v roce 1945 převzaly jednotlivé ukrajinské fronty³².

Československá zpravodajská činnost jako základ vzniku Čs. zahraničních jednotek v SSSR

K tomu, aby vůbec mohlo na území SSSR vznikat něco jako organizované vojenské jednotky, byla zde pochopitelně potřeba i československá zpravodajská skupina a té by nebylo bez předchozí zpravodajské i jiné komunikace mezi těmito státy. Ukážeme si tedy, jak se během předválečných a válečných let vyvíjela, aby mohlo vzniknout to, co vzniklo, tedy plně bojeschopný a samostatný armádní sbor na území SSSR se všemi jeho součástmi. Předválečná diplomatická a zpravodajská spolupráce mezi Československem a Sovětským svazem je stvrzena smlouvou o spolupráci z roku 1935 a ukončena fakticky předmnichovskými událostmi, neboť prezident Beneš stále spoléhal na západní mocnosti a raději by se viděl pod sférou jejich vlivu, v případě, že by Německo zaútočilo a tyto země by Československo buď zachránily nebo osvobodily. I přesto, že po vzniku protektorátu, byly styky přerušeny, nebránilo to ruské straně k vyvíjení stále intenzivnější zpravodajské činnosti na našem území. Toto mohlo být a bývalo uskutečňováno především díky komunistickému odboji pod záštitou ilegálního vedení KSČ. Nacházení schůdné cesty pro rozvíjení oboustranného zpravodajského kontaktu a spolupráce bylo krajně ztěžováno politickou situací a událostmi jako německo – ruský pakt z roku 1939. Situace tedy vypadala tak, že Moskva vyvíjela intenzivní

³² 1., 3. a 4. UF.

zpravodajskou činnost pro své potřeby a její součástí bylo i odmítání západního odboje vedeného Edvardem Benešem z Londýna. Situaci změnil vývoj na frontě, obě strany byly nuceny reagovat na porážku Francie roku 1940. Československo si začalo uvědomovat, nebo alespoň nabylo zdání, že Sovětský svaz bude pravděpodobně jedinou mocností, která může poměřovat síly s Německem na evropském kontinentě. Sovětská strana naopak začala připouštět, že dojde k válce s Německem a že by k ní mohlo dojít velmi brzy. Tak se nachází první společné cesty zpravodajské spolupráce Moskvy nejenom s Prahou, ale dokonce i s Londýnem. Nicméně stále Moskva jedná pouze pro svůj prospěch. Stále jakoby se nedařilo najít tu pravou společnou notu.³³

Další událostí, jež změnila okolnosti, byl německý útok na Balkán, čímž Československo ztratilo zpravodajské spoje i poslední únikovou cestu do zahraničí. Nyní už nezbývalo jiné možnosti, než se snažit vymyslet další postupy z území Sovětského svazu.

Abychom kompletně pochopili, o čem nám vypráví náš respondent, neobejde se práce bez vysvětlení a popsání situace a kontextu. Přesunuli jsme se v našem vyprávění na území SSSR, podíváme se krátce v následujícím odstavci na československou zpravodajskou skupinu na tomto území, jak se formovala v jejích začátcích – dubnu až červnu 1941.

Velitelem čsl. vojenské mise v SSSR byl gen. Sergejem Ingreem zvolen plk. gšt. Heliodor Píka, později jedna z nejznámějších obětí komunistických vykonstruovaných procesů s příslušníky armády po nástupu komunistické totalitní diktatury. Píka tedy na Ingreovu žádost odcestoval 21. dubna z Turecka do Moskvy, kde se později spojil s Ludvíkem Svobodou a por. tel. Otakarem Jarošem a následně s dalšími důstojníky, kteří mu měli pomáhat v jeho misi. Ofenzivní zpravodajská činnost měla zajistit informace nejprve z území Podkarpatské Rusi a Slovenska, což mělo pomoci s dalším postupem nejen na naše území.³⁴ Kromě zpravodajské činnosti, která spočívala, jak jsem již výše uvedl, například v mapování vojenské, hospodářské, sociální i politické situace a sabotážní činnosti všeho druhu, měla být pomocí této vojenské mise zajišťována i řízená emigrace na území SSSR z československého území za účelem zvyšování stavů dobrovolníků vojenské mise a v neposlední řadě také plánování akcí speciálního charakteru, jako je příprava povstání. Nechybělo na závěr ani pomocí zpravodajských jednotek v týlu nepřítele zjišťovat a připravovat vhodná místa pro seskok lidí i shoz materiálu. Takové byly plány Píkovy. Co však k jejich okamžité realizaci chybělo, byla nejenom nedostatečná komunikace s Londýnem a s Moskvou a jejich ne příliš

³³ Svá stanoviska zde prosazovali za československou stranu např. Edvard Beneš, gen. Sergej Ingr a plk.gšt. František Moravec prostřednictvím pplk. Ludvíka Svobody či plk.gšt. Heliodora Píky.

³⁴ Také do Maďarska, Bulharska, Jugoslávie, Rumunska, Německa či Polska.

velká ochota, ale i materiální nedostatky. Tak se stalo, že plán vytvořit co nejrychleji velkou zpravodajskou síť sahající Od Jasiny až po Berlín, zůstal zatím ve stádiu plánování. Situaci komplikovaly obtíže navazovat spojení s odbojovým centrem v Praze.³⁵ Podařilo se vyslat pouze jednu zpravodajskou skupinu Boris, která se však bez větších úspěchů musela vrátit do Moskvy.

Jan Velík v Rudé armádě

Janu Velíkovi bylo 21 let. Byl říjen roku 1942, když začal sloužit u 1. roty v Trnavě (viz poznámka pod čarou č. 16). Ovšem se službou ve Slovenské armádě, posluhující Hitlerovi, se mladík nehodlal smířit, stejně jako tomu bylo s pobytem v německém pracovním táboře. On a jeho kamarád³⁶, se kterým se seznámil na střelnici v Oremlazu na Slovensku, se dohodli, že ze Slovenské armády zběhnou a pokusí se přejít frontu na ruskou stranu. Příležitost se jim vyskytla vzápětí, neboť se dozvěděli, že se formuje a organizuje slovenská Rychlá divize k cestě na Východní frontu, konkrétně na Kavkaz.

Ze Slovenské armády do armády Sovětského svazu

„Ten transport jsme absolvovali prostě tajně, jsme se dostali mezi vojáky, Slováci, my jsme měli uniformu taky slovenskou. [...] takže nevěděli, který patří kam [...] bylo to rozházený, jeli jsme transportem až na ten Kavkaz.“³⁷ Transport Rychlé divize zastavil u města Tuopse. Jan Velík se svým druhem využili zmatků a nepřehlednosti situace v tehdejší Slovenské armádě a stejně nepozorovaně jako se do transportu dostali se také od něj odpojili, nenápadně se ztratili ve shluku jednotek divize a utekli pryč. Vydali se na sever. To ještě nevěděli, že jejich pouť potrvá 3 měsíce a skončí u Kurska. „Hlavní bylo sehnat jídlo. Ruský jsme jakž takž znali. Výhoda byla, že jsme měli slovenskou uniformu, že jsme byli stále jako slovenští vojáci. Jídlo jsme sháněli hlavně po vesnicích a samotách, kde žili převážně staří lidé.[...] Byli tak hodní, že nám dali to poslední. Upozorňovali nás i na milici. To byli Rusové, kteří byli horší než Němci. Když někoho chytili nebo když byl někdo podezřelý, informovali Němce. Krajina samá rovina, zima velká, lesy žádné. [...] Kolikrát jsme byli v nesnesitelné

³⁵ Připomeňme zatčení J. Balabána v květnu 1941.

³⁶ Jméno kamaráda se kterým přecházel k Rudé armádě neví respondent jistě, snad Anton Čech či nějak podobně.

³⁷ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svratce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

situaci, že jsme mysleli, že to neuneseme, že to vzdáme. Hnala nás touha žít, která nám dodávala sil.“³⁸

Ve svých pamětech Jan Velík popisuje trasu, kterou putovali kolem měst Krym, Stalino, Vinice, Charkov až ke Kursku. Celou cestu, delší než tisíc kilometrů, ušli v zimě na přelomu let 1942 a 1943. Vlastní přechod na stranu Rudé armády proběhl podle Velíkových slov přibližně takto: *„Pokračovali jsme dál, byla už tma, bylo to před Kurskem. Zahlédli jsme nákladní auto Gaz, v tom hrozná rána blízko auta. Klid, ticho. Když jsme přišli blíž, slyšeli jsme hrozný nářek. Ruský voják ležel v kaluži krve. Šaty rozervané, břicho rozervané, střeva téměř venku. Já jsem měl ještě slovenskou zdravotnickou brašnu, tu jsem nosil u sebe. Sebral jsem obvaz, omotal mu ho kolem těla, požádal ruského řidiče, aby se okamžitě vrátil a raněného vojáka předal zdravotníkům. Tak jsme se šťastně dostali přes frontu k Rudé armádě. Zavedli nás na velitelství a tam jsme ukázali vojenskou knížku. Bez prověrky nám dali ruskou uniformu.*“³⁹ Zdá se, že měl Velík se svým druhem velké štěstí. Snad to bylo právě tím, že se připravovaly plány na letní ofenzívu a kurskou bitvu a bylo potřeba každého bojeschopného muže. Snadno mohli skončit v některém z ruských zajateckých táborů.

Bitva u Kurska

Začalo jaro roku 1943, ruský sníh začal tát. Rusové tomuto jevu říkají „*rasputica*“, je to období oblevy, jarního tání a velmi nepříznivých podmínek pro dopravu a jiné komunikace.⁴⁰ V praxi to vypadá tak, že se krajina změní v obrovské bahniště, močály se rozrůstají do neskutečné rozlohy, kde byly louky, objevují se mokřiny, kde byly cesty, změní se v hluboké kaluže bláta. Je to doba pro válčení ještě méně vhodná, než krutá ruská zima. Na východní frontě utichají zbraně, ovšem pouze dočasně, nastává čas plánování. Hitler i Stalin tuší, co může přinést léto 1943. Od začátku války na východní frontě se snažil Hitler o co nejrychlejší vyřazení SSSR z války jejím naprostým zdrcením a překvapením taktikou známou jako „*blitzkrieg*“, která se Německu v této válce osvědčila. Plán „*Barbarossa*“ byl prostý. Na Sovětský svaz mělo zaútočit celkem 4 tankové skupiny rozdělené do třech skupin armád, známých jako „*Jih*“, „*Střed*“ a „*Sever*“, přičemž armádní skupina „*Jih*“ měla útočit na Kyjev a Donbas, „*Střed*“ měl postupovat přímo na Moskvu a „*Sever*“ na Leningrad. V plánu bylo, že německá vojska během několika málo měsíců obsadí ruské území až po linii

³⁸ Nepsublikované paměti Jana Velíka.

³⁹ Nepsublikované paměti Jana Velíka.

⁴⁰ Tento jev se vyskytuje ještě na podzim, v důsledku zvýšených srážek.

Archangelsk – Astrachaň. Víme, že se realita od neskromného plánu operace „Barbarossa“ dost lišila. Německé jednotky se dostaly až na samotné předměstí Moskvy, ale v prosinci roku 1941 zahájily jednotky Rudé armády protiofenzivu. Po počátečních úspěších se však ukázalo, že Rudá armáda není ještě dostatečně připravena, objevovaly se stále častěji potíže se zásobováním, nebylo dostatek munice a jiného materiálu. Charakter války se změnil. Od jara 1942 můžeme na Východní frontě hovořit o tzv. opotřebovovací válce, která vystřídala dobu bleskových válek a byla ve všech směrech nepříjemnější a náročnější.

Dalším podstatným krokem německého velení se stalo vyhlášení letní ofenzivy Německa na východní frontě – operace „Blau“. 19. srpna 1942 dostává generál Paulus a jeho 6. armáda rozkaz obsadit Stalingrad. Známy konec bitvy u Stalingradu bývá často interpretován jako rozhodující okamžik vývoje války na Východní frontě. Již za války kladl Stalin, jehož jméno město neslo, obrovský důraz na ubránění této vzrůstající metropole. V listopadu byla Paulusova armáda obklíčena ve známém „stalingradském kotli“ a na konci ledna naprosto zdecimované zbytky 6. německé armády kapitulují. 8. února sověti dobyli zpět město Kursk. Přesto však od vítězné bitvy u Stalingradu Rudá armáda nepřebírá iniciativu na Východní frontě, to je důležité a je třeba si to uvědomit, abychom následně mohli objektivně a posuzovat a hodnotit význam bitvy u Kurska, která nás v této kapitole zajímá. Iniciativu drží stále Němci, v březnu obsazují znovu Charkov, nedávno získaný zpět Rusy. Odpor Rusů ovšem sílí stejně intenzivně jako jarní slunce. Příroda se postaví proti dalšímu německému postupu a další jarní měsíce se nesou ve znamení plánování bitvy gigantických rozměrů, která, jak všichni očekávali, měla rozhodnout poměru sil na Východní frontě.

Po dlouhé strastiplné cestě, strávené s prázdným žaludkem, dostal se Jan Velík do Rudé armády, ovšem i do blízkosti Kursku. Byl přidělen k dovozu střeliva a zásobování, v žádném případě to ale neznamena, že se po celou dobu bitvy u Kurska pohyboval v týlu nebo dokonce v záložních jednotkách. *„Jako voják, v zákopech jsme byli a když jsme byli, tak jsme dělali, prostě, když nějaký tank vyhořel a oni utíkali pryč, tak jsme je museli zlikvidovat, zase ty Němce.“*⁴¹ Z výpovědi pana Velíka je zřejmé, jak otřesný zážitek přináší taková bitva a vůbec válka jako celek. I po 70ti letech se Velík o bitvě u Kurska vyjadřuje slovy: *„Říkám, to bylo hrozný, ani se na to nechci ..., tos viděl, mrtvola přes mrtvolu, tanky, všechno hořelo...“*⁴²

Hitler měl při rozhodování o strategii, jakou použije u Kurska, dvě možnosti. Buď zahájí ofenzivu okamžitě, jak opadne obleva, nebo nejprve doplní pochroumané jednotky

⁴¹ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

⁴² Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

zálohami a novými tanky, které byly teprve ve výrobě. Ještě než se však Hitler definitivně rozhodl o provedení operace „Zitadelle“, navrhovali mu někteří jeho generálové zcela jinou taktiku: stáhnout se kolem Kurska do tzv. aktivní defenzivy. Zastáncem tohoto postupu byl i nově Hitlerem jmenovaný generální inspektor tankového vojska Heinz Guderian, který měl nestarosti reorganizaci a doplnění armád na Východní frontě. Guderian věděl, že německé tankové jednotky ještě nejsou na operaci tak velkého rozsahu ještě připraveny. Podobně se bránil i polní maršál Hans Günther von Kluge, který Hitlerovi doporučoval zaujmout defenzivní postavení, čekat, až se ruské jednotky unaví a zároveň německé zvětší pomocí záloh a nových tanků a rekrutů. Hitler rozhodl. 15. dubna Hitler podepsal Operační směrnici č. 6⁴³, která obsahovala základní informace operace Citadela. Nejbližší možný termín zahájení operace je zde uveden 3. květen.⁴⁴ Hitler tušil, že potřebuje zdrcující vítězství na kterékoli frontě, neboť jeho váleční spojenci začali váhat, jestli vsadili na dobrého koně a také se snažil na svou stranu získat podporu Turecka. Možná také proto tuto operaci několikrát odložil. Na středomořské frontě podmínky pro tolik potřebné vítězství nebyly, naděje se tedy začaly ubírat ke Kurskému výběžku. (Mapa Kurského oblouku viz přílohy, obr.

Rusové tušili, že k letnímu útoku dojde v prostoru Kurska, jakmile se ruská rozvědka dozvěděla o operaci Citadela, padl rozkaz opevnit Kurský oblouk. Přišel červenec a Němci stále neútočili, Rusové začínali být nervózní, někteří generálové dokonce navrhovali s útokem začít jako první⁴⁵, obávali se, že brzy nastane podzim a promeškají příležitost k velké letní ofenzivě. Generální štáb však vydal rozkaz setrvat v defenzivní taktice.

Ještě je třeba se zamyslet nad tím, proč právě Kursk. Během jarní Mansteinovy ofenzivy se totiž vytvořil na frontové linii výklenek kolem významného železničního uzlu a průmyslového centra Kursk. *„Výběžek byl svého druhu sovětskou pěstí vraženou do německých linií. U základny měl sice jen něco přes sto kilometrů, zato na čele byl široký až 400 km a jeho celková plocha odpovídala přibližně rozloze dnešní Moravy.“*⁴⁶

Německý plán spočíval v klasickém klešťovém obchvatu, tedy ze dvou směrů, ze severu a jihu měl být obklíčen Kurský výběžek. To také Rusové předpokládali, že dojde k útoku buď ze severu, tedy v Orelsko – Kurském směru, nebo od jihu v Bělgorodsko – Obojanském a nebo v obou zároveň. Ze severu měla útočit skupina armád „Střed“ a z jihu skupina armád „Jih“. Krajina kolem Kurska se změnila k nepoznání, z Kurského výběžku se

⁴³ Tato směrnice existovala pouze ve 13ti kopiích pro německé vojenské špičky, přesto se informace z ní dostaly do rukou ruské rozvědky prostřednictvím tajného agenta s krycím jménem „Lucy“.

⁴⁴ Healy, M.: Kursk 1943. Velké bitvy historie 12. Amercom SA 2010. s. 10.

⁴⁵ Například generál Nikolaj Fjodorovič Vatutin přemlouval náčelníka generálního štábu Alexandra M. Vasilevského.

⁴⁶ Healy, M.: Kursk 1943. Velké bitvy historie 12. Amercom SA 2010. s. 7 – 8.

stala ruská pevnost. Němce čekala tři pásma opevnění s minovými poli. Druhé a třetí pásmo obrany sice nebylo zaminováno tak hustě jako první, ale byli připraveni ženisté, kteří měli na starosti tzv. bleskové zaminování, při kterém se doslova přes noc objevovala nová minová pole.⁴⁷ Na území Voroněžského i centrálního frontu bylo dohromady vykopáno téměř 10 000 kilometrů⁴⁸ zákopů, vybudováno 2000 kilometrů silnic a 6 mostů⁴⁹.

Skupinu armád „Jih“ polního maršála von Mansteina tvořilo 445 000 mužů a 1500 tanků a samohybných děl, proti němu byl připraven Vatutinův Voroněžský front o síle 626 000 mužů a 1700 tanků a samohybných děl. Skupině armád „Střed“ velel polní maršál von Kluge⁵⁰ a měl k dispozici 323 000 mužů a 1000 tanků a útočných (samohybných) děl. Jemu čelil Rokossovského centrální front o počtu 712 000 mužů a 1800 tanků a útočných děl. Rusové navíc disponovali zálohami stepního frontu pod vedením známého maršála Koněva⁵¹. Chystala se vskutku nevídaná bitva, pro kterou se vžil název „největší tanková bitva všech dob“, zúčastnilo se jí, jak vidíme více než dva miliony vojáků a 6000 tanků.

Hitler se definitivně rozhodl o termínu spuštění operace Citadela až 1. července 1943, tedy pouhé 4 dny před faktickým začátkem. A to i přesto, že letecké průzkumy ukázaly jakým způsobem se Rusové na Kursku opevnili. Hitler ponechal útočné plány nezměněné, podle směrnice č. 6.

Bitva začala 5. července. Rusové sice věděli, že ofenziva začne mezi 3. – 6. červencem, nevěděli však to nejdůležitější, kdy přesně. Průzkumné předsunuté jednotky dostaly 4. července rozkaz chytit „jazyka“. To se podařilo a německý zajatec prozradil, že útok začne následujícího dne ve 3.30. Rokossovskij, velitel Centrálního frontu vydal okamžitě rozkaz, že ruská dělostřelecká příprava začne o hodinu dříve, než německý útok, ve 2.20 ráno, 5. července 1943. Německá 13. armáda byla zaskočena, ale de facto to znamenalo pouze zpoždění jejich vlastní dělostřelecké přípravy o hodinu a 13. armáda se dala do pohybu, tanky 9. armády vyrazily a probíjely se ruskými obrannými pozicemi. Za první den pronikly tankové divize o šest až deset kilometrů vpřed, ovšem za cenu značných ztrát.

Se stejným scénářem se odehrávala bitva i na jihu Kurského výběžku, stejné pořadí dělostřeleckých příprav, dokonce i téměř v totožných časech. Proti Voroněžskému frontu nastoupila 4. tanková armáda a armádní skupina „Kempf“. Útoky pochopitelně probíhaly za

⁴⁷ Ze vzpomínek německého generála von Melentina se dozvídáme, že Rusové velmi rychle pokládali miny, za dva až tři dny prý položili přes 30 000 min. viz *Velká vlastenecká válka* (The Great Patriotic War; kolektiv autorů; Rusko, 2010.) [film].

⁴⁸ Healy uvádí pouze 5000 km výkopů pro celý výběžek. Viz Healy, M.: Kursk 1943. Velké bitvy historie 12. Amercom SA 2010. s. 32.

⁴⁹ V červnu 1943 bylo pro vybudování opevnění nasazeno kolem 300 000 civilistů.

⁵⁰ 9. armádě, která zahájila útok velel gen. Walter Model.

⁵¹ V té době měl Koněv ještě hodnost generála.

podpory bombardovacího letectva. Generál Hoth se však rozhodl se svými tankovými divizemi nepostupovat o jihu severně, ke Kursku a za účelem spojení s 9. armádou postupující jim v ústretu hned, nýbrž nejprve obrátit své kanóny na severovýchod k vesnici Prochorovka, kde se nacházely oddíly Stepního frontu, tedy tankové zálohy, které pak mohly nerušeně napadnout německé jednotky, postupující na Kursk. Protože se německým armádám na jihu Kurského oblouku nepodařilo časově synchronizovat své průniky, byl jejich plán ohrožen.⁵²

Je druhý den bitvy, 6. červenec, dopoledne. Slunce je již vysoko nad ruskými ječmennými poli kolem Kurska. Na úseku asi 30 kilometrů širokém operuje již tisíc německých tanků 9. tankové divize v klínovém rozmístění, které se sice ukazovalo jako účinné, ovšem ruská obrana byla hluboká a drtivá. Německé tanky znovu a znovu útočí a přeskupují se, aby mohly být opět odraženy ruskými tanky a protitankovým dělostřelectvem, které nebylo uspořádáno klasicky v řadách, ale v tzv. „opěrných bodech“.⁵³

Ruské tankové divize však trpěly také obrovskými ztrátami a tak dal Rokossovskij rozkaz, aby se tanky zakopaly a ze země koukaly pouze věže. Německé *Tigery* a jejich 88 mm kanóny totiž likvidovaly sovětské T-34ky s neskutečnou účinností. Model se snažil několik následujících dní prorazit, ale ztráty jeho jednotek se zvětšovaly až se ukázalo, že jeho naděje na úplné proražení ruskou obranou jsou plané. Model se rozhodl že se stáhne, ještě jednou seskupí a přeformuje armády a vyrazí 10. července na poslední pokus probít se za poslední obrannou linii. Rusové však již nabyli dojmu, že jsou zde Němci již příliš vysílení a začali plánovat protiofenzivu. Během asi 6 dní usilovného snažení ztratil Model kolem čtyř set tanků a padesáti tisíc mužů. Po posledním pokusu z 10. června musel zavelet k přejítí o obrany poté, co se za celou dobu posunul pouze o 15 kilometrů.

Opět se ocitáme u Vatutinova Voroněžském frontu, kde byla situace zdánlivě nakloněna Němcům, *Tigery* a *Pantery* ničily ruské tanky T-34 a KV-1 jeden za druhým, místo protiútoky se díky protestům generálů přistoupilo také z zakopání zbývajících tanků. K večeru 6. července německé jednotky prolomily druhé obranné pásmo. 8. července byly staženy dva tankové sbory ze záložního Stepního frontu a schylovalo se k legendární tankové bitvě u Prochorovky. 600⁵⁴ německých tanků směřovalo k vesnici od jihu i od západu zároveň. 12. července ráno vyrazily první tanky od severozápadu. V 8.30 ráno začala ruská dělostřelecká

⁵² III. tankový sbor se měl stočit na severozápad a zaútočit na křídlo Rotmistrovovy 5. gardové tankové armády právě ve chvíli, kdy divize SS (Leibstandarte, Adolf Hitler, Das Reich a Totenkopf) měly s Rotmistrovem zahájit boj u Prochorovky. Ovšem pro terénní i jiné překážky III. tankový sbor postupoval obtížně a pomalu.

⁵³ Opěrné body byly maskovaná šachovnicově řezená uskupení několika protitankových kanonů a protitankových pušek s několika palebnými pozicemi. Jednotlivé body byly od sebe vzdáleny 600 až 800 metrů a kanony tak mohly střílet na slabší boční pancíř tanků, které projížděly mezi opěrnými body.

⁵⁴ Healy, M.: Kursk 1943. Velké bitvy historie 12. Amercom SA 2010. s. 84.

příprava. Ruské linie se zaplavily ohnivou září kanónů a ruských raketometů *Kaťuša*, zvaných *Stalinovy varhany*. Vzápětí vyrazilo 500 ruských tanků proti německé pancéřové lavině. Museli jet rychle a co nejdříve se přiblížit k nepřátelským tankům ve snaze eliminovat nevýhody T-34, způsobené malou účinností jejich kanónů na větší vzdálenost. Rusové měli převahu kvantitativní⁵⁵, Němci pak ovšem kvalitativní. Ruské tanky se stihly přiblížit k německým a mohly jim střílet na boční pancíře. Strhla se do té doby nepředstavitelná řez pancéřových obrněnců. Po několika hodinách bojů bylo všem jasné, že ztráty budou na obou stranách obrovské. Stovky tanků, ať německých nebo ruských, hořely na doutnajícím pustině, která bývala polem plným obilí, kouř byl vidět kam jen oko dohlédlo. 12. července 1943 se rozhodla bitva u Prochorovky, rozhodlo se o osudu operace Citadela i o budoucím vývoji a vítězství na Východní frontě. Den po bitvě u Prochorovky dostali maršálové von Kluge a von Manstein rozkaz dopravit se do Hitlerova předsunutého velitelství ve Východním Prusku, do Vlčího doupěte. Hitler pozastavil Citadelu, protože potřeboval stáhnout divize z Východní fronty do jižní Evropy, kde je nyní nutně potřeboval. Toto pozastavení však bylo více méně uznání nemožnosti zvítězit v této operaci a snaha zachraňovat situaci na místech, kde to podle Hitlera bylo ještě možné. „*Zitadelle*“ znamenala konec mýtu o německé nepřemožitelnosti. Během akce ztratili Němci 1614 tanků a samohybných kanónů. Posledním hřebíčkem do rakve německé armády bylo Hitlerovo rozhodnutí stáhnout od Kursku divize *Totenkopf*, *Leibstandarte* a *Das Reich* a poslat je jako posily na italskou frontu po spojenecké invazi na Sicílii.“⁵⁶ Operace Citadela skončila neúspěchem Třetí říše, a to fatálním. „A tam tepre Němci začali ustupovat“, sděluje nám své vzpomínky o bitvě u Prochorovky Jan Velík „*a ustupovali tak rychle, že jsme je ani nestačili dohánět.*“⁵⁷ Vojskům Rudé armády otevřely se nyní brány na Východě k postupu do střední Evropy a dupot jejich bot se měl zastavit až v Berlíně.

Vznik paradesantní brigády

Myšlenka založení výsadkové brigády na území Sovětského svazu se objevila mnohem dříve, než se tato jednotka doopravdy zformovala. Co stálo v pozadí, jaké byly příčiny jejího vzniku a jaké podmínky byly nastaveny? Jaké měl vznik 2. československé paradesantní brigády překážky a proč nevznikl krátce poté, co se zrodil její nápad? O těchto i

⁵⁵ U Prochorovky se setkalo devět set ruských tanků se šesti sty německých.

⁵⁶ Baxter, I.: Východní fronta z tajných archivů SS. Praha 2005. s. 110.

⁵⁷ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

jiných doplňujících věcech bude jednat tato kapitola a není třeba říkat, že i vznik výsadkové brigády potřebuje kontext, aktuální politickou i zahraničně politickou či vojenskou situaci a nevzniká ve vzduchoprázdnu. Pojdme k těmto vysvětlivkám, jež nám obraz vzniku této jednotky vykreslí.

Výsadková brigáda, která měla vzniknout na území sovětského svazu společnou dohodou vedení Rudé armády a československé mise v SSSR. Narozdíl však od ostatních zahraničních jednotek Československé armády ve Francii, Polsku či Velké Británii, měla mít tato mnohem více než jiné vliv na domácí odboj. Během prvních dvou let války se jako vedoucí organizace československého odboje ustálily dvě, zdánlivě neslučitelná centra. Československá exilová vláda v Londýně a vedení KSČ v Moskvě. V komplexním měřítku národa, byl jeden jasný cíl a plán, jak postupovat ve válce. Národ se měl připravit na všeobecné ozbrojené povstání proti Německu ve chvíli, kdy už bude situace napovídát, že Německo spěje ke své porážce, ať vojenské či jiné. K tomu se však muselo nejprve dospět.

Československá vláda si představovala, že bude tahat za dvě páky, totiž zahraniční armádu, která pomůže osvobozování státu zvenku a domácí oboj, který bude uvnitř státu zajišťovat zpravodajskou a sabotážní činnost, popřípadě propagační či pasivně rezistenční a nakonec vlastní ozbrojené povstání. Na rozdíl od první světové války, kdy československá zahraniční armáda disponovalo desítkami tisíc mužů ve Francii, Itálii a Rusku, nyní byla mnohem žalostnější situace. Přibližně bylo k dispozici na území SSSR kolem 45 000 osob československé národnosti, z nichž většina, jak jsem uvedl výše byli Volyňští Češi, zároveň většina těchto osob měla státní občanství Sovětského svazu. O situaci Polského regionu Ludvíka Svobody již víme. To však bylo před otevřením východní fronty, po napadení SSSR Německem v roce 1941 se rázem ztratily diplomatické i politické překážky, které zatím umožňovaly pouze užší spolupráci například na zpravodajské úrovni.

Po nutné odbočce se vracíme ke 2. samostatné paradesantní brigádě. Plány na její vytvoření se objevily právě v roce 1941, a to nejen ze strany československých představitelů, ale i na sovětské straně, není třeba připomínat, že obě strany měly s výsadkovou jednotkou více či méně odlišné plány a představy o ní. Dalo by se říci, že právním základem této a dalších čsl. jednotek v SSSR byla československo – sovětská dohoda o společném postupu proti Německu ve válce podepsaná v Moskvě 18. července 1941. Vlastnímu formování výsadkové brigády však neustále bránil nedostatek mužů. Na svůj vznik musela čekat parabrigáda až do ledna 1944. Plánování vzniku paradesantní brigády v SSSR byly od počátku spojené s plánovaným povstáním na území Československé republiky.

Nejenom československá mise v SSSR musela čekat, samotný Sovětský svaz, jak známo, v prvních dvou letech svého válečného působení proti Německu ve druhé světové válce teprve se urputně a za cenu obrovských ztrát nejenom na životech snažil získat iniciativu na východní frontě, což se mu podařilo zcela až po známé bitvě u Kurska. Logicky tedy nemohlo se přemýšlet o povstání na území Protektorátu či Slovenského štátu, dokud situace na východní frontě ohrožovala Sovětský svaz. Poté, co Sovětský svaz získal iniciativu na své frontě, mohl se věnovat naplno svým plánům, rozšířit sféru své působnosti za hranice SSSR. Ukazovalo se, kam se bude otáčet hlava plánovaného obnoveného československého štátu. Vrchní představitel zahraniční vlády československé již nemohl uvažovat o jiné variantě, než o poválečné spolupráci s SSSR, vojenské, ale i hospodářské a politické. Klima zdánlivého souznění se Sovětským svazem jakoby polévalo živou vodou domácí odboj. Lidé uvěřili a plodem této důvěry mělo být unikátní Slovenské národní povstání.

Původně se dokonce, kvůli stále nedostatečnému počtu osob, mělo přejít ke stažení 1. československé samostatné brigády z fronty a jejímu následnému přecvičení na parabrigádu. Zprávy o častějších a opakujících se přechodech slovenských vojáků na ruskou stranu ale poskytly nové řešení. Slovinci pochopitelně nepovažovali za svoji vlasteneckou povinnost bojovat po boku Němců či Maďarů proti Rusům nebo dokonce Čechům. Dva roky trvalo, než se Slovenští vojáci vymanili z Tisovské propagandy klerofašistického státu a poznali, že mají i jinou volbu. Organizované přechody pod vedením důstojníků se objevují poprvé v roce 1943. První pokus o přechod slovenské Rychlé divize jako celku se odehrál, když byla divize nasazena jako součást 17. německé armády v předhůří Kavkazu u Krasnodaru. Divizi tehdy velel Slovák generál Štefan Jurech, osoba, která se dodnes nedá jednoduše zhodnotit, neboť jeho chování bylo značně kolísavé a problematické. Situace na frontě na Kavkazu se nevyvíjela pro německou armádu dobře a Slovincům, obklíčeným německými divizemi na křídlech a ostřelovaných ruskými zbraněmi a letáky ruské propagandy, se přestávalo chtít být účastníky toho dění. Pozvolna, ale poté o to intenzivněji se začaly navazovat kontakty s Rudou armádou. Nešlo již pouze o projevy nesouhlasu s bojem proti Rusům v řadovém vojsku, konspirace se již dostala i do nejvyšších důstojnických řad Rychlé divize a výsledkem bylo podepsání dohody o přechodu Rychlé divize na ruskou stranu 22. ledna 1943.⁵⁸ Signálem mělo být vystřelení pěti světlic, což měla ruská strana opakovat a následně mělo dojít k vyklizení obranných pozic a přechodu do ruského „zajetí“. Celá akce však nebyla dost dobře naplánována a připravena, a tak se stalo, že přechod se podařil pouze 1. rotě 1. praporu

⁵⁸ Celé znění dohody cituje Jiří Šolc: Šolc, J.: Osudná rozhodnutí. Kapitoly z historie československého odboje v letech 1939 – 1945. Praha 2006. s. 59 – 60.

21. motorizovaného pluku DÁVID a pár dalších jednotlivých drobných jednotek. Svou roli hrálo také to, že Rychlé divizi bylo slíbeno vystřídání a tudíž jejich návrat na Slovensko a mnozí důstojníci dávali této možnosti přednost před nejistým a riskantním přestupem na stranu RA. V létě roku 1943 se přesunula Rychlá divize na Krym a *de facto* přestala existovat, přeformovala a přejmenovala se na 1. slovenskou pěší divizi. „*To, čo z divízie zostalo, nemohlo naďalej niesť honosný názov „rychlá“.*“⁵⁹ Pro úplnost ještě dodáme, že ani na Krymu neměla slovenská divize úspěch proti ruské ofenzivě, docházelo zde také k neorganizovaným přechodům na ruskou stranu a po boji na tzv. Tureckém valu⁶⁰ divize opět ustoupila, byla opět přeformována na Technickou divizi, jednak proto, že neměli ani úspěchy, ani důvěru německého velení. Následně v souvislosti s SNP byla divize odzbrojena a v roce 1947 se většina Slováků vrátila z ruských zajateckých táborů do Československa.

Zdaleka nejvýznamnějším hromadným přechodem do sovětského zajetí byla dezerce asi dvou tisíc mužů z řad 1. slovenské pěší divize⁶¹ u Melitopole. „*Áno, podarilo sa nám dostať na druhú stranu, bez výstrelu, ak nerátám výstrel z pušky veliteľa praporu pri úteku z osady na nákladnom aute.*“⁶², vzpomíná důstojník 3. praporu 21. pěšího pluku Juraj Pivoluska na ranní události z 30. října 1943 z osady Olgievka, kde přešel do ruského zajetí.

Po těchto událostech se mohla konečně československá vojenská mise v SSSR rozhodnout pro vytvoření 2. československé samostatné paradesantní brigády, jejíž jádro budou tvořit Slováci, uprchnuvší za hranice východní fronty. Slovenští vojáci byli nejprve soustředěni v sovchoze Krasnyj partizan, později v osadě Timošovka u Melitopole a konečně na místo, pro nás velice důležité, kde se jejich cesty střetly s cestou Jana Velíka, do tábora č. 82, Usman, kde se prohlásili za Pluk slovenských dobrovolníků. Dále byla brigáda doplňována zálohami z Buzuluku⁶³, popřípadě mobilizací Volyňských Čechů a jiných převážně slovenských dobrovolníků z ukrajinských partyzánských oddílů a podobně. Šolc uvádí, že zastoupení Slováků bylo při vytvoření parabrigády asi 70 procent (totéž číslo uvádí ve svých vzpomínkách Juraj Pivoluska), patnácti procent dosahovali Zakarpatští Ukrajinci, o jedno procento méně měli Češi a o poslední procento se dělily ostatní národnosti.⁶⁴ Svůj první

⁵⁹ Pivoluska, J.: Parabrigáda: Spomienky na 2. paradesantnú samostatnú brigádu. Bratislava 1970. s. 11.

⁶⁰ Po ústupu na západní břeh Dněpru bojovali Slováci u Kachovky, což bylo jejich poslední bojové nasazení na Východní frontě.

⁶¹ Šlo o přeorganizovanou a přejmenovanou Rychlou divizi Slovenské armády. Konkrétně přešly tyto oddíly: 21. pěší pluk, 1. prapor 20. pěšího pluku, předsunutý oddíl 5, část 2 spojovacího praporu 11. dělostřeleckého pluku a další jednotlivci z jiných oddílů.

⁶² Pivoluska, J.: Parabrigáda: Spomienky na 2. paradesantnú samostatnú brigádu. Bratislava 1970. s. 43.

⁶³ Což tvořilo asi jednu čtvrtinu stavu.

⁶⁴ Šolc, J.: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997. s. 28.

rozkaz obdržela 2. pdb. od svého velícího důstojníka 19. ledna 1944⁶⁵, tím začala samotná příprava brigády.

Organizační členění brigády: Dva výsadkové prapory, (každý prapor o třech výsadkových rotách velitelské, kulometné, minometné a rotě protitankových pušek), dělostřeleckého oddílu (tři baterie plukovních děl ráže 76 mm a baterie minometů ráže 120 mm), protitankového oddílu o čtyřech bateriích protitankových kanónů ráže 45 mm a rotu protitankových pušek a oddílu protiletadlového, tvořeného baterií protiletadlových kanónů ráže 37 mm a rotou velkorážních kulometů proti letadlům. Jednotky bojového zastoupení byly zastoupeny rotou štábní, spojovací, ženijní, automobilní a pomocnou. Konečně velitelství, štáb a týl brigády.⁶⁶

Kromě tohoto, obsahovala však brigáda také tankový prapor, což je zajímavé, neboť tehdejší letecké vybavení RA neumožňovalo výsadek těžké techniky⁶⁷ a i když se to obecně na velitelství RA vědělo, přesto byl tankový prapor vytvořen. Nejprve fungoval jako součást předzvědného oddílu, poté byl přeorganizován jako samostatný oddíl a následně zrušen a přeřazen k tankové brigádě 1. čsl. armádního sboru v SSSR.

Jak je možné, že byla vytvořena výsadková brigáda, která nebyla schopna výsadku? Rusové od začátku pravděpodobně nepočítali (ani nemohli) s vysazením 2. čsl. paradesantní brigády jako celku v týlu nepřítele. Jedním z důvodů, jak jsem naznačil, byla technická nemožnost toto provést. Z toho lze usuzovat, že Rusové měli v plánu od začátku použít větší část brigády na otevřené frontě, podobně jako např. pěší prapory. Z historie víme, že se tak opravdu stalo, klasickým příkladem boje těchto parašutistů v poli byly boje o Duklu. Tímto však zájem Rusů o čsl. parabrigádu nebyl, jak již víme, zdaleka uzavřen, vracíme se k tzv. zvláštním operacím nebo chcete-li oddílům Zvláštního určení (ZÚ).

Jefremov

Vše bylo připraveno a oficiálně zaštitěno jak československou vojenskou misí v SSSR, tak velením RA. Výcvik mohl začít. Jako místo pro výcvik byl vybrán vojenský tábor u města Jefremov v Rusku, kam byli dopraveni vojáci ze sběrného a zajateckého tábora Usman. Co

⁶⁵ Šolc, J.: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997. s. 30.

⁶⁶ Šolc, J.: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997. s. 30 – 31.

⁶⁷ Američtí spojenci tehdy podporovali ruské výsadkové akce letadly DC-3, známější pod vojenským označením Dakota C-47. Jeho pozdější sovětskou obdobou se stal letoun Li-2, oba typy byly ovšem určeny pro přepravu osob, popř. vybavení, nikoli těžké techniky.

však obnáší pojmy jako zajatecký či sběrný tábor, se dozvídáme doopravdy až při studiu zkušeností a vzpomínek lidí, kteří opravdu zažili otřesné podmínky, panující v ruských táborech pro zajatce. Ústředním bodem práce je život Jana Velíka, proto je třeba se co nejlépe seznámit s jeho životní cestou a tato kapitola představí jeho další část putování, které se končí právě ve výcvikovém středisku Jefremov.

Po odchodu z RA, dostal se Jan Velík kolem Vánoc do sběrného tábora č. 82 Usman. Na cestu dostali konzervu a kus chleba. Jeli autem, kus cesty vlakem, zbytek došli pěšky. Zde v Usmanu byli koncentrováni vojáci, převážně zajatci z Východní fronty. „*V Usmani bol tábor pre vojenských zajatcov v bývalom kláštore[...] Velké miestnosti pre 150 – 200 osob oproti hlavnému vchodu slúžili jako ubikácie pre mužstvo.*“⁶⁸ Při porovnávání vzpomínek (vztahujících se k táboru v Usmanu) citovaného Pivolusky a Jana Velíka, je zajímavé, jak se Pivoluska brání popisu špatných životních podmínek a poukazuje spíše na odhodlání a touhu vojáků bojovat za svou vlast. O stravování a podobně se od Pivolusky nic nedozvídáme. Kromě samotných Slováků, kteří sem byli dočasně přesunuti, zde byli i Němci, se kterými se pochopitelně pro vojenské využití na ruské straně nepočítalo. Co však měli všichni obyvatelé tábora společné, ať to byli Němci, či Sovětskému svazu naklonění Slováci, byly otřesné životní podmínky. Ubytování byli všichni společně. Příděly jídla byly také pro všechny stejné, „vlastně žádné.“⁶⁹ „*Na Vánoce jsme dostali jako ve všední den kousek (5 dkg) chleba a trochu polévky, jestli se to tak dá nazvat, a to druhé měla být čočka, ale bylo tam více písku. Hrozný hlad. Shnilé zelí nebo chycená myš, to byla pochoutka. Když Němci vyhodili rybí hlavu, která se dala sníst, tak se kamarádi na ni vrhli. Kdo byl rychlejší, ten ji dostal. Pro záchranu života udělá člověk neuvěřitelné.*“⁷⁰ Štěstí bylo, že pobyt Jana Velíka v hladovém táboře trval pouze několik týdnů, i když v tomto případě by bylo záhodno dát slovo „pouze“ do uvozovek. Koncem roku 1943, hlavně však od poloviny ledna 1944 se začali slovenští vojáci⁷¹ přesouvat do tábora Jefremov, kde začal výcvik 2. čsl. samostatné paradesantní brigády. Velík hovoří o 17. lednu 1944, jako dnu začátku výcviku. Úplně nová vojenská jednotka zde byla nejprve zorganizována a vyzbrojena. Výcvik parabrigády se dělí na dvě fáze. První, která probíhala přibližně od 19. ledna 1944 do 22. dubna téhož roku⁷² je zaměřena na vzdušný výcvik v plném rozsahu a jedná se právě o fázi „jefremovskou“. Do 31. ledna bylo v jednotce 60

⁶⁸ Pivoluska, J.: Parabrigáda: Spomienky na 2. paradesantnú samostatnú brigádu. Bratislava 1970. s. 58.

⁶⁹ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

⁷⁰ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

⁷¹ tzv. Pluk slovenských dobrovolníků.

⁷² Šolc, J.: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997. s. 35.

důstojníků a 2716 poddůstojníků a členů mužstva.⁷³ Jan Velík byl zařazen do 1. roty, které velel kpt. Ludvík Engel, který měl na starosti 2. odděl. zprav. na štábu brigády. 11. března⁷⁴ na rozkaz velitele československých jednotek v SSSR brig. gen. Jana Kratochvíla byla zřízena 2. rota⁷⁵, tedy rota pro zvláštní úkoly, které velel škpt. Josef Knop⁷⁶ (velitel 7. odděl. para.), zde byl také zařazen Jan Velík. Rota ZÚ dosáhla v dubnu počtu 151 mužů.⁷⁷ Velitelem celé brigády byl pplk. Vladimír Přikryl (**Přílohy, obr. 3**), por. Ján Kováč jeho pobočníkem a zástupcem velitele byl jmenován pplk. Viliam Lichner. Výcvik proběhl do stupně roty, po inspekční prohlídce byl dán jednotce bojový prapor a byla připravena pro frontu.

Dopolední rozvrh v Jefremově podle Jana Velíka

6 – 7 hodin	Budíček, snídaně
7 – 8 hodin	Rozcvička, zaměstnání
8 – 12 hodin	Sprinty – běh, přespolní běh, překonávání překážek, sebeobrana, seznámení s padákem, složení padáku, střelba od boku atd. Seskok bez padáku z výšky 8 m, dopad, nacvičený kotrmelec

V žádném případě ovšem, jak by se mohlo z výše uvedené tabulky zdát, nebylo odpoledne určené k nějakým volným aktivitám. Tento rozvrh je přibližný, výcvik probíhal až 13 hodin denně sedm dní v týdnu. Zaměřený byl v drtivé většině na fyzickou aktivitu. Teprve asi po čtyřech měsících byla první volná neděle. Jinak volný čas prakticky neexistoval. Probíhal i noční výcvik, a to 4 a více hodin v závislosti na ročním období. Výcvik, jak víme, začal v zimě a byl i z toho důvodu velmi složitý. Tu dobu, kdy vojáci netrénovali, trávili odpočinkem a regenerací, na nějakou zábavu nebo podobně nebylo ani pomyšlení. Je důležité připomenout, jak správně poukazuje Šolc, že tradiční politická a osvětová výchova, která se běžně praktikovala v osobním volnu vojáků, zde prakticky neměla prostor a proto se objevují i náhledy na druhou paradesantní brigádu jako apolitickou. Osobně považuji toto hodnocení

⁷³ Šolc, J.: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997. s. 31.

⁷⁴ Šolc, J.: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997. s. 69.

⁷⁵ S účinností od 15. března.

⁷⁶ Jeho zástupcem byl jmenován kpt. Karel Černý, později převzal velení.

⁷⁷ Šolc, J.: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997. s. 70.

v této fázi jako příliš upjaté, neboť vojenská morálka v tomto případě mohla nahrazovat morálku osvětovou.

Po zhruba 14ti dnech výcviku byl nařízen seskok z balónu, každý musel mít, podle Velíka, 3 -5 seskoků z balónu a 3 z letadla. „*Ten, kdo byl určen do týlu nepřítele, musel vše zvládnout. Jinak byl přidělen k normální jednotce zřejmě u 2. parabrigády a poslán na frontu.*“⁷⁸ Koncem dubna byl po náročném, ale zato poměrně zdařilém výcviku přiznán brigádě status výsadkové jednotky. To se podařilo díky snaze a vytrvalosti dobrovolně přihlášených adeptů a díky výcviku zkušenými sovětskými instruktory.⁷⁹ Zároveň se v dubnu také odehrálo závěrečné cvičení, jež spočívalo v obsazení letiště. Hodnost svobodníka získal Jan Velík v lednu 1944 a desátníkem byl jmenován v březnu téhož roku v Jefremově.⁸⁰ Ukázkový seskok provedla rota poručíka Karola Švarce z 2. paradesantního praporu, následovaly další. Tohoto tzv. umrtvení se zúčastnil například i Klement Gottwald, kromě velitele brigády plk. Vladimíra Příkryla a dalších vojenských osobností. Následovala pochvala za provedení akce.

Z toho, co jsme si uvedli o této brigádě plyne, že v jistých směrech byla velmi specifická. Nejenom svým vlastním charakterem, tedy jedinou výsadkovou jednotkou v čsl. armádě v SSSR, způsobem a intenzitou výcviku, ale v neposlední řadě také svým národnostním složením (skládala se téměř pouze ze Slováků). To vše dohromady přinášelo jisté výhody, ale i problémy.

V první řadě byl samotný vzdušný výcvik pro některé vojáky negativním impulsem. Šlo konkrétně o seskok padákem (**Přílohy, obr. 4, 5, 6**), ze kterého měli někteří muži prostě strach, který se nedá překonat rozkazem velícího důstojníka. Přístup k takovým mužům byl různý, ale převážně nesprávný, neboť odmítání seskoku se kvalifikovalo jako odmítnutí rozkazu a tudíž následovaly tresty a postihy. Pokud voják, mající panický strach ze seskoku přece jen z donucení vyskočil, odnesl to většinou vážným traumatem, nemluvě o tom, že byl přímo ohrožen jeho život, neboť nemůže být jisté, jak takový člověk zareaguje, reaguje-li vůbec. Čím více se blížil samotný seskok, tím odvaha a nadšení některých jedinců klesaly. Výjimkou potom nemuselo být například sebepoškozování, dezerce, v krajním případě i sebevražda. Skákalo se nejprve z makety letadla ve výstroji. Ostré seskoky probíhaly z balónu, ukotveného ve výšce asi 400 m⁸¹, poté z letadla. V letadla se skákalo nejprve ve

⁷⁸ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

⁷⁹ Československá armáda neměla s výsadkovým výcvikem ještě v SSSR zkušenosti, trénink tedy probíhal zcela v režii sovětských důstojníků.

⁸⁰ VÚA – VHA, PJ-138b, Materiály skupiny STAS..

⁸¹ Pivoluska, J.: Parabrigáda: Spomienky na 2. paradesantnú samostatnú brigádu. Bratislava 1970. s. 67.

dne, poté v noci, nejprve s nejnútnejší výstrojí, poté s veškerou výstrojí i výzbrojí (**Přílohy, obr. 3**).

Příprava na vysazení v týlu

V Jefremově se do konce dubna uskutečnilo celkem 7675 seskoků z balónu, 5884 seskoků z letadel. Číslo zraněných osob při seskocích se dochovalo v Pivoluskových vzpomínkách na hodnotě 177, z čehož většinou šlo o lehká zranění, smrtelný úraz jeden.⁸² V dubnu 1944 tedy již byla 2. paradesantní brigáda vycvičena k boji a připravovalo se její odeslání na frontu, na Duklu. Z Jefremova byla brigáda přesunuta, s krátkou zastávkou v Černovicích v Besarábii (Rumunsko)⁸³, přes Jelec, Kastornou, Kursk, Kyjev, Fastov a Vinnice do Proskurova. Zde vojáci zažili dokonce Německé bombardování, bez zásahu. Výcvik v Proskurově ještě netrval ani měsíc, když do tábora přijeli Rusové v civilu. „Nastoupila naše rota [...] ta rota ZÚ, a první řada dva kroky dopředu, druhá řada jeden krok dopředu a oni mezi námi chodili [...] a vybírali.“⁸⁴ Na doplňující otázku, zda výběr byl pouze náhodný, odpovídá Velík: „Podle postavy a podle síly a nebo takhle.“⁸⁵ Velík pokračuje: „Vybrali nás 14, 14 vojáků a okamžitě, to bylo koncem května nebo takhle, nasedli jsme do letadla a letěli jsme do Moskvy.[...] Veškerá uniforma pryč, civil obléknout, a nastala ta zpravodajská škola potom“⁸⁶

Zákaz opouštění tábora, znovu se začalo cvičit, „rozcvičky do půl těla, učebna a procvičování zápěstí, aby bylo pružné při práci s klíčem, Morse značky, Q kodex, šifrování, dešifrování, skladba armád Němců, Rumunů, Maďarů, rozpoznat podle počtu důstojníků, jaká je to jednotka, prapor, pluk, divize. Elektrotechnika (oprava vysílaček). Diverzní práce (typy výbušnin).“⁸⁷

Dá se říci, že zpravodajská škola v Moskvě byla na vysoké úrovni, učitelé a školitelé měli velké zkušenosti a byli specialisté, chování ke studentům bylo profesionální. Stravování zde bylo také dobré a dokonce měli studenti nárok na 20 cigaret denně – tzv. ameriky.

„Poslední měsíc byl zaměřen na praktické cvičení. Dostali jsme rozkaz vyhledat si konspirační místo, kde budeme dávat i dostávat zprávy. Byli na nás nasazováni kontrašpióni.

⁸² Pivoluska, J.: Parabrigáda: Spomienky na 2. paradesantnú samostatnú brigádu. Bratislava 1970. s. 77..

⁸³ Dnes na území Ukrajiny.

⁸⁴ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

⁸⁵ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

⁸⁶ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

⁸⁷ Nепublikované paměti Jana Velíka.

*Kdyby nás chytili, měli rozkaz nás zmlátit. Na to byli pedanti.*⁸⁸ Od dubna do září 1944 byl Jan Velík na zpravodajské škole v Moskvě, splnil závěrečné zkoušky ze všech předmětů a čekal, co se bude dít dál. Zatímco jeho dva noví druhové z tréninkové skupiny Slováci Emil Šimko⁸⁹ a Štefan Bandur⁹⁰ byli někam odvezeni, Velíkovi bylo řečeno, že s ním počítají pro jiný úkol – učit nové frekventanty tomu, co se sám právě naučil, zpravodajství a ostatní výše popsané záležitosti, s tím spojené. Byl vybrán pravděpodobně pro své dobré výsledky ve škole, ale že by to bylo jeho přání, to se jistě říci nedá. Další dva měsíce, tedy do listopadu, strávil jako instruktor na zpravodajské škole. Vojenskou hodnost četaře, kterou měl po zbytek války, získal ve zpravodajské škole v Moskvě v srpnu 1944⁹¹

Zpravodajská skupina „STAS“ a odboj

*„Ty můj kraji! Jsi tam, kde Vysočina nabírá svůj dech
a pole skládají slib chudoby. Potulné jaro kličkuje
dlouho rozestlanou ornici, sněhy i dešti a ospalé
barvy se vyčkávavě protahují. Země koktá a kucká,
ale jednoho dne přece jen vykukující kukačka zjistí,
že je vše připraveno, bezpečno“
František Halas, Já se tam vrátím*

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Emil Šimko se narodil 7. května 1921 na Slovensku v Horní Lhotě (okr. Dolní Kubín). Jeho otec Jan Šimko, pracoval jako železničář a se svou ženou Márií měli pět dětí. Čtyři syny – Jana, Rudolfa, Emila, nejmladšího Ivana a dceru Valerii. Emil se vyučil mlynářem a než začala válka, pracoval už téměř tři roky jako mlynářský pomocník. V roce 1941 byl odveden do armády do Liptovského sv. Mikuláše. Dne 4. listopadu 1942 byl odeslán na východní frontu a v lednu následujícího roku byl převelen na Krym, vykonával kancelářskou práci. Na konci září toho roku byl odeslán na frontu a ještě v ten den, tedy 30. září přešel na stranu Rudé armády. Odtud byl nejdříve poslán do tábora v Usmanu, kde vstoupil do československého vojska v SSSR do 2. paradesantní brigády. Po vytvoření roty ZÚ se do ní okamžitě dobrovolně přihlásil a absolvoval zde přípravný zpravodajský a diverzní výcvik. V rámci parašutistického výcviku vykonal pět seskoků cvičných a jeden bojový. Dne 3. srpna 1944 byl odeslán do Moskvy za účelem speciálního zpravodajského výcviku, kde zůstal až do 20. února 1945.

⁹⁰ Štefan Bandur se narodil 26. května 1921 v obci Divina (okr. Žilina) na Slovensku. Vystudoval obchodní školu v Žilině a poté pracoval jako stavební asistent. Jeho otec Štefan zemřel ještě v době, kdy byl Štefan malý, a tak vyrůstal pouze matkou Jožinou. Bandur zběhl ze slovenské armády 30. října 1943 a překročil hranice SSSR v Kachovce. Od 18. ledna 1944 byl cvičen v Jefremově u 2. paradesantní brigády. Od 15. března do 5. srpna 1944 zde prošel zpravodajským a diverzním výcvikem u roty ZÚ. Mimo jiné zde absolvoval výcvik v konspiraci a o organizaci německé armády, dále pak radiotelegrafický, zeměpisný, šifrovací a parašutistický výcvik se šesti seskoky včetně jednoho bojového seskoku. VÚA – VHA, PJ138b, Zpráva Štefana Bandura k operaci Stas z roku 1947.

⁹¹ VÚA – VHA, PJ138b, Zpráva Jana Velíka k operaci Stas z roku 1947.

Poté, co noví frekventanti skončili výuku pod vedením Velíkovým, byl dotázán, zda nechce s Bandurem a Šimkem odletět jako výsadek do týlu, konkrétně na území Československa. Velík souhlasil. Dopravil se do Moskvy za Bandurem. Byla zformována nová zpravodajská skupina s názvem „STAS“. Zmínění tři vojáci dostali falešné protektorátní průkazy, německé pistole a německé kulometry a byli odvezeni do tajného bytu v Moskvě, odkud byly následně převezeni na tajné místo, kdesi za Moskvou, Velík uvádí, že cesta trvala asi jednu hodinu. Na konci této cesty čekala, krásná chata v přírodě u rybníka, pravděpodobně nějaká konspirační chata, odkud nesměli vycházet a měli čekat na další rozkazy. „Chata byla třípokojeová, nádherná. Jídlo nám vozili každý den. Dny ubíhaly, netrpělivě jsme čekali, co se bude dít.“ Teprve v druhé polovině ledna konečně přijelo auto, které tolik očekávali. Bylo jim sděleno, ať se neprodleně sbalí, že budou odvezeni do Moskvy na letiště. Z moskevského letiště se dostali americkým letadlem Souhlas do Lvova. Přestupní stanice. Následovala vytoužená cesta do Československa. Šťěstí, osobní a profesní kvality Velíkovi zapříčinily, že se rozloučil s paradesantní brigádou ještě před tím, než byla nasazena na frontu. Čekal ho však nelehký úkol a mnohá nebezpečí v obsazeném Protektorátu.

Další osudy 2. samostatné československé paradesantní brigády

Musíme odbočit, abychom ucelili obraz a úlohu 2. parabrigády armádního sboru v SSSR při osvobození Československa. Poněvadž nebýt rozhodnutí o Velíkově převelení do zpravodajské školy v Moskvě, býval by zůstal po boku svých druhů z Jefremova jakožto součást paradesantní brigády a zúčastnil by se též krvavých bojů o dobytí československé hranice.

V první řadě měla být zmapována a poté destabilizována situace na Slovensku pomocí zpravodajských akcí a následných partyzánských výsadek. K tomu měla být použita především rota ZÚ pod vedením čsl. mise v SSSR. Skutečnost však byla poněkud jiná.

Odboj na Slovensku se podle přání na budoucí uspořádání Slovenska dělil na dvě skupiny. Jedna se řídila koncepcí obnovení jednotného československého národa, zcela po vzoru Benešovy představy.⁹² Druhá skupina byla početnější v rámci Slovenska, neměla však takovou politickou sílu a dosah, zvláště v zahraničí, a představovala si poválečné Slovensko

⁹² Představiteli byli např. gen. Rudolf Viest, dr. Juraj Slávik, Vladimír Hurban či Ján Bečko.

jako součást obnoveného Československa, ovšem s tím rozdílem, že Slováci budou uznáni jako samostatný plnoprávný národ.⁹³

Spolupráci českých a slovenských odbojových, vojenských a politických organizací zabránily již v roce 1940 německé bezpečnostní složky. Z důvodů vzájemného neporozumění slovenských představitelů a československé vlády vyplynulo jako nejlepší řešení, že se o osvobození Slovenska zasadí hlavně sami Slováci a to formou všeobecného ozbrojeného povstání, jejímž garantem měla být slovenská armáda.

Do roku 1941 byl hlavní zpravodajskou činností zaměřenou směrem na Slovensko pověřen II. tedy zpravodajský odbor MNO v Londýně. To prováděl ze svých center v Jugoslávii, Švýcarsku a Švédsku. V dubnu se otevřela nová nadějná možnost, působit zde z východu prostřednictvím Píkovy vojenské československé mise v SSSR, zvláště poté, co se musela čsl. zpravodajská centrála z Jugoslávie (dobyetí Balkánu Němci a pád Jugoslávie) přesunout do Turecka.

Sovětský svaz, poté, co vstoupil do války s Německem vyvíjel v této oblasti okamžitě aktivitu mnohem větší nežli Západ. Vysazování parašutistů z východu začalo 10. srpna 1941, čsl. vojenská mise v Moskvě se přidala začátkem září téhož roku. Probíhaly zatím spíše přípravné fáze, důvodem byla situace na východní frontě, jak již je v práci výše zmíněno.

Dva zásadní problémy podle Šolce ovšem bránily, aby plnou iniciativu na přípravu povstání na Slovensku převzala čsl. vojenská mise Heliodora Píky. Jednak NKVD samostatným českým akcím stále házela klacky pod nohy a československá strana v zájmu zachování dobrých vztahů s SSSR (potřebných pro budoucnost), dobrovolně ustoupila požadavkům Sovětského svazu a československé parašutisty si rozebraly ruské zpravodajské orgány pro své záměry. Nakonec se hlavní silou, destabilizující oblast Slovenska, staly oddíly plně kontrolované Sovětským svazem.

Situace na Slovensku se zanedlouho stala neudržitelnou a bratislavská vláda vyhlásila stanné právo pro celé Slovensko. Příval parašutistů a zahraniční snahy však na Slovensko, jak víme, dorazili „příliš brzy“, konspirační složky domácího odboje ještě nebyly naplno připraveny ve všech svých oblastech a proto celková souhra domácího a zahraničního odboje nemohla být završena úspěchem a SNP bylo odsouzeno k nezdaru, přesto alespoň na sebe vázalo německé jednotky, které mohly být nasazeny na východní frontě a mohly přispět k zastavení či oddálení postupu Rudé armády do střední Evropy.

⁹³ V zahraničním zastoupení měla tato „opozice“ jména jako: dr. Milan Hodža, dr. Štefan Osuský, Ján Čaplovič, dr. Ján Paulíny – Tóth, Peter Prídavka, v místním okruhu pak Ján Ursíny, dr. Jozef Lettrich, Ján Lichner, dr. Gustáv Husák, Karol Šmudle, Milan Polák a další.

„Začněte s vystěhováním!“ Tak znělo heslo pplk. gšt. Jána Goliana, velitele povstaleckého štábu na Slovensku. Povstání na Slovensku propuklo tímto heslem 29. srpna 1944. Do té doby nejsou taktické a operační plány pro využití 2. čs. pdb. vůbec jasné. Jednotka byla koncem léta vycvičena a připravena pro boj, ale nikdo nevěděl, zda bude vysazena v omezeném rozsahu pro taktické operační účely, samostatně či v rámci jiných výsadkových svazků sovětské armády či zda bude použita jako pěší brigáda ať již v obranných či ofenzivních bojích. Po propuknutí povstání se rozhodl Sovětský svaz podporovat tuto akci masivní invazí 1. a 4. ukrajinského frontu, tedy pozemními vojsky v oblasti Dukelského průsmyku. Bylo naplánováno, že do pěti dnů⁹⁴ Dukelský průsmyk padne a otevře se cesta do Československa. Plánovalo se využití 1. a 2. slovenské divize, které momentálně připravovaly obranné pozice. Tyto divize byly ovšem německou armádou odzbrojeny, což mělo pro úspěch povstání velmi negativní dopad. Realita byla taková, že se plán dobytí Dukly posunul přibližně o tři týdny⁹⁵, které byly vyplněny krvavými boji.

3. září přišel povolávací rozkaz pro vojáky 2. čs. pdb. Odjezd byl stanoven na čtyři hodiny odpoledne následujícího dne. Do cílové stanice Przemysl se jednotka dostala 8. září, kdy již byla operace Dukla v plném proudu. Poté, co se zjistilo, že se s pomocí odzbrojených slovenských divizí nedá počítat, rozhodl se štáb 1. UF posílit útočící 38. armádu. K tomu posloužila i 2. paradesantní brigáda. Byl jí svěřen samostatný úkol na levém křídle u Sanoku. Později byla brigáda z boje stažena a letecky odeslána na Slovensko. Žádostem československé strany v Moskvě i v Londýně vyslat 2. pdb. na podporu povstalecké armády na Slovensko, nebylo ruskou stranou vyhověno, Rusové se pravděpodobně báli, aby se akce nevymkla jejich vlastní kontrole, mimo jiné také v politickém slova smyslu.

Zbytek cesty na výchozí stanoviště na frontě museli vojáci pěšky. Asi 120 kilometrů bez jakýchkoliv dopravních prostředků vyjma tří osobních automobilů velitelství, naplněných municí. Terén byl obtížný a povětrnostní podmínky nepříznivé. Za dva dny byla jednotka na místě. Jednotka v síle asi tři tisíc mužů měla na starosti postupovat v úseku širokém 20 kilometrů, což byl s ohledem na sílu mužů dosti náročný úkol.⁹⁶ Obráné pozice začal zaujímat v noci z 10. na 11. září zatím pouze 1. prapor, 2. teprve vykládal zásoby v Przemyslu a odvážel je do zásobovacího střediska parabrigády. Středisko však bylo zřízeno poměrně daleko a kvůli nedostatku dopravních prostředků vážlo zásobování střelivem a jiným materiálem v době bojů, kdy to bylo nejvíce zapotřebí. 2. prapor se přesunul do bojových

⁹⁴ Tj. do 13. září 1944.

⁹⁵ Hranic Československa bylo dosaženo až 6. října.

⁹⁶ Jejich úsek fronty zasahoval města Gaczów – Poremby – Besko – Stachanów – Jendruszkowce – Sanoczek.

pozic 13. září. Tou dobou byla také zahájena bojová činnost 2. čs. pdb. násilným průzkumem u Pielna. Kvůli nedostatku munice a několika dalším faktorům Němci vytlačili nepřítele zpět do výchozího postavení. K dalším faktorům, které negativně ovlivňovaly výsledky parabrigády v poli byla i nedostatečná nebo příliš pozdní podpora těžkými zbraněmi a dělostřelectvem, ovšem i nezkušenost vojáků na frontě. Dělostřelecké oddíly dorazily z Przemyslu v noci na 14. září, proto mohla být na druhý den ráno obnovena útočná činnost. 16. září se podařilo dobýt Besko. Do velitelského stanoviště 2. čs. pdb. přijel velitel 1. UF známý maršál Koněv, bylo v době, kdy už bylo jasné, že se původní plány velení Rudé armády na překročení hranice za 5 dnů, nemohou splnit, a Koněv nepovažoval již umístění parabrigády na Dukle za přínosné. V souvislosti s tím, že se situace na Dukle protáhne, potřeboval spíše podpořit povstání uvnitř, aby déle vytrvávalo a vázalo na sebe německé zálohy. Nabídl vojákům, že když se jim podaří dobýt vesnici Pulawy, budou transportováni na střední Slovensko na pomoc povstalecké armádě. Tak se stalo a 19. září končí činnost 2. samostatné československé paradesantní brigády na východní frontě. Přesto tato jednotka, i když její úspěch bývá považován za mizivý, alespoň částečně svůj úkol splnila. Na šíři dvaceti kilometrů se jí podařilo obtížným terénem postoupit o dvanáct kilometrů, je těžké hodnotit, zda je to málo nebo dost, v tomto se neshodují ani sami účastníci této operace.⁹⁷ Šolc při hodnocení jejich výsledku hovoří o „solidním průměrném výkonu.“⁹⁸ Ztráty jednotky se počítají přibližně na 25 procent, konkrétně bylo mrtvých, raněných nebo nezvěstných 628.⁹⁹ Na první pohled vysoké ztráty ovšem mají své odůvodnění, jak jsem již naznačil, ve výše uvedených faktorech. Jednotka byla dopravena do Krosna, odkud měla být letecky přepravována do týlu. Ovšem kapacita letiště Silač – Tri duby a omezené množství přepravních letadel zpomalovalo celý transport. Dopravovalo se tedy postupně formou vzdušného mostu. Jednotky byly nasazovány v bojích na Slovensku ale 17. 20. října byly staženy z fronty, musely se znovu uspořádat a reorganizovat. Během následujících několika dnů ovšem zcela končí působení 2. čs. pdb. na otevřené frontě a z důvodu německého tlaku se vojáci přesouvají do hor a lesů a přecházejí na partyzánský typ boje.

⁹⁷ *Dukla. Krev a mýtus*. Česko. Režie Petr Hvižd', 1999. [Dokumentární pořad].

⁹⁸ Šolc, J.: *Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. Praha 1997. s. 106.

⁹⁹ Šolc, J.: *Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR*. Praha 1997. s. 106.

Zpět doma

„Byl únor 1945, mráz kolem -35 stupňů Celsia, loučíme se s Moskvou, sedáme do gazu, který nás odváží na letiště, kde je připraven letoun, který s námi odletí na místo, které bude posledním na území SSSR.“¹⁰⁰ Americký Douglas se odlepil od země moskevského letiště a tři mladí čerstvě vycvičení zpravodajci letí neznámo kam, vytušili pouze, že letí jihozápadním směrem. Kolem 19. hodiny večerní je venku poměrně mlha. Jan Velík a jeho druhové očekávají všechno, nejvíce však poslední rozkaz, tedy rozkaz k seskoku. Ovšem po hodině letu se najednou letadlo odráží od země a přistává. Mladíci, celí nedočkaví, ptají se majora RA, co se děje. Ve Lvově následovalo ubytování v hotelu a tolik očekávaná informace – zítra letí do týlu nepřítele. Vyhlášení pohotovostního stupně číslo jedna znamená, že nesmí opustit hotel.

První pokus výsadku byl proveden následující noc, z 19. na 20. února 1945. Pro nepříznivé počasí nad Karpatami se letadlo, vzlétnuvší z Moskvy s mezipřistáním v Jelcích, muselo vrátit a pokus opakovat následující den. Podruhé už úspěšně. V letadle byly podle Velíka 3 výsadkové skupiny, z nichž první byla shozena na Ostravsku. Více o této skupině není jasné. Druhá skupina se nazývala PAVEL. Byla vytvořena v stejné jako STAS v moskevském výcvikovém středisku GRU, ovšem o týden dříve.¹⁰¹ Byla téměř totožná se skupinou Jana Velíka. Stejný počet členů, stejné vybavení i stejné poslání, pouze v jiném prostoru. PAVEL měla na starosti hloubkový průzkum týlu se vším, co k tomu patří, v prostoru Vyškov – Brno – Olomouc. Jako nezávislý člen posádky byl se skupinou PAVEL shozen poloviční Němec Vendelín Roblička, vystupující pod jménem Emil Benda, který měl samostatný úkol. Byl shozen podruhé, u Brna si měl vyzvednout své falešné doklady, které zde měl schované a vydat se do Prahy, jeho úkolem bylo zřídit v Praze zpravodajskou rezidenturu. Byl špiónem a překladatelem ve službách RA.

Skupina STAS byla pro svůj úkol vybavena následujícím: vatovaná zimní výstroj, německým samopalem Schneider, Pistolí P-08 – obojí z pochopitelných důvodů na stejnou municí ráže 9 mm, každý dostal 500 nábojů, nějaké ruční granáty, útočný nůž, dalekohled, buzolu, mapu a dohromady obdrželi dva rádiové komplety. Dále dostali ženijní nářadí, náhradní díly k radiostanicím a náhradní zdroje. Jídlo spočívalo v konzervách, které měly vystačit asi na měsíc. Peníze dostali celkem ve čtyřech měnách, říšské marky, protektorátní

¹⁰⁰ Nepsané paměti Jana Velíka.

¹⁰¹ Skupina PAVEL byla sestavena 1. února 1945 v Moskvě. Její složení bylo: rt. Jozef Hanuska jako velitel, čet. Ján Balla a Ján Plavec.

koruny, americké dolary a předválečné československé koruny.¹⁰² Již při zběžném pohledu na množství materiálu je jasné, že jej neměli parašutisté všechn u sebe. Ve svém tlumoku měli pouze část potravin, rdst., civilní šaty, prádlo a toaletní potřeby. Zbytek byl v padákovém zásobníku PDMM.¹⁰³

Hlavy všech parašutistů se během letu plní různými myšlenkami na to, co bude, občas se dostaví vzpomínky. V letadle je slyšet zpěv, jako poslední zazní „Svatá válka“. První skupina seskočila dobře na Ostravsku, druhá skupina seskočila těž bez větších obtíží v prostoru Vyškov – Brno. Nad Brnem ovšem nastaly komplikace. „*Nad Brnem nás chytily německé flaky a málem nás sestřelili tam, a ten major, který nás doprovázel říká: hoši, budete muset asi skákat už přímo na místě.*“¹⁰⁴ Načež mu Jan Velík, šokován tou zprávou, odpověděl: „*Prosím Vás, tak, skákat nad Brnem, tak nás tady zastřelte přímo hned*“¹⁰⁵, vyjadřuje tím nesmyslnost a zbytečnost takového počínání, neboť Brno nebylo plné jenom německých vojáků, kteří věděli o letadle a na padáky by jistě stříleli bez otálení, nýbrž i drátů vysokého i nízkého napětí, vysokých budov a dalších nástrah, které dohromady mohly znamenat pouze smrt, zranění nebo v tom nejlepším případě upadnutí do zajetí.

Za cenu změny kurzu, podařilo se pilotovi Dakoty vyváznout z dosahu protivzdušné obrany nad Brnem. Místo na sever, směrem k Českomoravské vrchovině, však letěli na jih k rakouským hranicím, do Sudet. Členové skupiny STAS dostali rozkaz vyskočit. Nohy Jana Velíka se opět dotkly rodné země kolem 21. hodiny večer 20. února 1945¹⁰⁶. „*Kdo nebyl u výsadkářů, neumí si představit, jak se noha vůbec dotkne země. Když nechytíš padákem o elektrické vedení, tak určitě chytíš o větve stromu nebo spadneš do rybníka. Máš štěstí, když náhodou sebou bouchneš o zem a uděláš jeden nebo dva kotrmelce. Pak rychle přitáhneš*

¹⁰² 700 RM, 3000 protektorátních korun, 500 USD a 5000 Kčs. Šolc, J.: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945). Příbram 2003. s. 151.

¹⁰³ Parašutno děsantnyj mješok mjahkij – jednalo se o pouzdro z textilu ve tvaru válce, které mělo zesponu vycpávku ve tvaru polokoule, která sloužila jako nárazník, na vrchní straně pak bylo pouzdro pro uložení nákladního padáku. Dal se otevřít po celé délce, aby se dal naplnit jakýmkoli materiálem o přijatelných rozměrech, tento otvor se pro větší bezpečnost prokládal slámou, zavíral se šněrováním. Celková zátěž byla 100 kg, výška 180 cm s průměrem 50 cm. Větším typem tohoto zásobníku byl UPDMM, tedy „univerzální“. Dále se používal tzv. PDUR, soustava lněných popruhů, kterých se používalo pro materiál, který rozměrově neodpovídal výše zmíněným zásobníkům. Pro dopravu PHM se používal PDMM kovový, rozdělený na dvě komory – 100 litrová na benzin a 10 litrová na olej. Zásobníky byly uchyceny zespona k trupu letadla.

¹⁰⁴ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁰⁵ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁰⁶ V některé starší literatuře se můžeme o seskoku desantu STAS dočíst i špatné, nepřesné nebo trochu zkreslené informace. Například Kroupa umísťuje dopad Skupiny do prostoru Telč na Pelhřimovsku a doplňuje datem 21. února. Místo i datum je tedy nepřesné. viz Kroupa, V. a kol.: Český antifašismus a odboj. Praha 1988, s 335.

šňůry padáku, sbalíš ho a utíkáš do nejbližšího úkrytu. Teprve tady se člověk uklidňuje. Sám sebe kontroluje a začíná normálně myslet.“¹⁰⁷

Všichni tři parašutisté se sešli až kolem 4. hodiny ranní, což ovšem s ohledem na charakter a podmínky seskoků do týlu je ještě poměrně velice dobrý čas, (pro porovnání nemusíme chodit daleko, mohou posloužit například členové bratrské skupiny PAVEL. Jeden z parašutistů se připojil ke skupině až po 14ti dnech). K poměrně rychlému shledání parašutistů přispělo i to, že vyskakovali z obou dveří Douglasu, čas vlastního shozu byl tedy kratší. Nyní kompletní skupina, vysazená mezi hustými lesy, nabyla dojmu, že jsou na správném místě, neboť Českomoravská vrchovina právě takovými lesy oplývá. Nicméně bylo nutné zjistit přesnou pozici. Každý z nich měl u sebe speciální mapu Vysočiny a čím více mapu studovali, tím byli blíže přesvědčení, že nespádli na místo určení. Podle štěkotu psů vydali se k nejbližší vesnici zjistit, kde se nacházejí. Byla to vesnice Heřmaněč. Spadli tedy mezi vesnice Heřmaněč a Radlice v Jindřichohradeckém kraji. Po krátkém rozhovoru s hospodářem¹⁰⁸ z nejbližšího domku v Heřmanči (naštěstí narazili na české obyvatele, neboť pohraničí bylo hustě osídleno i Němci) se musí vrátit, aby ukryli zásobník s materiálem a spojili se s velením. Po odebrání nějakých zásob potravin padák zakopali a vytáhli vysílačku značky SEVER (**Přílohy, obr. 10**), řečenou „Severka“. Navázat spojení se podařilo. Odpověď štábu však byla stručná, měli se okamžitě přemístit na původní místo seskoku. Jan Velík uvádí, že rozdíl mezi plánovaným místem dopadu a reálným činil 100 – 120 km. Za svítání vyrazili. Orientovali se podle mapy, kterou dostali od hospodáře v Heřmanči. Vydávali se za dělníky, kteří uprchli z nucených prací v Říši.

Vydali se severním směrem kolem měst Horní a Dolní Cerekev, dále mezi Pelhřimovem a Jihlavou, až ke Žďáru nad Sázavou. První přímý kontakt s nepřítelem zaznamenali u města Štoky, asi 14 km severně od Jihlavy. Byl to ostrov kompletně německého obyvatelstva. Parašutisté potřebovali překonat pás louky mezi dvěma lesy, tak čekali, až se setmí. K lesu se však přiblížili tři postavy. Později je Velík identifikoval jako německé lesní pracovníky. Zeptali se na cestu. Než se však zcela setmělo, objevili se na palouku Němci. Skupinka německých vojáků šla na jisto. Pověštinou jim po cestě radili osamělí chodci, ale hlavně lesníci, kteří je informovali o partyzánech i německých posádkách, tito tři však pomoci nechtěli. „*A co teď?*“, pomysleli si parašutisté, „*utíkat nemělo cenu, tak jsme zalehli a čekali na kraji lesa[...]*“ Poté, co se Němci dostali na dostřel, skupina STAS zahájila palbu. Někteří z Němců padli na zem. „*[...] a když viděli, že máme zbraně, tak se*

¹⁰⁷ Nepsublikované paměti Jana Velíka.

¹⁰⁸ Velík ho jmenuje Tůmou, nelze však ověřit.

sebrali a ustoupili a my se sebrali a utíkali do hloubi lesa a potokem jsme šli asi 3 – 4 kilometry, my jsme se báli, že by nás mohli hledat se psama nebo tohle“, vysvětluje náš respondent. *„Jak jsme běželi vodou, promočení na kůži, když jsme byli hrozně unaveni, sedli jsme si ke stromu, probrali se zmrzli a nemohli jsme se narovnat.“*¹⁰⁹ Skupina se ocitla v blízkosti vesnice Věžnička, asi 13 km severovýchodně od Jihlavy. Potřebovali zoufale převléknout šaty a odpočinout si. Jako nejbližší a jedinou možnost shledali v blízkém stavení, které spatřili na okraji vesnice. Nemožno v této situaci již dbát na nebezpečí, vlezli tři nezvaní návštěvníci do chléva, schovali se pod žlaby, kde bylo teplo a v tom okamžiku usnuli.

Vzbudil je křik. Nějaká žena rozsvítila ve chlévě a trojice ihned vyskočila na nohy. Žena odběhla a vrátila se s hospodářem, který požadoval totožnost neznámých mužů. Sdělili mu, že jsou utečenci z německého pracovního tábora. Vzal je do kuchyně a dobře se o ně postaral, dal jim jídlo a osušil jim šaty. Chvilé odpočinku netrvaly dlouho, po jednom nebo dvou dnech vyrazili na cestu. Urazili více než 40 km směrem na Hamry. Hlad donutil vojáky opět požádat v jednom stavení o něco k jídlu. Štefan Bandur a Emil Šimko vyzvali Jana Velíka, kvůli jeho znalosti češtiny, aby nebudili nedůvěru obyvatel stavení. Vše vypadalo slibně. *„Sedli jsme si, to si pamatuju jako dneska, byla tam rohová lavice, stůl a to, chleba nám připravila, něčím namazaný a buď to bylo mléko nebo kafe, nevím, jenže, kousli jsme si jednou, a vidím, před tou branou toho domu zastavila kolona Němců.“*¹¹⁰ Paní se rozplakala, schovala jídlo do trouby a prosila partyzány, aby odešli, zatímco ze tří nákladních automobilů vyskákalo před domem asi 100 Němců, vyběhli zadními dveřmi ven a schovali se za domem. Němci mezitím utvořili rojnici, obešli dům a šli do lesa pátrat po partyzánech. Asi po půl hodině se jim podařilo oklikou dostat do lesa, což ovšem nebyl dobrý tah, neboť Němci se začali lesem vracet zpět. *„Tak jsme zalezli pod smrčky, bylo hodně sněhu, zahrabali se tam a čekali, co bude dál, připravili jsme si pistole, samopaly, budeme muset střílet do poslední chvíle a poslední náboj pro sebe. Němci se přiblížili, asi 50 metrů od nás. Němci se rozestoupili, nás obešli, šli k autům, tam nasedli a odjeli pryč.“*¹¹¹ Tak skončily další dramatické chvíle skupiny STAS na území „Československa“, v zázemí nepřítele.

¹⁰⁹ Nepsublikované paměti Jana Velíka.

¹¹⁰ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹¹¹ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

Partyzánská činnost na Svratecku Žďársku před příchodem skupiny STAS

Oblast Českomoravské vrchoviny stala se na konci druhé světové války velmi významným místem partyzánské činnosti, a to zejména díky své geografické poloze a rázu krajiny, což dohromady dávalo partyzánským skupinám pocit menšího ohrožení. Dalším faktorem, který je třeba připomenout, zdejší obyvatelstvo bylo až na výjimky většinově české, což poskytovalo ne-li jistotu, potom alespoň velkou pravděpodobnost toho, že obyvatelé budou partyzánům nápomocni, a pokud ne, tak by to neměli být kolaboranti či udavači apod. Mnoho hlubokých lesů, lesních samot, obývaných pouze hajnými a kopcovitá málo prostupná krajina, nevhodná například pro pohyb těžké a nákladní techniky, zdály se být relativně bezpečným útočištěm na okupovaném území Protektorátu. Před naší sledovanou skupinou STAS, která započala své působení zde téměř na sklonku války, ve druhé polovině února posledního roku války, zde pochopitelně již některé skupiny operovaly, ať již přímo, anebo v okolí či se zde zdržely pouze na kratší dobu. Poprvé zde zaznamenáváme ojedinělou odbojovou činnost v rámci odboje domácího, a to již v roce 1942. Víme o tom, že zástupci pozdější známé Rady 3¹¹², jmenovitě Karel Steiner – Veselý a Josef Grňa - Vlk se sešli ve vesnici Kobylí u Pusté Rybné na Vysočině již 17. září 1942¹¹³. Rada tří vznikla pod touhou zaplnit vakuum, které se vytvořilo zánikem nebo drastickou změnou struktury odbojových organizací PVVZ a ON. R3 byla později exilovou vládou uznána jako zastřešující organizace domácího odboje v Československu.

Zahraniční oddíly partyzánů začaly se objevovat v tomto prostoru na podzim roku 1944. Od té doby roste v lesích Českomoravské vrchoviny ruch ilegálních partyzánských skupin, který již do konce války neutichne. V prosinci se do prostoru Herálce přesune sovětský oddíl ZAREVO, v oblasti Trhové Kamenice zahajuje svoji činnost oddíl Jan Kozina.¹¹⁴ Další skupinou, operující na Svratecku, je Jan Kozina, a konečně se musíme zmínit i o skupině Jan Hus, která zde též zasahovala do odbojového dění na přelomu let 44 a 45.

V jarních shozech na území Českomoravské vrchoviny přibylo dalších několik významných skupin, které na Svratecku doplnily a zkompletovaly ilegální síť. Skupina Charitonov byla shozena u Rabštejské Lhoty na severním okraji Vysočiny, pro naši práci

¹¹² Nejprve pod názvem Přípravný revoluční výbor, později Jaro a od létě 1944 R3.

¹¹³ Gebhart, J.:Partyzáni v Československu 1941 – 1945. s. 418.

¹¹⁴ Na Svratecko se přesunul v lednu 1945, ke Kameničkám.

však není podstatná, neboť na Svratecku přímo neoperovala, ani se zde nepohybovala. Ve stejný den jako předchozí skupina spadl i STAS, desant, o kterém již něco víme a dále se mu ještě budu věnovat. Dále, mluvíme-li o našem regionu, můžeme počítat výsadek skupiny Promin¹¹⁵, Kirov¹¹⁶, ale bezesporu dominantní pozici na Svratecku zaujímal skupina mjr. Orla Vpřed.

Skupina STAS zahajuje odbojovou činnost v jádru Vysočiny

Cesta tří parašutistů v sovětských službách pak pokračovala okolo rybníku Velké Dářko do Polničky, kde opět našli u dobrých lidí. Na kraji vesnice, směrem na Vepřovou požádali o trochu jídla. Pán domu, hajný Krejčí, jim však nedůvěřoval. „*Nebojte se*“, dodával mu odvalu Jan Velík a nemohl si při tom nepovšimnout pěkného děvčete v domě, „*a přišel ten pan Krejčí, ta holka se za nás přimluvila, tak jsme tam šli a tam jsme teprve se přiznali, co jsme zač, že jsme parašutisti ze Sovětského svazu, a tam jsme jim i řekli i naše rodiny, kde jsou, místa už, kde jsme bydleli, aby věděli, kdybychom náhodou padli, protože válka už byla na spadnutí, to bylo v únoru, začátkem února*“¹¹⁷.¹¹⁸ Operační skupina STAS se konečně dostala na místo určení. Začali se dostávat do kontaktů se zasvěcenými osobami na Vysočině a započala se tak další kapitola Velíkova života.

První a zásadní kontakt na konkrétní osobu dostali právě v Polničce od Krejčího. Jednalo se o lesníka Josefa Uhra¹¹⁹, jednu z několika nejdůležitějších osob pro toho, kdo se zabývá odbojem na Svratecku. Jan Uher byl napojen prakticky na všechny ilegální skupiny pracující na Svratecku i v širším okolí. Bezprostředně poté také navázali spojení s Albertem

¹¹⁵ Vysazení byli 26. března u Petrкова jižně od Havlíčkova Brodu.

¹¹⁶ Vysazení 26. března u Praseku.

¹¹⁷ Respondent zaměnil březen za únor, to, co nám vypráví se odehrálo počátkem března. Pozn. autora.

¹¹⁸ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹¹⁹ Narodil se 7. července 1906 v Cikháji jako syn cikhájského hajného. Ve 12 letech odešel studovat na státní vyšší reálku do Nového Města na Moravě, po dvou letech však studium přerušil z důvodu nedostatku financí. Po čase dostal místo pomocného hajného u Kinských, jimž patřily lesy kolem Žďáru nad Sázavou (včetně cikhájských). Nakonec se mu podařilo absolvovat Státní školu pro lesní hajné v Jemnici na Moravě, kterou dokončil v roce 1929. Ihned poté nastoupil na hájovnu Rychtářka v polesí Krucemburk¹¹⁹ a dostal od Kinských slíbeno, že dostane místo lesního nedaleko Přibyslavi, přičemž údajně pro jeho pokrokové názory, šlechtě se nezamlouvající, k tomuto nakonec nedošlo. Ani toto neodradilo mladého Uhra a složil státní zkoušku pro lesní ochrannou a technickou pomocnou službu v Táboře a v polovině třicátých let ještě zkoušku pro lesní hospodáře na střední lesnické škole v Písku. Po odchodu bývalého lesního správce do důchodu dostal místo v polesí Lány na sousedním panství bavorské větve Thurn-Taxisů. Dostal hájovnu ve Skelné Huti u Vojnova Městce. Pouze však jako nadstrážný. Jeho nadřízeným byl inženýr Bernhauer, ježto jako fanatický Němec Uhra pro jeho pokrokovost a vlastenectví nenáviděl, ale pro jeho schopnosti ho potřeboval. (viz Mašek, L.: *Druhý odboj na Svratecku*, Bakalářská práce, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně – Historický ústav, BRNO : 2010. s. 7.).

Sedlákem, který byl ilegálně činným obyvatelem Žďáru nad Sázavou. Ještě na podzim roku 1944 Uher zjistil, že zde operuje skupina M. J. Hus., o které zatím však nic konkrétního nevěděl, neboť se doma léčil se zlomeninou nohy. Čtyři členové skupiny Mistra Jana Husa (Nikolaj Chimič, Konstantin Korovin, Ivan Jemeljanov a Nikolaj Šustov) měli za úkol připravit na Svratecku živnou půdu pro budoucí výsadky. 2. listopadu 1944 vytvořili na tzv. Kamenném Vrchu¹²⁰ základnu, která se později stala největší základnou na Vysočině a zároveň zastávkou každé partyzánské skupiny, která tudy procházela. Husovci se napojili na zbývající torzo podzemní sítě komunistů ve Žďáře nad Sázavou a v Chotěboři. Trojúhelník jejich činnosti uzavíral prostor Hlinsko v Čechách. Oddíl J. Husa vybudoval solidní základy ilegální sítě, která, přestože upoutávala pozornost, nikdy nebyla nijak radikálně postižena Gestapem.¹²¹ Přesto by bylo zajímavé zmínit se o přestřelce, která se odehrála mezi Husovci a Němci. V listopadu 1944, tak jako každý rok, konaly se v polesí Lány a Vortová hony, 6. listopadu byl na honu u Vortové účasten i komisař pardubického Gestapa Fritsche, právě tou dobou tudy také ale procházeli rozvědky skupiny Mistra Jana Husa. Obě strany, když na sebe narazily, zahájily palbu. Po boku Fritscheho stáli lesmistři Überle s Wolitzerem. Nedbaje toho, že drží v rukou lovecké pušky začali na partyzány střílet, na což odpověděli partyzáni.¹²² „Nato partyzáni zahájili palbu automaty - Überle ušel zastřelení jen čirou náhodou, od jedné střely měl prostřelený rukáv.“¹²³ Celý incident nezůstal bez odezvy. Němci podali ve Vortové hlášení a následovala pátrací akce. Následující den podalo četnické velitelství v Chrudimi tuto zprávu:

„6. listopadu 1944 kolem 15. hodiny narazila lovecká společnost na českomoravské hranici na kótě 801 v katastru obce Vortová (okres Chrudim) a Vojnův Městec (okres Nové Město na Moravě) na partyzánskou skupinu. Partyzáni stříleli na tři myslivce pravděpodobně ze samopalů a uprchli. Komisař pardubického gestapa Fritsche, lesmistr Überle a vrchní lesmistr Wolitzer z Pardubic rovněž použili zbraně. Bylo vypáleno asi 30 ran. Dle údajů komisaře Fritsche byl jeden partyzán pravděpodobně poraněn. Žádný člen lovecké společnosti nebyl zraněn. K pátrání byly údajně nasazeny dvě čety vojska.“¹²⁴

¹²⁰ Mašek, L.: *Druhý odboj na Svratecku*, Bakalářská práce, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně – Historický ústav, BRNO : 2010. s. 19, 25.

¹²¹ Zasloužilým pomocníkem Husovců byl lesník Karel Němec.

¹²² Z pramenů se nedá definitivně říci, kdo vlastně se střelbou začal, setkáme se s oběma verzemi. (Pozn. autora).

¹²³ Velík Partyzánské obce s. 72.

¹²⁴ Okresní muzeum Havlíčkův Brod, Fond 8-2, fonogram četnického velitelství v Chrudimi ze 7. listopadu 1944.

Ze vzpomínek hajného Uhra se pak můžeme dozvědět, že jedna rota přijela do Vortové ještě téhož večera a na druhý den bylo k pátrací akci připraveno kolem dvou set vojáků a tří set civilistů.¹²⁵ Civilisté prý byli dokonce ozbrojeni vidlemi a sekerami, tvrdí nám též zdroj. Pátrací akce, kde zde v podobném rozsahu byla nevídaná vedla trasou Vortová – Cikháj – Škrdlovice – Karlov. Nic to ovšem nemění na tom, že partyzáni podobný pohyb vojska očekávali a po zničení tábora se přesunuli. Do rukou Gestapa se však dostal i Uher, který zde má polesí a tudíž, podle Fritschových slov, musí o partyzánech něco vědět. Výslech údajně trval jeden a půl hodiny¹²⁶ a dotazy střídaly výhrůžky a naopak. „*U mně provedli druhý den gestapáci prohlídku a sám Fritsche za přítomnosti 3 gestapáků mě jednu a půl hodiny vyslýchal.*“¹²⁷ Hajného zachránilo to, že se ještě doléčoval se zlomeninou nohy, o které jsem se zmínil výše a nemohl se tedy vůbec pohybovat po lesích. Zatčen nakonec nebyl. Němci zavedli ovšem nová opatření proti partyzánům na Svratecku, a to byl speciální stíhací protipartyzánský oddíl *Schupo*¹²⁸, který zde zůstal až do konce války.

„*Došli jsme až na Skelnou Huť, tam jsme potkali toho Pepíka Uhrovýho a s ním jsme začali de facto spolupracovat. A já už jsem potom musel pracovat samostatně, protože nakonec jsme dostali úkol – pohyb veškerých vojsk, německé, maďarské rumunské a tyhlety. Tak jsem si musel vypracovat takový svůj trojúhelník.[...]*“¹²⁹ Přes Čachnov byl Jan Velík napojen až na Českou Třebovou, na Čachnově mu byl prostředníkem výpravčí Vodička, další kontakt měl Velík ve Svitavách. Důležitou spojkou byl Ing. Zikuška, který udržoval spojení s Prahou. Dále byli napojeni na spojky v Havlíčkově Brodě¹³⁰ a Pardubicích. Co se týče partyzánských skupin, měl STAS napojení na všechny, které zde operovaly.¹³¹ Pro oblast Hlinska v Čechách a Poličky měl síť informátorů sovětský parašutista zvaný Jiro, další důležitá spojka skupiny STAS. S Jirem se poprvé sešli naši tři zpravodajci na Moravské Svatce, v osamělém, u lesa stojícím domě Ladislava Preislera. Ten se stal příjemcem zpráv o Jira a předával je STASu. Jan Velík, který měl u sebe radiostanici a měl ji na starosti, se

¹²⁵ Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946.

¹²⁶ Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946.

¹²⁷ Velík, J.: Partyzánské obce

¹²⁸ Tzv. Bezpečnostní policie (*Ordnungspolizei*) se dělila na Ochrannou policii (*Schutzpolizei*), tedy zkráceně *Schupo* a četnictvo. „*Ke konci roku 1944 byly vysílány, v souvislosti se zvyšující se činností partyzánských skupin, jednotky police Schupo, lze se také setkat s počestlým termínem Šupo, vždy „v síle 20 – 30 mužů.“ Za svá sídla si zpravidla nevolili velitelé těchto speciálních jednotek vycvičených na boj s partyzány města, nýbrž „menší sídliště na křižovatkách cest.*“¹²⁸ Například v Herálci bývaly ubytovávány jednotky Šupo v budově dnešní pošty, přičemž důstojníci obvykle bydleli zvlášť. *Ve Svatce byla dlouhodoběji ubytována protipartyzánská jednotka o síle 38 mužů a k tomu asi 30 psů v budově bývalé obecní školy u hřbitova v č. p. 196.*“ (Mašek, L.: *Druhý odboj na Svratecku*, Bakalářská práce, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně – Historický ústav, BRNO : 2010. s. 19, 30.).

¹²⁹ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹³⁰ Tehdy se nazýval Německý Brod.

¹³¹ Jan Hus, Miroslav Tyrš, Jan Kozina, Zarevo, později Kirov, Promin, Vpřed a další.

usídlil ve Svratce v domě č. 121 (**Přílohy, obr. 9**), který patřil bratrům Jindřichu a Ludvíkovi Jiroušovi. Zde měli seřízený rozhlas na krátké vlny, umožňující poslech Moskvy či Londýna, což dodávalo důležité zprávy ilegální sítí zdejšího odboje například o situaci na frontě.¹³² Bedřich Jirouš také poskytoval partyzánům nutné ošacení, obutí či potraviny. Co však je pro nás stěžejní, na půdě domu Jiroušových měl Velík umístěnou svoji radiostanici, kterou se zde podařilo utajovat až do konce války. To umožnilo prakticky nepřetržitě udržovat radiové spojení s Moskvou.

Takto vypadala situace na začátku března 1945. Pro komplexnost života a vzpomínek Jana Velíka, o kterou se snažím v této práci, je mým závazkem, sdělovat čtenáři i drobné, zdánlivě nepodstatné útržky Velíkova života. Proto ještě uvedu dvě vzpomínky z konce března. V konspirační schránce, kterou skupina používala, našel Velík zprávu od velitele doposud nezmiňované partyzánské skupiny Vraga J. Hýska, která operovala u České Třebové. Velík měl odcestovat na nádraží do České Třebové, kde se měl dozvědět informace o odjezdu vojenského transportu Pardubice – Česká Třebová – Brno, které Hýsek získal od náčelníka železniční stanice. Tato akce pochopitelně byla akcí zpravodajskou, který většinou předcházela diverzním činnostem. Velík úkol splnil tím, že informaci předal hlavnímu štábu. Za zmínku ještě stojí, že když se po splnění úkolu vracel, oslovil ho v Květné mezi Svitavami a Poličkou civilista ruské národnosti, který ho zavedl za velitelem skupiny Zarevo. Mjr. Fjodorov se ho vyptával na situaci na Devíti skalách na Vysočině a na zdejší partyzánskou činnost. Odpověď zněla, že se zde nachází pět partyzánských skupin.

Rutinou takto operujících ilegálních skupin, jako byla například Velíkova STAS byly časté přesuny z jednoho konspiračního místa na jiné. Konkrétně pro ně to byla Svratka, Skelná Huť, Polnička u Žďáru nad Sázavou. Při jednom přesunu od J. Uhra ze Skelné Huti do Polničky, stala se jim příhoda, jež stojí za zmínku. Vydávající se směrem Cihkáj, Velké Dářko (rybník), Polnička, objevily se hned na začátku Cikháje tři osoby, které se prokazovali jako hlídka. Situace v té době byla taková, že byly proti partyzánům nasazeny i civilní hlídky spolu s Němci a četníky. Objevili přímo u kapličky stojící u silnice. *„Vyzvali nás, abychom s nimi šli dovnitř. Šli první, za nimi jsem šel já“*, vzpomíná Velík, *„po mě Emil. V té krátké době využil situace Štefan a utekl. Když jsme to zjistili, museli jsme rychle reagovat. Vytáhl jsem pistoli a zařval na ně, aby zvedli ruce. Zkontrolovali jsme, jestli nemají zbraně. Zbraně neměli. Byli moc překvapeni. Byli to místní občané. Nařídil jsem jim, že musí mlčet. Jestli něco řeknou, vrátíme se. Slíbili, že budou mlčet.“* Mezitím se dostal Štefan Bandur ke

¹³² Neboť jako známo oficiální povolený rozhlas v Protektorátu účelově situaci na frontách zkresloval a zamlčoval.

Krejčímu do Polničky, kde jim všechno řekl, a následovala dlouhá noc plná obav, neboť zbylí dva se objevili až druhý den ráno. „Štefan věděl, co udělal. Moc se omlouval. Byl si vědom, že jako velitel nesmí opustit skupinu. Od té doby jsme ho nebrali jako velitele. Jako velitel zklamal.“¹³³

Využiji tohoto prostoru pro útržkovité vzpomínky Jana Velíka z jako práce na konci války a zaznamenám zde ještě jednu příhodu, kterou ve svých pamětech vzpomíná na začátek května, a při které došlo dokonce ke střelbě. Jan Velík používal svůj motocykl Jawa 250, když bylo třeba vysílat, vyvezl Emila Šimka na kopec do vhodné vzdálenosti. Asi druhého května přijel za Velíkem Albert Sedlák ze Žďáru a naznačil, že MUDr. Frenclůvský bude mít schůzku s jedním policistou ve Žďáru a přeje si, aby u toho Velík byl. Šimko zůstal s vysílačkou ve Svatce a Velík se Sedlákem se vypravili do Polničky, kde měli, jak je výše psáno, jedno z konspiračních míst. Božena Krejčí, dcera jejich spolupracovníka lesního Krejčího jim nabídla, že by je mohl do Žďáru zavézt její známý, který vlastnil Škodu Rapid a že pojede s nimi, Velík to odmítal s odůvodněním, že je to nebezpečné, ale přesto jela. Do Žďáru byla cesta v pořádku a i schůzka proběhla bez obtíží. Avizovaná příhoda se stala na zpáteční cestě, kde stáli na mostě před žďárským zámkem (tehdy sídlem německých četníků) dva Němci na silnici. Velík navrhnul řidiči to, že má vzbudit dojem, že chce auto u hlídky zastavit a posléze šlápne na plyn a bude ujíždět. To také provedli a než Němci stihli zareagovat, ujíždělo auto pryč. Velík s Boženou Krejčí seděli na zadním sedadle. Vzpomíná si, jak několik kulek narazilo do zadní části automobilu. Byli však již v dostatečné vzdálenosti a střely tak neměly dostatečnou razanci plechy prorazit. Celá akce dopadla bez úhony a Velík se vrátil ke své práci do Svatky. Po krátkém intermezzu se vraťme k důležitým okolnostem další odbojové práce.

Zásadní změnu ve Velíkově působnosti znamenal shoz jednoho oddílu, který se uskutečnil v noci z 26. na 27. března. Jednalo se o výsadek paradesanu Vpřed.

Jan Velík pod velením majora Orla.

V jednu hodinu ranní 27. března posledního roku války vyskočilo z letadla nad Moravskou Svatkou jedenáct parašutistů oddílu Vpřed (památní deska místa seskoku viz

¹³³ Nepsané paměti Jana Velíka.

Přílohy, obr. 7), kterému velel major Nikolaj Jemeljanovič Melničuk zvaný Orel.**(Přílohy, obr. 11)**¹³⁴

Jejich letadlo mělo podle Žampacha provést výsadek v prostoru Jihlava – Telč, odchýlilo se však z kurzu a proto byl výsadek proveden nad Svratkou, ale jak správně podotkla Vlasta Kynclová ve své bakalářské práci¹³⁵, jednalo se mylnou domněnku. Z analýzy pramenů, které jsou k partyzánskému oddílu Vpřed k dispozici, a zároveň i z výpovědi účastníka odbojových akcí skupiny Vpřed Jana Velíka vyplývá, že Velíkova skupina STAS o výsadku věděla a očekávala jej, a tedy pro působení oddílu majora Orla byla stanovena právě oblast Svratecka a nikoli jiná.

¹³⁴ Tento sovětský parašutista, který náležel při odboji na našem území už mezi služebně, podle odbornosti i věku, v celkovém poměru starší velitele. Narodil 6. prosince 1912 v sibiřském městě Omsk. Vystudoval střední zootechnickou školu a následně Vysokou školu veterinární v Omsku. Jako technik-zvěrolékař také pracoval v letech 1934 – 1939 v Rudé armádě. Dosáhl hodnosti nadporučíka. Poté se věnoval v dalekém Chabarovsku na Dálném východě civilnímu zaměstnání. Zde poznal svojí budoucí manželku Věru Filipovnu. Pracoval tam jako veterinář na přidruženém zemědělském hospodářství při chabarovské železnici. A v roce 1944 byl jako záložní důstojník povolán znovu do armády. Dopravil se do ukrajinského štábu partyzánského hnutí v Kyjevě. Po splnění jednoho náročného vojenského úkolu ve Lvovské a Drogobyčevské oblasti byl jmenován velitelem výsadekové partyzánské zpravodajské skupiny Vpřed. Tato skupina, obsahující ještě deset dalších zkušených partyzánských bojovníků, byla soustředěna do Lvova k dvouměsíční přípravě. Partyzánský štáb 4. ukrajinského frontu pak převzal tento oddíl pod své vedení a jeho prostřednictvím odletěl do Československa 26. března 1945.

O jeho osudech na našem území se v této práci budeme zabývat i nadále, neboť je tato postava pro naše účely stěžejní. V tomto odstavci však jeho partyzánský boj na Českomoravské vrchovině přeskočíme a už se jen zmíníme, jak to bylo dále s majorem Melničukem poté, co v červnu podal zprávu o činnosti svého oddílu na našem území Kyjevskému velitelství.

Nejprve se krátce léčil a pobýval na rekonvalescenci v Soči a poté nastoupil opět k železnici. Nejprve jako dispečer na jihozápadní a lvovské dráze a potom jako vlakvedoucí na kišiněvské železnici. Zde musím uvést jednu věc: Jan Velík, aktivní člen odboje spekuluje dokonce o tom, že byl major Orel po válce v gulagu, neboť se mnoho let neukázal v osvobozeném Československu a nejsou o jeho životě v poválečném období žádné konkrétní zprávy, kromě neurčitých informací o tom, že se vrátil k železnici. Je to však pouze domněnka a dokud se nezmění situace s ruskými archivy, tak to jako domněnku také opustíme. V pokročilém věku pracoval, i když stále u železnice, pouze už jenom jako revizor na oděské dráze až do roku 1974. Vojtěch Žampach mu ve svých Partyzánských portrétech připisuje tato vyznamenání: Řád rudého praporu, Řád rudé hvězdy, Československý válečný kříž 1939 a mnoho dalších československých a sovětských medailí. (Mašek, L.: *Druhý odboj na Svratecku*, Bakalářská práce, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně – Historický ústav, BRNO : 2010. s. 19, 10 -11.).

¹³⁵ Kynclová V.: *Partyzánský odboj na Svratecku 1944 – 1945*. Pedagogická fakulta Karlovy univerzity v Praze – Katedra dějin a didaktiky dějepisu. Praha 2011. s. 37.

Vrátíme-li se k samotnému výsadku, lze snadno odvodit, že jedenáctičlenný oddíl, vyskakující v intervalech z letícího letadla pochopitelně skončil rozset na větší ploše, než oddíly menší viz např. výše popisovaný výsadek STAS. Proto také trvalo déle, než se jednotlivci „našli“ a ohlásili veliteli. Major Melničuk sám spadl poblíž zmíněného domu Ladislava Preislera. Po klasické rutinní činnosti, která následuje po dopadu na zem (sbalení padáku, prohlídka mapy a okolí atd.) bylo možné začít s hledáním jednotky či bližším zkoumáním okolí. Melničuk se dostal do kontaktu s místními prakticky ihned po doskoku. Ladislav Preisler mu asistoval již při sundávání zachyceného padáku ze stromu. Lze říci, že snad ani nemohl trefit na vhodnější osobu. Preisler, jako již mnozí další v této době, byl již obeznámen s partyzánskou činností ve svém okolí, navíc ji už aktivně pomáhal, mohl tedy zachovat chladnou hlavu. Pozval velitele výsadku na občerstvení a podal mu nejnütnější informace o okolním stavu německých jednotek, četnictva, železničních stanic atd.

Nato se vydal Orel shromažďovat své muže. Tři zelené světlice byl smluvený signál, kdo je spatřil, vydal se směrem k veliteli. První kdo se objevil, byl Pavel Valerianovič Kurjata, komisař oddílu.¹³⁶ Další se objevila radistka Tamara Stěpanovna Rybakovova (**Přílohy, obr. 14**)¹³⁷, ta se později¹³⁸ ukryvala se svou vysílačkou v domě Jaroslava Preislera (**Přílohy, obr. 8**), bratra Ladislava. Další člen, starší minér Michail Jakovlevič Ignatěnko¹³⁹, se připojil k veliteli ráno 27. března. Jako poslední z první části skupiny Vpřed se objevil Rozvědčík Petr Petrovič Tycze. Prozatímní základnou těchto parašutistů se stala půda domu č. 2/19, domu Ladislava Preislera. Ihned se dozvěděli vše potřebné o táboře na Kamenném vrchu, kde se měli střetnout s druhou částí desantu Vpřed.

Zbývalo ještě šest členů, jmenovitě Alexandr Pavlovič Bykov, zástupce velitele¹⁴⁰, náčelník štábu Vladimír Fedorovič Jacjuk¹⁴¹, technik Anatolij Valerianovič Kurjata¹⁴², Pavel Osipovič Ionnikov, minér Anatolij Polikarpovič Chmel a velitel čtyř Ašot Saruchanovič Oganisjan¹⁴³ (**Přílohy, obr. 12**). Tito byli shozeni několik kilometrů od první poloviny oddílu, u obce Křižánky, vzdálené asi šest kilometrů od Svatky. Obě dvě části paravýsadku se daly dohromady asi po devíti dnech.

O první kontakty skupiny Vpřed se mimo jiné postaral i akademický malíř ze Svatky Jan Víšek, který jim dal kontakt na Františka Novotného z České Rybné, o kterém věděl, že

¹³⁶ Krycím jménem kapitán Chockij.

¹³⁷ Tamara Rogova.

¹³⁸ Od dubna až do povstání 5. 5. 1945.

¹³⁹ Známý jako Míša Varšavskou.

¹⁴⁰ Vystupoval pod přízviskem kapitán Kostin.

¹⁴¹ Alias nadporučík Kremněv.

¹⁴² Známý jako major Vdovičenko.

¹⁴³ Míša Kris.

pomáhá sovětským utečencům. Právě to byla také jedna z náplní práce skupiny Vpřed, shromažďovat uprchlé sovětské zajatce a využívat je při práci v odboji. Později se rozhodl Orel, že vyčlení dva své partyzány¹⁴⁴ a vytvoří z ruských zajatců jednotku přímo na České Rybné.¹⁴⁵ Ladislav Preisler se vydal do Českého Herálce, Svatky a Moravských Křižánek ještě 27. března shánět další pomocníky pro partyzány. A tak se podařilo sehnat hned několik pomocníků z okolních vesnic. Adolf Brázda z Moravské Svatky, František Kuchař z Moravských Křižánek, František Moravec taktéž z Moravských Křižánek, dále Jan Hrazdíra z Moravských Křižánek, Vladimír Tůma z Českého Herálce, Josef Unčovský ze Svatky, Jan Višek ze Svatky. František Menšík z Moravského Herálce, František Pešava z Milov, Ing. C. Josef Polanský ze Svatky, Vlasta Šulc ze Svatky, arch. Leopold Horník ze Svatky, Jaroslav Jelínek z Moravského Herálce, Alois Jelínek z Moravské Svatky, Ladislav Luňáček z Moravské Svatky aj.¹⁴⁶ Krátce po seskoku se také podařilo štábu skupiny majora Orla navázat kontakt s četnickým strážmistrem z Hlinska v Čechách, Josefem Ungrem a několika členy ilegálního výboru.¹⁴⁷

Major Orel se snažil napojit na všechny dostupné ilegální složky odboje v oblasti, taková byla jeho strategie a jedním z lidí, kteří mu v tomto velmi pomáhali byl Jan Velík. Byl podřízen přímo velení majora Orla a zůstal mu neustále nablízku až do konce války. Jeho přátelé a kolegové ze skupiny STAS, Štefan Bandur a Emil Šimko již nyní nepracovali přímo s ním, ale zůstali v jeho bližším okolí. 31. března, tedy pouhých pár dnů po seskoku přivádí Josef Uher do prostoru Moravských Křižánek skupinu Promin kapitána Zerzdeva. Toho stejného dne ještě odcestoval do Žďáru nad Sázavou pro svého známého lékaře Aloise Frenclovského, který s ním přijel a postaral se o některá poranění, vzniklá například při doskoku.¹⁴⁸ Jak se stále více ukazovalo, stal se hned od prvních dnů pobytu skupiny Vpřed na území bývalého Československa Josef Uher neocenitelným a nenahraditelným jejich pomocníkem. Jako další setkání zprostředkoval Uher setkání majora Orla s velitelem roty skupiny Dr. Miroslava Tyrše Viktorem Osipovem, která v této době operovala u městečka Skuteč. 14. dubna navázal major Orel čilou spoluprací se skupinou Kirov, které velel nadporučík V. I. Zedgenidze. Dá se říci, že nejužší spolupráce oddílu Vpřed fungovala právě

¹⁴⁴ Míšu Varšavského a Míšu Krise.

¹⁴⁵ Údajně se podařilo Fr. Novotnému pomoci až čtyřem stům ruských uprchlíků v dubnu 1945. (Velík, J. Partyzánské obce Žďár nad Sázavou, Partyzánská obec-Svatka, s. 72.).

¹⁴⁶ Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946, s. 21.

¹⁴⁷ například: František Vyhnálek, Jaroslav Novotný, Emil Rybička, František Otčenášek a Dr. Oldřich Kopecký. (Městský archiv Svatka – Materiály k období 2. světové války.).

¹⁴⁸ Jeden člen skupiny Vpřed si poranil kotník při dopadu padákem.

se skupinami Promin a Kirov, které spolu pracovaly přímo a téměř nepřetržitě až do konce války.

Nicméně výsadek parašutistů a několika zásobníků materiálu je vždy riskantní podnik, neboť kdykoli může nějaká osoba, která na tom má zájem či pouze ze strachu, nahlásit podezřelé osoby pohybující se v lese, a nebo se parašutistům nepodaří najít a co nejrychleji ukrýt pytle se zásobami. Ani výsadek skupiny Vpřed se nevyhnul pozornosti četnictva a německých stíhacích oddílů. Výsadek byl brzy prozrazen a chystala se velká pátrací akce. Začala 5. dubna a trvala několik dní. Díky obětavé pomoci převážně svrateckých občanů se však partyzáni poschovávali bezpečně po půdách místních domů (u Ladislava Luňáčka, Josefa Majora, Aloise Jelínka a dalších) a bez jakékoli ztráty pátrací akce přečkali. Radistka Tamara Rybakovová se ukryla i s vysílačkou na půdě Jaroslava Preislera. Svratecká základna *Jagdkommando* (**Přílohy, obr. 13**) sídlila shodou okolností v sousedství domu Jaroslava Preislera, v budově bývalé školy a podle údajů ve Vojenském historickém archivu v Praze čítala posádka 38 mužů a 30 psů.¹⁴⁹ Ale po této akci, která trvala dva dny byla většina stíhacích policejních jednotek stažena do kasáren 21. pluku SS v Brně. Do konce války zbýval měsíc, fronta se již nezadržitelně blížila a tak bylo nutné posílat tyto jednotky do boje jako frontové vojáky při *Wehrmachtu*. Fronta se již přiblížila i k Vysočině, ráz protipartizánských akcí rázem přešel z cílených policejních pátraček spíše k přestřelkám s ustupujícími jednotkami *Wehrmachtu* z fronty.

Kamenný vrch se začal hemžit parašutisty, ruskými uprchlíky i dalšími pomocníky, ale stále tíživěji na tyto skupiny dopadal nedostatek zbraní, bylo potřeba požádat Sovětský svaz. „*Začali přicházet sovětští zajatci, co utíkali ze zajetí, a přicházeli další lidé, Češi a tak. Neměli jsme zbraně. Takže major Orel měl možnost žádat o shoz zbraní. To byly zase určité skupiny, která měla povolení přímo vyžádat si ty zbraně.*“¹⁵⁰ Vysvětluje Jan Velík situaci kolem poloviny dubna 1945. Toto povolení měla skupina Kirov. Zde je třeba ještě zmínit, že Jan Velík, i když dostal rozkaz spolupracovat s oddílem mjr. Orla, neměl povinnost bojovat se zbraní v ruce a účastnit se přímo bojových akcí, ovšem válka již byla na spadnutí, jak se obecně tušilo, a touha pomoci partyzánům, když byla možnost přímo, vedla i mnohé zpravodajce, radisty či „špióny“¹⁵¹ k chopení se zbraně.

Shoz byl schválen a termín byl určen na 26. dubna. Partyzáni připravili velký obdélníkový prostor (označený ohni) na Kamenném vrchu. V pozdních večerních hodinách

¹⁴⁹ VÚA – VHA, PJ-138b, Materiály oddílu Vpřed – Orel.

¹⁵⁰ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svratce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁵¹ Nemluvě o dobrovolnících z řad civilistů, uprchlíků a podobně.

zaslechli partyzáni nad lesy mezi Svratkou a Herálcem motory ruského dopravního letounu Lisunov, známého pod zkratkou Li-2, což byla sovětská verze výše zmiňovaného amerického letounu Douglas DC-3.¹⁵² Kromě osmi pytlů typu PDMM (viz kapitola „Zpět doma“) se střelivem, destrukčním materiálem, spojovacím materiálem a jinými potřebami, vážících 120 – 150 kilogramů, spadli z letadla ještě dva sověšší radisté se svými radiovými stanicemi.¹⁵³ Tito se okamžitě poté, co se shledali přihlásili ve štábu skupiny Kirov.

Šest pytlů bylo během noci úspěšně nalezeno. Další dva ovšem hned nalezeny nebyly, což se ukázalo jako zárodek velkého problému. Neznámo z jakého důvodu shodil pilot zbývající dva pytle asi o tři kilometry dál směrem na jih, mezi obce Kocanda a Cikháj. Bohužel však jeden padák spadl blízko silnice, lesní pracovníci, kteří ho objevili na něj upozornili na četnické stanici v Herálci, velitel heráleckých četníků neváhal a ihned vyslal svoje muže k padáku. Jaroslav Jelínek, který se dozvěděl od heráleckého četníka Vladimíra Tůmy o pohybu Němců směrem na Cikháj a kóťe Otrok¹⁵⁴, se ihned odebral do lesů oznámit tyto zvěsti partyzánům. I přesto, že se dá na památníku, který se nachází na místě přestřelky u Němci obsazeného najít skupina Kirov, celé akci velel major Melničuk-Orel.¹⁵⁵ Co se tedy vlastně se dvěma padáky stalo nám ukáže následující odstavec.

Ještě byla tma, když se vydalo 18¹⁵⁶ četníků německé národnosti ze stanice v Herálci a na zámku ve Žďáře nad Sázavou do lesa a obklíčili nalezený padák. Za podpory třiceti příslušníků *Schutzhundskommand*¹⁵⁷ (tito byli nastěhováni do školy v Českém Herálci a také ve Svratce jako německá odpověď na partyzánskou aktivitu v této oblasti) pustili se do boje se dvaadvaceti partyzány.¹⁵⁸ Prakticky okamžitě došlo ke střelbě. Přestřelka trvala dohromady asi 70 minut.¹⁵⁹ Partyzáni provedli klasický klešťový obchvat. Výsledkem celé přestřelky byli tři mrtví četníci, včetně velitele herálecké stanice Rügeho, z boje byli vyřazeni i čtyři muži z *Schutzhundskommand*. V roce 1965 byl na místě přestřelky postaven pamětní kámen.

¹⁵² Licenci k výrobě ruských kopií získal Sovětský svaz v roce 1937.

¹⁵³ Jeden z našich hlavních zpravodajů o těchto událostech hajný Josef Uher se ve svých pamětech o radistech nezmiňuje. (Vzpomínky Josefa Uhra; Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946.).

¹⁵⁴ Kóta na mapě označena číslem 717,1.

¹⁵⁵ Kynclová V.: Partyzánský odboj na Svratecku 1944 – 1945. Pedagogická fakulta Karlovy univerzity v Praze – Katedra dějin a didaktiky dějepisu. Praha 2011. s 44.

¹⁵⁶ Uher uvádí asi 20 četníků (Vzpomínky Josefa Uhra; Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946.).

¹⁵⁷ Lidé jim říkali „pejskaři nebo „hundkolona“.

¹⁵⁸ Počet příslušníků obou protivných stran je nejpravděpodobněji uveden ve zprávě obce Herálec z roku 1945, podepsali ji někteří účastníci této přestřelky včetně mjr. Orla. (Městský archiv Svratka – Materiály k období 2. světové války.).

¹⁵⁹ Tento údaj se nám zachoval ve vzpomínkách Josefa Uhra. (Vzpomínky Josefa Uhra; Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946. s. 18.), potvrzuje ho však i náš respondent Jan Velík.

Němci, kteří incident přežili se stáhli, „*A potom k večeru přišel Pepík Uhrů, to byla ta naše spojka a povídá: hoši, jste obklíčeni, je tady asi 800¹⁶⁰ Němců, to bylo kolem páté hodiny, jen to dořekl, a už jsme slyšeli, Němci jdou, už jsme viděli jak Němci pokračují a major Orel dal rozkaz připravit se na boj.*“¹⁶¹ Byly informovány základny ve Žďáře nad Sázavou, Novém Městě na Moravě, Hlinsku v Čechách a v Poličce. Kamenný vrch byl obklíčen.

Abychom ovšem nezapomněli, než budeme pokračovat, musím doplnit, co se stalo s posledním padákem. Strážmistr Vladimír Tůma, zmíněný herálecký četník, spolu s partyzánskou spojkou Jaroslavem Jelínkem mezitím prohledávali les, ve snaze najít druhý z padáků, který se nepodařilo partyzánům zakopat. Doslova za zády německé hlídky, podařilo se jim padák lokalizovat a zakopat, riskující při tom zatčení. Posléze zpravili Josefa Uhra o místě, kde padák ukryli.

Vraťme se k dramatu na Kamenném vrchu, Připomeňme si, že tento jeden z centrálních vrcholů Žďárských vrchů o výšce necelých 803 m. n. m. je obklíčen asi třemi až čtyřmi sty Němci. Josef Uher na poslední chvíli, kolem páté hodiny odpolední proklouzne německým obklíčením a varuje partyzány, kterých je něco kolem třiceti až čtyřiceti. „*Orel měl dvanáct lidí, Kirov měl taky kolem dvanácti lidí, Promin měl taky kolem deseti, maximálně patnácti lidí.*“¹⁶² Stejně nepozorovaně, jako se dostal dovnitř, dostal se Josef Uher i ven z kruhu Němců: „*Pepík Uhrů se sebral a utíkal pryč, já nevím, kam se ztratil, no prostě dostal se pryč.*“¹⁶³ Ještě předtím, než Josef Uher opustil partyzány, stačil jim při poradě naznačit možné únikové cestičky z obklíčení, které ho jen napadaly. V době kdy se Melničuk radil s ostatními veliteli skupin byly již slyšet první výstřely, které šli z míst, kde se nacházely předsunuté hlídky. Plán, který vymyslel major Orel byl jednoduchý a jasný. Němce přilákat co nejbliže k táboru, následně zahájit palbu na rozkaz. Jedna část partyzánů přitom odešla dál od tábora aby mohli spustit palbu na přilákané Němce z boku. Základní skupina tedy začala ihned ustupovat, nechala na místech zálohy a křídlo, které se mělo postarat o překvapení pro Němce. Boční manévr druhé části skupiny opravdu způsobil Němcům ztráty a hlavně je nečekaná střelba z boku zaskočila. Partyzáni však neměli v úmyslu nic jiného, než se stáhnout, neboť převaha Němců byla znatelná a nemělo cenu riskovat ztráty. Hlavní bylo dostat se z obklíčení, což se podařilo a mohli ustoupit směrem k Vortové. Když došli

¹⁶⁰ Dnes se již dá toto číslo považovat za příliš vysoké, reálná hodnota množství nasazených jednotek se pohybuje mezi třemi až čtyřmi sty Němců. (Pozn. autora).

¹⁶¹ Nepublikované paměti Jana Velíka.

¹⁶² Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svratce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁶³ Tamtéž.

k rybníku Krejcar, nedaleko Kameniček, obrátili ke Svratce¹⁶⁴ a došli až k Devíti skalám. Tábor Němci objevili a zničili, partyzáni zde však nenechali téměř nic, co by mohli postrádat nebo Němci potřebovat. Pouze jeden automobil Němci odvezli.¹⁶⁵ Ve své zprávě z roku 1947 nám Jan Velík zanechal svědectví o této události tak výmluvné, že se prostřednictvím citace do oné zprávy podíváme:

„Němci se přiblížili. Vpředu jako obyčejně vždy vlčáci uvázaní na dlouhých řemenech, za nimi ostatní a když se přiblížili, rozdělili se do rojnice. Samozřejmě za nimi esesáci a pak pohlaváři gestapa. Přemýšlíme, jak to asi dopadne, protože Němců byla velká přesila. Tamara dostává za úkol, že se bude starat o raněné.

Mezitím se Němci přiblížili, „Oheň“ – dal povel major Orel. Ze všech stran se ozývaly samopaly, kulomety. První Němci padají, puštění psi se zběsile vrhají. Nová dávka samopalů, psi zůstávají ležet. Zatím důstojníci ženou mužstvo dál. První ranění se již dostali k Tamaře. Nebylo to nic vážného. Říkám Tamaře: „Hlídej naše věci“, beru samopal, granáty a kličkuju v lese mezi stromy, abych měl výhled na výstřel.

Němci pálí

a pálí a posílají salvu za salvou. Partyzáni ukrytí za stromy v provizorních zákopech odpovídají dvojnásobně.

Ustupujeme, dorazili jsme na kraj lesa, když jsem uslyšela hlas „Vpejrod tovaryšci“. V momentě vyrazili z lesa všichni partyzáni, vyletěla zelená raketa a záloha a boční skupina udeřila. Němci zakolísali, ztratili orientaci a začali utíkat. „Davaj“ je slyšet hlas Orla. Znovu kulomety a samopaly a Němci utíkají. A my jsme se šťastně dostali z obklíčení. Na každém z nás je vidět smrt i život. „Ničevo, ničevo“ uspokojuje komisař. „Charašo“ povídá major Orel a pochvaluje chlapce, že svůj první velký boj na svém území vyhráli. K večeru se oddíl stahuje ke Krejcarskému rybníku a pak na Moravskou Svratku a na Devět skal.“¹⁶⁶

Začal květen 1945. Po incidentu na Kamenném vrchu museli se partyzáni rozdělit na menší skupinky, nechtějící riskovat, že se opět stanou nápadnými díky svému značnému počtu. Němci kamenný vrch prohlíželi ještě několik dní. Vše co tam bylo partyzány

¹⁶⁴ Na kopci nad Svratouchem zůstali až do rána a druhý den pokračovali na Devět skal. (Rozhovor s Janem Velíkem)

¹⁶⁵ Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946. s. 19.

¹⁶⁶ VÚA – VHA, PJ 138b, Zpráva Jana Velíka z roku 1947.

postaveno, bylo zničeno *Panzerfausty*.¹⁶⁷ Tou dobou byla již válka v samém závěru. Připravovalo se celonárodní povstání.

Osvobození

*„mrtví z koncentráků káznic
rozestaví hlídky
k střežení budoucnosti
Ty východe hvězd pěticípých“*
František Halas, V řadě

„Nebe bylo od rána šedé. Schylovalo se k bouři, k bouři revoluční. Už od samého jitra ji bylo cítit, ba i vidět a slyšet. Národ se chystal k odvetě. Na domech, závodech i úřadech vztyčují první odvážlivci trojbarevné prapory republiky. První československé prapory po šesti letech radostně zavlály v jarním větru. Lidé na ulicích se zastavují, překvapeně postávají s pokrývkou hlavy v ruce a pak, jako by se naráz vzpamatovali, rozbíhají se na všechny strany, nebo se po třech, čtyřech shlukují a vzrušeně debatují. To byl první signál revoluce.“¹⁶⁸

Lidé začátkem května seděli u svých radiopřijímačů a horlivě poslouchali pražský rozhlas a jeho výzvy odesílané v sobotu 5. května četníkům. Rozhlas apeloval pomoci budově pražského rozhlasu, neboť se 5. května zde střílelo. Ani svratečtí občané nezůstali pozadu. V ten den zahájilo v budově četnické stanice (dům č. 18) ve Svratce činnost vedení národního odboje a tato budova se stala sídlem štábu povstání. Celá akce podléhala vedení partyzánského oddílu Vpřed. Štáb zde sídlil a pracoval do 15. května roku 1945, dále ho již nebylo třeba. Skupina Vpřed měla svůj vlastní štáb ve Svratce na náměstí, které se stane později známým jako náměstí Národního povstání v domě číslo 87. Dvacet let poté byly na

¹⁶⁷ Česky tzv. pancéřová pěst. Německá protitanková ruční zbraň odpalující rakety.

¹⁶⁸ Obecní kronika města Svratky. s. 185.

oba tyto domy instalovány pamětní desky. Z pohledu běžných obyvatel města vypadala situace asi tak, že najednou na těchto domech zavlály československé vlajky a město začalo jakoby ožívat. Z lesů začali přicházet také partyzáni. Do Svatky nejdříve dorazil nám již známý kapitán Kostin. Dva dobří přátelé a spolupracovníci v odboji, svratecký Vlasta Šulc a milovský Milan Pták se postarali pomocí svého automobilu o to, aby se vzápětí po štábu skupiny Vpřed dostal do Svatky štáb skupiny Jan Kozina. Přivezli Kapitána Chimiče a poručíka Nowackiho.

Pro úplnost se pokusíme také vysvětlit, co se stalo se svrateckými „pejskaři“. Jak jsem zmínil, byla to posádka německého *Jagdkommand*a, usídlená v budově bývalé školy. Sloužilo tam 38 mužů a měli k dispozici 30 psů. Tušili, že konec války se blíží, rozhodli se tedy podle jejich telefonních rozhovorů, které odposlouchával štáb Jana Víška, že ze Svatky uprhnou. Víšek tomu chtěl zabránit a kontaktoval tedy rádiem a posléze i osobně majora Orla.¹⁶⁹ Když však nedostával Víšek konkrétní odpověď, pokusil se řešit situaci jinak. Odjel do Samotína, kde doufal v pomoc majora Faustova z oddílu Zarevo. Tento však zrovna ležel v horečkách se zápalem plic a poslal místo sebe zmíněného Nowackiho z brigády Jan Kozina a kpt. Chimiče. Do Svatky dorazili krátce před pátou hodinou odpolední. Tou dobou už se Němci dávají na útěk směrem na Herálec. Partyzáni je pronásledovali až do Herálce, vzdáleného pouhých 5 kilometrů od Svatky, kde odzbrojili asi 8 mužů. Z důvodu nedostatku paliva ovšem nemohli v pronásledování pokračovat. Major Orel mezitím vyslal své partyzány do Svatoucha, odzbrojovat zdejší posádku letecké hlásky, která čítala čtyři muže¹⁷⁰. Odzbrojena pochopitelně byla také četnická stanice ve Svatce a železniční stanice na Čachnově.

V kronice obce Křížánky se ještě dozvíme o dvou místních občanech Černém a Preislerovi, kteří sami odzbrojili 7 německých vojáků¹⁷¹

Kolem Jana Víška, vytvořil se neoficiální výbor svrateckých „revolucionářů“, jehož členy jmenoval a vybral Orel. Do jeho vedení vybral Josefa Uhra, Jan Víšek měl být komisařem a organizátorem součinnosti jednotlivých povstaleckých částí potom Josef Unčovský.

V 18 hodin téhož dne byla vyhlášena ve Svatce mobilizace všech mužů od 17 do 50 let¹⁷². Povstání bylo v plném proudu. Někteří mobilizovaní stavěli silniční zátarasy proti ustupujícím Němcům, Byly zřízeny hlídky, které podávali veliteli svrateckého povstání

¹⁶⁹ Orel bydlel nedaleko bydlíště Jana Víška.

¹⁷⁰ VÚA – VHA PJ 138b, Materiály oddílu Vpřed – Orel, Hlášení Jana Uhra, Jana Víška a Josefa Unčovského z léta 1945.

¹⁷¹ V domech č. 53 a 84. Získali kromě drobné další výzbroje i dva automatické kulometry.

¹⁷² Sadovský ve své mnohokrát citované práci má uveden minimální věk pro mobilizaci 18 let. (Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovský. Hlinsko 1946. s.).

hlášení každých 15 minut. První ze tří čet obsadila Červený kopeček, druhá měla na starosti rozcestí U sloupku a poslední Farský kopec a Karlštejn. Major Orel a vedení svrateckého povstání brali situaci vskutku vážně, což dokazuje i rozkaz Orla - zákaz požívání alkoholu pod trestem smrti.

Šestého května ráno byly hlídky v Herálci, Svatce, Čachnově, Moravských a Českých Křižánkách, následovaly Březiny, Pustá Rybná, Krouna, Samotín a Fryšava.¹⁷³ Tolik potřebné zbraně, které měly zajistit další úspěšné fungování povstání získali svratečtí od Maďarů. Četa partyzánů pod vedením poručíka Oganisjana a několik místních občanů dokázali odzbrojit 130 Maďarů. Přes Svatouch napochodovali partyzáni se zajatými Maďary do Svatky a to nebylo vše. V domku Josefa Dostála v Miřetíně, vyjednali partyzáni, jmenovitě hlavně kpt. Chimič a major Orel, kapitulaci celých dvou maďarských divizí, 16. a 24. pod vedením generála Karacsonyiho. Za stranu partyzánů podepsali výše zmínění dva a Orel si ještě prozíravě vymohl dodatek ke kapitulací listině, totiž, že mu bude k přidělení k dispozici jeden bojeschopný pluk, který spadne pod jeho velení, což se v následujících dnech ukázalo jako velmi dobrý tah. V městském archivu ve Svatce při obecním úřadu Svatka je dodnes možné, přečíst si opis českého překladu této kapitulací listiny.

K sedmému květnu uvedu pouze dvě nejdůležitější události, které ovlivnily svratecké povstání. Krátké konstatování, že tohoto dne bylo zajato v Kameničkách dalších 80 Němců nám říká jen to, že povstalci mají k dispozici opět více zbraní. Bezesporně nejdůležitější událostí, která se stala 7. května je však zastavení ustupujících Němců v Herálci. Zasluhu za tento akt je možno přičíst právě maďarskému střeleckému pluku, který vstoupil do služeb partyzánů pod vedením Melničukovým. Herálecký zpravodaj nám slovy amatérského historika a pamětníka Jiřího Kudrny sděluje o přestřelce mezi Němci a Maďary následující: „*Další střelci míří k lesu u moravské obce, kde se rovněž ukazují Němci. U hostince Polanských vyváží maďarské auto kanón a vyváží jej ke kostelu a za zahradou K. Odvárky rychle zaujímá palebné postavení. Kanón je zaměřen na Brázdův vršek, kde jedou Němci na koních. Je vypálena rána, zvedá se gejzír zeminy a následují další tři rány. Jen se všechno oklepalo. Němci ustupují.*“¹⁷⁴

Co se zbytku Maďarů týče, myšleno 16. a 24. střelecké divize generálmajora hraběte Karacsonyiho, sedmého května probíhalo jejich kompletní odzbrojování, těchto přibližně dva tisíce mužů bylo dislokováno v obvodech okresu Svitavy, Litomyšl, Hlinsko v Čechách, Chrudim a Polička a ráno 8. května můžeme odzbrojení a tím i kapitulaci těchto jednotek

¹⁷³ Ze zprávy mjr. Orla, VÚA – VHA, PJ138b, materiály Vpřed – Orel.

¹⁷⁴ Kudrna, J.: Tak přicházela svoboda. Herálecký zpravodaj. V/2005. Herálec 2005, str. 4.

považovat za ukončenou. Bohužel ještě jednu, a to smutnou, roli v dějinách osvobození Svatky sehrají.

Další den se opět nese ve znamení odzbrojování německých jednotek, a stále silné aktivity partyzánů angažovaných v těchto dnech nejvíce právě v podobných činnostech. Odzbrojené maďarské divize dorazily do Svatoucha, od Svatky je dělí asi dva kilometry.

Od Krouny, přes Čachnov a Svatouch putovaly divize Maďarské královské armády do Svatky, kde procházeli 9. května. Jednotky zpozorovali sovětští letci a domnívaje se, že se jedná o ustupující vojsko nepřítele, zahájily na Svatku pár minut před polednem nálet. Pět hloubkových sovětských letadel přeletělo nízko nad Svatkou a do centra svrhla zápalné pumy. Následovala střelba z letadlových kulometů. „ *Bylo shozeno několik pum trhavých menší ráže, pumy zápalné (i fosforové), střílelo se z kulometů leteckých i těžkých*“, přispívá svratecká kronika. Naštěstí však tento incident nezapltil nikdo životem. Okolo čtyřiceti domů bylo poškozeno. Bombardování zasáhlo i Svatouch, kde byly dvě osoby zraněny. Škoda byla vyčíslena na 4 miliony korun, mohla být však mnohem větší, neboť z důvodu nízkého přeletu letadel mnohé pumy byly nalezeny nevybuchlé. Maďaři, kteří se uplatnili v Herálci a ukázali se jako vhodní spojenci, posloužili i nyní při likvidaci následků bombardování a požáru, prameny, vzpomínající tyto události, jejich práci oceňují. Čtyři domy v centru Svatky byly bombardováním a následným požárem zcela a nenávratně zničeny, nebyly již nikdy znovu postaveny, jako vzpomínka na tuto nešťastnou událost, byl vzniklý prostor po budovách ponechán pro veřejné účely a pojmenován náměstím 9. května.¹⁷⁵ Dochovaly se nám i fotografie vybombardované Svatky (**Přílohy, obr. 15**).

Na příkaz velitele svrateckých povstalců Víška odeslali partyzáni radiodepeši do Kyjeva, která obsahoval sdělení, že Svatka je partyzány zajištěna a nemá být více bombardována a že německé armády ustupují na silnicích Polička – Hlinsko a Žďár nad Sázavou – Ždírec nad Doubravou.¹⁷⁶ Ruská reakce netrvala dlouho a vyžádala si mnoho možná zbytečných obětí na životech civilistů.¹⁷⁷

Svatkou procházely ovšem také německá vojska (**Přílohy, obr. 16**), od Hlinska procházela kolona již odzbrojených Němců. Oběma stranami bylo dohodnuto, že Svatkou projdou a major Orel výslovně zakázal jakékoli projevy násilí či ozbrojený útok. Průchod

¹⁷⁵ V obecní kronice města Svatky je zaznamenáno, že bombardování provedla letadla německá, přičemž pamětníci si jasně pamatují, že letadla, letící velmi nízko, tedy snadno viditelná, měla na sobě obrovskou rudou hvězdu. Že to taktó zaznamenal kronikář omylem je vyloučeno. V kronice byla provedena korektura tohoto údaje v roce 1999. (Mašek, L.: *Druhý odboj na Svratecku*, Bakalářská práce, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně – Historický ústav, BRNO : 2010. s. 21.)

¹⁷⁶ VÚA-VHA, PJ 138B, materiály oddílu Vpřed – Orel.

¹⁷⁷ Ždírec nad Doubravou a Kruceburk byly částečně zničeny dvěma vlnami bombardování a o život přišlo 24 lidí.

Svratkou tedy proběhl beze ztrát na životech a poklidně.¹⁷⁸ Průchod Němců Svratkou trval 36 hodin a vzbudil zvědavost mnohých občanů, kteří se sbíhali a pozorovali i fotografovali prchající Němce, pozbývající dřívějšího strachu. Zásadním signálem o definitivním konci bojů byl 10. května příchod prvních tří důstojníků Rudé armády do Svratky, ten den byla také na náměstí zorganizována improvizovaná slavnost na počest RA a vítězství (**Přílohy, obr. 17**). Kuriózní bylo, že poslední řady ustupujících okupantů ještě při ohlédnutí mohly spatřit oslavující občany Svratky, neboť prakticky ještě před pár minutami tudy procházeli.

11. května major Melničuk – Orel prohlašuje činnost svého oddílu za ukončenou a vyrazí vstříc štábu Rudé armády. Vojenské akce byly na Svratecku definitivně ukončeny 15. května roku 1945.

Pořadí	Hodnost (u civilních osob povolání, akad. titul)	Příjmení a jméno	Útvar a bydliště	Datum narození
1.	Majitel autodílny	Albert Sedlák	Žďár nad Sázavou	17. 1. 1903
2.	Řídící učitel	Robert Pokorný	Dědová	29. 9. 1903
3.	Osobní autodopravce	Bedřich Jirouš	Svratka	7. 2. 1903
4.	Rolník	Alois Jelínek	Mor. Svratka	15. 5. 1900
5.	Rolník	Ladislav Luňáček	Mor. Svratka	3. 5. 1919
6.	Garážmistr ČSD	Stanislav Peterka	Svratka	25. 5. 1905
7.	MUDr.	Ladislav Benda	Svratka	19. 7. 1887
8.	Mjr. let., Ing.	Václav Zikuška	Prostějov	25. 9. 1910
9.	Vrchní strážmistr SNB	Josef Unčovský	Svratka	22. 8. 1905
10.	Klempířský mistr	Jaroslav Preisler	Svratka	25. 6. 1905
11.	Vdova	Bohumila Uhrová	Praha - Smíchov	
12.	Ob. lékař MUDr.	Alois Frendlovský	Žďár nad Sázavou	31. 8. 1909

Seznam osob, které pracovaly se skupinou STAS navržených na vyznamenání (VÚA-VHA, PJ 138B, materiály oddílu STAS.)¹⁷⁹

¹⁷⁸ Viz srovnání ústupu Němců Svratkou a Fryšavou, kde došlo ke zbytečným úmrtím a jeho následné Hynka Jurmana a mé: Mašek, L.: *Druhý odboj na Svratecku*, Bakalářská práce, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně – Historický ústav, BRNO : 2010. s. 18.

¹⁷⁹ Jan Uher na seznamu nefiguruje, protože krátce po válce zahynul při nehodě na motocyklu.

Válka končí i pro Jana Velíka...

Válka končí i pro Jana Velíka (**Přílohy, obr. 18**), služba v armádě však nikoli. O tom však později. Při našem vyprávění o životě Jana Velíka jsme skončili v době, kdy se on a spolu s ním i všichni partyzáni z Kamenného vrchu stáhli a rozprostřeli po lesích v různých rajonech. Někteří k Samotínu, jiní k Daňkovicím, jiní zase k Lišné.¹⁸⁰ Jan Velík se zatím spolu s Emilem Šimkem nastěhuje s vysílačkou k Bedřichu Jiroušovi, zatímco Štefan Bandur zůstává na Moravské Svatce a Tamara Rybakovova se nastěhuje do domu Horníků ze Svratky. „Začíná opět normální práce. Jedu s Tamarou do Žďáru, abychom zjistili, jak vypadá celková situace. Němci všude zběsile řádí, střílejí a zatýkají naše lidi.“¹⁸¹

Poslední, co ještě stojí za zmínku o osobě Jana Velíka v době války je, že spolu s Emilem Šimkem narazil v Herálci na kolonu německé armády. Jedouce po silnici na Jawě 250 byli zastaveni ustupujícím vojskem s dotazem, zda jsou ve Svatce a v okolních lesích partyzáni. Více nám náš respondent ani archivní prameny nesdělují.

Sen, který se nestal skutečností

*„S právem ptáků na motýla
božekují božekují
berou jméno nadarmo
v ničemnosti všehodosti“
František Halas, A co?*

Historický vývoj se odehrál tak, jak si to představovali komunisté, jejich usilovná práce je nakonec dovedla k úspěchu, naprostému úspěchu. Obnovený stát československý, jež byl později nazván třetí republikou, měl být garantem svobody, demokracie a míru, k čemuž měly přispět i některé prvky, které nepřímo demokratickému zřízení odporovaly a napříště ne-li přímo pomohly, alespoň nezabránili faktickému zániku demokracie na dlouhá léta. Válku vyhráli spojenci, z nichž dva nejvýznamnější měli se záhy stát nepřáteli. Mnohé impulsy pro budoucí bipolaritu světa byly znatelné a jakoby hmatatelné již před koncem války. Období třetí republiky nese neklamné známky zápasu mezi snahami o upevnění a stabilizaci demokracie a alespoň částečné plurality parlamentního systému proti snahám jediné strany, která si vytkla za cíl uchopit veškerou moc a nakládat s ní ve vlastní režii. Pozbývá smyslu

¹⁸⁰ Ze zápisníku Josefa Uhra. VÚA – VHA, PJ 138b Materiály oddílu Vpřed – Orel.

¹⁸¹ Nepublikované paměti Jana Velíka.

vyprávět znovu sled událostí, které vedly k „Vítěznému únoru“. Za prvé jsou to záležitosti notoricky známé a i když možná ne zcela vyjasněné, závěr, který z nich vyplynul je nepopíratelný, KSČ se stala vítězem proti ostatním povoleným stranám parlamentu ČSR, stala se vítězem ve vládě a nakonec i vítězem proti demokracii. Za druhé by bylo přílišnou odbočkou od našeho tématu, zabývat se těmito aspekty.

„Očista“ armády za třetí republiky

Období 1945 – 1948 nedá se počítat mezi období šťastná, co se týče situace v československé armádě. I když se komunistům nepodařilo ovládnout zcela armádu tak rychle, jako jiné opory státní moci, přesto k tomu nakonec došlo. Již na počátku roku 1946 si Obranné zpravodajství¹⁸² Bedřicha Reicina vydobylo výsadní postavení v armádě i v rámci bezpečnostních složek Ministerstva vnitra. Nepředbíhejme ovšem a vraťme se k tomu, co to vůbec tzv. OBZ bylo.

Činnost zpravodajské služby při 1. československém armádním sboru dospěla počátkem roku 1945 z rozhodujícím změnám, jež zároveň ovlivnily kariéru Bedřicha Reicina po zbytek jeho života. „ Na základě rozkazu jeho velitele (myšleno velitele 1. československého armádního sboru v SSSR. pozn. autora) gen. Ludvíka Svobody ze dne 7. ledna 1945 vzniklo vojenské obranné zpravodajství (OBZ).“¹⁸³ Na nejvyšší pozici, tzv. přednostu OBZ, byl jmenován npor. v záloze Bedřich Reicin a za jeho zástupce byl určen por. JUDr. Karel Vaš, oba nechvalně proslulí fanatici komunistického režimu. Samotný vznik podnítilo a potřebovalo sovětské vedení jako protiváhu zpravodajského oddělení londýnského MNO. Samotný vznik OBZ neprobíhal zcela regulérní či dokonce legální formou. Jakákoli tajná služba měla zpravidla vznikat z rozhodnutí parlamentu a vlády, OBZ vzniklo pouze na přímý rozkaz velitele 1. čsl. armádního sboru, který tak jednal z rozkazu sovětského velení, bez účasti vlády, parlamentu i prezidenta. Co ještě stojí za zmínku je ta skutečnost, že formálně mělo jít pouze o rozdělení zpravodajské služby na ofenzivní a defenzivní, *de facto* však došlo ke vzniku samostatného orgánu s velkými pravomocemi a jak se později ukázalo, téměř neomezenými v rámci vnitrostátní vojenské politiky. Další zajímavou skutečností, že do jeho čela byl jmenován Reicin, který měl jisté kvality – zejména tvrdě pracoval a nutil k tomu

¹⁸² Zpravodajská činnost se dělila na ofenzivní a defenzivní (obrné). Zatímco ofenzivní zpravodajství mělo na starosti rozvědku, obranné fungovalo jako ochrana proti působení rozvědek zahraničních a na ochranu tajných a utajovaných skutečností.

¹⁸³ Hanzlík, F.: Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatic rudého teroru. Praha 2011. s. 89.

i své podřízené- nicméně nikdy ve zpravodajské službě nepůsobil, byl za války osvětovým pracovníkem. Naproti tomu jeho zástupce Vaš pracoval jako člen zpravodajského oddělení 1. čsl. brigády. Hanzlík nám ve své výše citované práci barvitě líčí, jak se tyto dva k sobě hodili nejen povahovými vlastnostmi, ale i svými postupy při práci: „Vedle naprostého fanatismu to byla také chorobná ctižádostivost, kariérismus, arogance v jednání s lidmi, nenávisť vůči všem, kteří měli jiné názory, používání násilí při vyšetřování a používání diktátorských metod při jednání s podřízenými.“¹⁸⁴

Po tomto úvodu, jež nás postavil do obrazu, můžeme nyní přejít k armádě a její tzv. „očistě“. *De facto* nešlo o nic jiného než perzekuci. A to hlavně v rovině důstojnické. Perzekuce mohla spočívat v „pouhém“ propuštění z armády, a to zpravidla bez relevantního důvodu, mohla ale skončit i mnohem hůř – táborem nucených prací¹⁸⁵ či vykonstruovaným procesem, který, jak tušíme, mohl skončit dlouholetým žalářem¹⁸⁶, nebo smrtí na popravišti. Ukázkovým příkladem takového procesu je známá politická vražda gen. Heliodora Píky, na které se velkou měrou podepsal právě Karel Vaš.

V bezprostředním ohrožení se po převzetí moci komunisty ocitla většina důstojníků, rotmistrů i poddůstojníků. Nikdo nemohl vědět, na čem je. Obzvláště ohrožení byli příslušníci čs. zahraniční armády na Západě a příslušníci armády předmnichovské republiky. Výjimkou však nebyly ani perzekuce příslušníků 1. čsl. armádního sboru v SSSR.

V armádě ještě také působily Akční výbory, podobně jako v ostatních oblastech kulturního i politického života. Také Akční výbory se zpočátku staraly o „očistu“ armády, podléhaly Ústřednímu akčnímu výboru NF a dohlížet na jejich práci měl Rudolf Slánský. Informace, sloužící k odstranění některých důstojníků, jdoucí z Akčních výborů po celé republice, shromažďovalo 5. odd. hl. št. MNO. Okamžitě po Únoru vyhlásilo toto oddělení akci „APS“.¹⁸⁷ Potřebné informace obstarávalo právě Reicinovo OBZ.

Další skupinou ohrožených příslušníků armády byli ti, kdo se po Únoru nacházeli v různých typech vojenských škol a kurzech. Toto je skupina, která nás zajímá, protože této situaci byl vystaven i náš respondent a cíl mé práce, Jan Velík, který právě absolvoval školu pro důstojníky z povolání v Milovicích. Například z vysoké školy vojenské v Praze bylo v březnu 1948 okamžitě vyhozeno 32 frekventantů a náčelník hl. št. gen. Boček vydal i příkaz

¹⁸⁴ Hanzlík, F.: Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru. Praha 2011. s. 93.

¹⁸⁵ Nejznámějším táborem nucených prací pro důstojníky čsl. armády byl Mírov.

¹⁸⁶ Obzvláště otřesné výsledky probíhaly v tzv. „Domečku“ na Hradčanech. Správcem věznice OBZ v kapucínské věznici zvané „Domeček“ byl kpt. František Pergl.

¹⁸⁷ Název pochází ze zkratky Armádní poradní sbor. To byl orgán, který mimo jiné rozhodoval o tom, kdo armádu bude muset opustit.

k jejich sledování.¹⁸⁸ Důvod byl nasnadě – politicky nevhodní. To samé se dělo ve vojenských učilištích a ve školách pro důstojníky v záloze, o čemž jsem se již zmínil. Pro představu si uvedeme některá čísla, která uvádí Švondr: „Celkem muselo armádu opustit 2965 důstojníků z celkového počtu 13 366. Celoarmádní průměr propuštěných činil 22,2 procenta celkového stavu důstojnického sboru ke dni 15. února 1948.“¹⁸⁹ OBZ se čistkám prakticky zcela vyhnula, což není ani příliš překvapivé.

Způsobů, jak se perzekucím bránit nebylo mnoho, jediným, který napořád a stoprocentně problém řešil, byla emigrace. Ani tato cesta nebyla bez rizika, naopak, opuštění republiky bylo nezákonné a bylo stíhané. Využívalo se služeb převaděčů, kteří však mnohdy pracovali za veliké peníze a jistotu nemohl zaručit ani ten, kdo se v některé oblasti pohraničí opravdu vyznal. Pohraniční opatření se neustále zlepšovala a cest ubývalo. Relativně nejnadanější cestu měli vojenští a letečtí přidělenci v zahraničí. I jejich vysílání však později schvaloval sám Reicin. Jedním, kdo takto ilegálně odletěl do zahraničí byl i jeden z nejznámějších „západních letců“, stíhací „eso“ František Peřina.¹⁹⁰

Jan Velík obětí poučnorových „čistek“ a perzekucí

Válka skončila a s ní i dlouholetá okupace. Lidé oslavovali a užívali nově nabytou svobodu plnými doušky. Matka Jana Velíka se po skončení války také mohla konečně dozvědět, že její syn žije. Nepředstavujme si to ovšem tak, že by o něm nedostala jedinou zprávu. Jednu dostala: „*To mi potom maminka řekla, že dostala zprávu nějakou, nevím, možná z Moskvy, že jsem padnul.*“¹⁹¹ Snažili se tím pravděpodobně předejít perzekucím rodin účastníků odboje, kdyby byl někdo náhodou odhalen či podobně. Bezprostředně po osvobození byli kontaktováni hlavním štábem, aby se neprodleně dopravili do Bratislavy podepsat protokoly o ukončení války. S dopravou jim pomohl nám již známý Bedřich Jirouš. „*Nikde jste nebyli, nic jste neviděli, nic jste nedělali*“, bylo jim podle respondentovy výpovědi sděleno, a dále: „*třicet roků jsme nesměli říct, co jsme dělali.*“¹⁹² Bylo to opatření běžné pro ty, kteří vykonávali špionážní a zpravodajskou činnost. Jan Velík byl oceněn Válečným křížem v roce 1945, medailí Za chrabrost před nepřítelem v roce 1945, slovenským Řádem

¹⁸⁸ Hanzlík, F.: Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru. Praha 2011. s. 213.

¹⁸⁹ Švondr, M.: Důstojnický sbor československé armády v letech 1945 – 1948. Bratislava 1972. s. 123 -127.

¹⁹⁰ Učinil tak po negativní zkušenosti z osobního setkání s Reicinem.

¹⁹¹ Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

¹⁹² Rozhovor s pamětníkem Janem Velíkem ve Svatce dne 23. 1. 2012 v 9.52 hodin vedený Lukášem Maškem.

SNP, ruským Řádem Velké vlastenecké války a ruskými vyznamenáními Za chrabrost, Za zásluhy o vítězství nad Německem v roce 1946 a dalšími vojenskými i partyzánskými vyznamenáními. Zahraniční medaile mu byla udělena v Rusku již 5. 8. 1944.¹⁹³

Po válce se Jan Velík rozhodl zůstat v armádě, krátce pracoval na útvaru pro spojovací vojsko při hlavním štábu Ministerstva národní obrany v roce 1945, také byl povýšen do hodnosti poručíka při příležitosti státního svátku vzniku samostatné československé republiky 28. 10. 1946.¹⁹⁴ V letech 1946 – 1947 studoval na zmíněné akademii pro důstojníky v záloze v Milovicích. Po ukončení školy se 12. července 1947 oženil s Bohumilou Vaškovou (**Přílohy, obr. 20**) ze Svatky, se kterou se seznámil za svého působení v odboji v okolí Svatky (**Přílohy, obr. 19**). V akademii v Milovicích zůstal do roku 1949, kdy byl z armády vyhozen. Od roku 1948 byl pravidelně sledován příslušníkem vojenské kontrarozvědky u roty, které po absolvování důstojnické školy velel. Po únoru 48 byl označen za politicky nespolehlivého. „Bylo mi řečeno, že nesmím vykonávat žádné zaměstnání bez schválení Ministerstvem obrany, konkrétně gen. Malcem¹⁹⁵.“¹⁹⁶ Následovalo zanedlouho vyrozumění, že se musí vystěhovat z bytu, který ovšem nepatřil armádě, jak bývalo zvykem, že důstojníci dostávali přiřazený byt, ale rodičům jeho manželky. Několikrát mu bylo nabízeno, dokonce i jeho známými, aby šel do strany, ale když odmítal, nezbylo mu, než se chopit lopaty nebo krumpáče. Což byl vcelku známý a běžný scénář.

Po vyhození z armády musel si Jan Velík hledat jinou práci, v tu dobu probíhala ve Svatce, kde bydlela jeho manželka, stavba vodovodu. Zeptal se tedy vedoucího stavby

¹⁹³ VÚA-VHA, PJ 138B, materiály oddílu STAS.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ genplk. Josef MALEC k 1. 1. 1953 (za gen. Čepičky) sloužil v hodnosti sbor. gen. Generál Josef Malec, rozený Mackrle, se narodil 28.2.1897 v Biskupicích u Moravské Třebové Od října 1937 působil u 1. oddělení (dělostřeleckého) II. odboru (dělostřeleckého a zbrojního) MNO. V období všeobecné mobilizace na přelomu září a října 1938 byl zařazen u operační skupiny velitelství dělostřelectva Hlavního velitelství a po jeho zrušení se vrátil na původní funkci. Službu v armádě nuceně přerušil v červenci 1939, kdy došlo k jeho převedení ke Státnímu úřadu statistickému. V květnu 1941 byl zatčen gestapem a vězněn v Praze, Ulmu, Berlíně a Bayreutu až do konce války. V dubnu 1945 ho osvobodila americká armáda. Počátkem května 1945 se vrátil do Československa a nejprve působil jako policejní ředitel v Chebu. Službu v čs. armádě opět nastoupil 5.6.1945 a byl zařazen do funkce velitele dělostřelectva 14. divize v Hradci Králové. K 1.8.1945 došlo k jeho povýšení do hodnosti plukovníka a 25.10.1946 do hodnosti brigádního generála s účinností a pořadím od 1.5.1944. Od 31.10.1946 převzal velení dělostřelectva II. sboru v Hradci Králové a 30.6.1948 velení dělostřelectva 1. oblasti v Praze, přičemž v době od 1.3.1948 do 30.6.1948 absolvoval při Vysoké škole vojenské v Praze Kurz pro vyšší velitele. Dnem 28.6.1948 mu byla rozhodnutím Zemského národního výboru v Praze povolena změna příjmení z "Mackrle" na "Malec". Po absolvování politicko-výchovného kurzu ve Vojenském výcvikovém a rekreačním středisku Slapy v době od 15.11.1948 do 27.11.1948 byl dnem 28.11.1948 ustanoven velitelem dělostřelectva Hlavního štábu čs. armády. Divizním generálem se stal 1.10.1949 a sborovým generálem 28.2.1951 (dnem 12.6.1953 došlo k přejmenování hodnosti na generálplukovníka). Dnem 5.12.1957 byl převeden do kádrové dispozice a 28.2.1958 odešel do výslužby. Generál Josef Malec byl nositelem celé řady vyznamenání, kromě jiného Čs. válečného kříže 1914-1918, Čs. revoluční medaile, Medaile vítězství, Čs. válečného kříže 1939, Čs. medaile za chrabrost, Čs. vojenské medaile za zásluhy I. stupně a italského záslužného kříže a bronzové medaile. (dostupné z: <http://www.delostrelectvo.army.cz/html/historie-10.html>).

¹⁹⁶ Nepublikované paměti Jana Velíka.

Mencla, který ho požádal o sdělení dosaženého vzdělání. Velík se zmínil o maturitě a vojenské akademii a Mencl rád souhlasil s tím, že ho přijme, když to schválí strana. A to byl konec jeho naděje. Poté, díky známosti, se dostal do pozice soustružníka v národním podniku Mars Svratka. „*V životě jsem soustruh neviděl, ale musel jsem to vzít. Postavili mě k poloautomatickému soustruhu zn. Revolver a začal jsem pracovat.*“¹⁹⁷ Pracovníci, kteří byly zkušenější, mu při práci pomáhali. Po obdržení výplatní pásky se ale ukázalo, že tudy cesta nepovede. Zatímco ostatní pracovníci v podobných pozicích dostávali dva až tři tisíce, on dostal 1600. Musel se zapracovat, což se za krátkou dobu povedlo, tím to ovšem neskončilo. „*Sotva jsem se zapracoval, už u mě byli normovači a bylo to jako ze začátku.*“¹⁹⁸ Další místo mu pomohl sehnat Jeho přítel Bohumil Kubík, který měl dobré styky v ČSAD Hlinsko. A tak v roce 1950 nastoupil jako rozpočetní a investiční účetní. Místo i plat měl lepší, ale co bylo nejdůležitější, že ředitel Balcar byl rozumný, tolerantní a spravedlivý, díky čemuž mohl Velík toto místo dostat.

V souvislosti s vojenskými plány SSSR ovšem dostala Československá republika v roce 1951 nové hospodářské závazky. Bylo nutné zvýšit počet dělníků ve výrobní sféře. Tento manévr se v historii vžil pod názvem „Akce 77 tisíc“. Netřeba v tomto označení hledat žádné hlavolamy, více než 77 tisíc pracovníků v úřednických pozicích bylo přesunuto do výroby. Většina zaměstnanců v podniku byli komunisté (až na ředitele Balcara a pár dalších výjimek), a bylo jasné, že Jan Velík bude mezi „vyvolenými“ budoucími dělníky. Jediné, co ředitel zmohl, aby ulehčil Velíkovi v jeho situaci byla rada, že pokud odejde sám dobrovolně, dostane odstupné 12 000 Kčs.

V roce 1950, tedy v době, kdy byl Velík zaměstnán u ČSAD, přišlo na něj udání na MNV, že ve svém bytě přechovává nadměrné zakázané množství potravin.¹⁹⁹ Bylo to udání zcela vymyšlené, šlo o provokaci. V době, kdy byl v práci, a v bytě byla pouze jeho manželka, došlo k domovní prohlídce. „*[...] prolezli celý dům, půdu, šatník. Vyhazovali kus za kusem. V té době jsme měli malého Honzika. Maminka s Honzíkem museli stát na chodbě. Honzík hrozně plakal. Manželka sebrala sílu a odvahu, utíkala nahoru, začala křičet, že jestli všechno nedají do takového pořádku, jaký měla, že si bude na ně stěžovat. Tak to nechali a odešli. Kdyby pokračovali, našli by schovanou pistoli. Tím mě manželka zachránila od kriminálu.*“²⁰⁰ Stejně to bylo období pro Velíka a jeho rodinu nepříjemné a obtížné,

¹⁹⁷ Nepsané paměti Jana Velíka

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Konkrétně se jednalo o 7 pytlů mouky.

²⁰⁰ Nepsané paměti Jana Velíka.

podstoupil sérii výslechů a byl stále sledován StB. „*Nutili mě podepsat spolupráci, když jsem se bránil tím, že jsem zahraniční voják, mám dojem, že to na ně zapůsobilo.*“²⁰¹

Další místo získal na stavbě elektrického vedení, mezi blízkými obcemi Světnovem a Hlinskem, což bylo také dobré, protože mohl být každý den s rodinou. Vedoucí této stavby Ing. Pacák ho přijal pod podmínkou, že bude pracovat s lopatou. Jeho činnost spočívala v zasypávání základů postavených stožárů hlinou. Vše se dělalo ručně. Asi po dvou měsících dostal nabídku lepší práce za nesrovnatelně lepší peníze, ovšem na Slovensku. Ing. Zounek mu slíbil, že nebude dělat s lopatou, jeho práce bude vyměrování trasy. Velík práci přijal i přesto, že cesta vlakem domů trvala 12 hodin, tak cestoval na sobotu domů k rodině. Později se stal dokonce mistrem a dostal za úkol stavět vedení na přes horu se sklonem 45 stupňů, na což se přijelo podívat i vedení firmy z Prahy, Velík byl vedením za svou práci pochválen, i přesto, že se jednalo veskrze o komunisty. „*Fakt je ten, že u této firmy pracovali z 50% ztroskotanci jako já.*“, konstatuje Velík.²⁰² Velík zde dělal všechno, co bylo potřeba, když někdo onemocněl, sedl za volant traktoru, nákladního automobilu či dokonce zastupoval vedoucího stavby. Jeho pracovní morálka, schopnosti a dovednosti se uplatnily prakticky všude.

V roce 1952, když se mu narodil druhý syn, Petr, požádal o propuštění. Znovu se zeptal na práci v Marsu ve Svatce, aby mohl být s rodinou. Vedoucí dopravy Unčovský se za něj přimluvil a Velík nastoupil jako osobní řidič, Velík vzpomíná, že řídil úplně novou Škodu 1200. Ovšem z platu 10 000, který měl na Slovensku, klesl na dva tisíce, což bylo méně, než někteří dělníci v Marsu, i když platy úředníků tehdy také nedosahovaly skoro ani dvou tisíc. Další změna jeho pracoviště – povýšení – byla vskutku danajským darem. Po odstoupení ředitele podniku Svobody nastoupil Douda, který když se dozvěděl, že jeho řidič má maturitu, že povýší na mistra. Skutečně se tak stalo, Jan Velík se stal mistrem na galvanizovně, provoz 3. Pro zajímavost uvedu, že se tam vyráběly lampy, které Mars Svatka vyvážel do celého světa. Jako řidič bral 2200 Kčs, jako mistr provozu 1100 Kčs, to nepotřebuje dalšího komentáře, snad jenom, jaká to ironie tehdejší doby. Po hádce se „střediskářem“ Burešem, který naprosto nekompetentně a kontraproduktivně zasahoval Velíkovi do práce, podal výpověď.

Ředitel Douda, ač byl komunist, zdálo se, že proti Velíkovi nic nemá, když odešel pracovat do Žďáru jako předseda družstva Sona, nabídl Velíkovi, že ho zaměstná jako vedoucího výroby. Posudek, který mu napsalo kádrovací oddělení v Marsu byl ovšem velmi

²⁰¹ Nepublikované paměti Jana Velíka.

²⁰² Tamtéž.

špatný, což dokládá i výpověď Jana Velíka: „*Napsala mi takový kádrový posudek, jako bych byl vyvrhel společnosti.*“²⁰³ Vedoucí Douda po přečtení posudku usoudil, že nemůže zaměstnat někoho s takovým posudkem ve funkci vedoucího výroby, ale překvapivě pro něho sehnal místo vedoucího provozu. Z výpovědi Velíka vyplývá, že vůbec nedokázal pochopit, proč to ředitel Douda pro něho dělal. V roce 1962²⁰⁴ ovšem nastoupil nový předseda družstva a s ním i nové vedení. Zde již pro Jana Velíka nemohlo být místo.

Přes známého Unčovského se tedy znovu pokoušel sehnat práci v Marsu, což mu působilo nemalé pochyby o sobě samém a přemýšlel o trapnosti svého postavení a své situace, nic se ale nedalo dělat. Nastoupil znovu do Marsu. Tentokrát do skladu, kde nedávno zemřel vedoucí skladu Štorek. Měl pod sebou deset zaměstnanců, morálka prý bylo ovšem nulová a Velík dokázal situaci zvládnout díky své přirozené autoritě, kterou si získal mimo jiné i schopností tvrdě pracovat. Jednu kuriózní příhodu popisuje Velík ve svých pamětech takto: „*Na začátku roku 1962 byla ve Svatce otevřena dvouletá průmyslová škola. Tuto školu začali navštěvovat nižší úředníci a rovněž vedoucí středisek. [...] Po zahájení vyučování hned následoval diktát. Když se dozvěděli výsledky písemky, už tito pracovníci do školy nepřišli.*“²⁰⁵

Po ukončení této dvouleté školy následovala čtyřletá škola strojnická, která byla zakončena maturitní zkouškou: „*Bylo nás patnáct, kteří jsme tuto školu ukončili. Já jako maturant z gymnázia jsem maturoval jen z odborných předmětů.*“²⁰⁶

Z funkce ekonoma přešel do (byla mu přidělena) funkce obchodně technických služeb, což spočívalo v jednání s odběrateli, cestování po veletrzích v Brně, Ostravě i Bratislavě, a uzavírání smluv s odběrateli. Z této funkce byl začátkem roku 1965 převelen na funkci referenta odbytu a později pracoval jako samostatný referent odbytu. Na této práci mu vadilo pouze to, že musel jezdit spolu s kádrovou pracovníci, která na něj psala špatné posudky.

Přišel rok 1968. Tehdejší vedoucí odbytu J. Nosek připravoval Velíka na převzetí této funkce, které Velík dobrovolně, ač nevědomě, vzdal díky gestu, které bude navždy symbolizovat jeho osobu.

²⁰³ Nepublikované paměti Jana Velíka.

²⁰⁴ Letopočet v pamětech je chybný, uvedeno je tam 1967. Pozn. autora.

²⁰⁵ Nepublikované paměti Jana Velíka.

²⁰⁶ Tamtéž.

Rok 68

„Za vraty našich rek
zní tvrdá kopyta
za vraty našich rek
kopyty rozryta
Je zem,
a strašní jezdcí Zjevení
mávají praporem „
František Halas, Torzo naděje

Večer 20. srpna se mohlo být už některým občanům Československa jasné, že se něco děje. Kolem půl deváté²⁰⁷ večer přistává první sovětské vojenské dopravní letadlo AN – 24 na Ruzyni. Zastavuje se civilní doprava na letišti. Bez vědomí státních orgánů vstupují již před půlnocí předvoje vojsk²⁰⁸ za hranice Československa. Hlavní kolony překročily hranice z NDR kolem jedné hodiny v noci z 20. na 21. srpna 1968. Zároveň v tu dobu přijalo předsednictví ÚV KSČ svolání k lidu. Bylo v něm oznámeno, že vojska překročila hranice bez vědomí nejvyšších stranických a státních orgánů. Zároveň vyzvalo všechny občany k zachování klidu a prohlásilo, že tento akt hodnotí jako „*odporující všem zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale také jako porušení základních norem mezinárodního práva*“.²⁰⁹ Celkový počet vojsk se uvádí na 750 000 vojáků, 6300 tanků a obrněných vozidel, 2000 děl a raket a konečně 800 letadel. Což je největší počet cizích vojsk, který v mírových letech vtrhl na území cizího státu.²¹⁰

Okupace přinesla desítky obětí na životech, potvrzení naprosté závislosti a podřízenosti Moskvě, bleskurychlé ukončení všech reformních snah známých pod titulem „Pražské Jaro“ a nástup dvacet let trvající normalizace, období utužení komunismu a uniformity společnosti. Nebudeme zde popisovat dění v Praze a vůbec se šířeji rozepisovat o těchto událostech v obecném rámci, dostávali bychom se mimo sledované cíle práce.

²⁰⁷ Sígľ, M.: Události pravdy, zrady, nadějí. (1967 – 1971). Třebíč 2009. s. 112.

²⁰⁸ Sígľ hovoří o 165 000 mužích, 4600 tancích a 25 leteckých plucích. Tamtéž.

²⁰⁹ Proti hlasovali pouze Bilak, Koliér, Rigo a Švestka.

²¹⁰ Nebojsa, B.: Normalizace, to je ono! Tišnov 2001. s. 23.

Vraťte ruská vyznamenání!

Srpen onoho roku 1968 trávil Jan Velík na dovolené na chatě příbuzných na Orlické přehradě spolu s manželkou Bohumilou a synem Petrem. Dovolená to byla podle jeho slov velice příjemná, dokud nenastal jednadvacátý srpen. Největším přínosem pro mé snahy zaznamenat historické události, tak jak je přijal obyčejný člověk bude, když dáme opět slovo Janu Velíkovi: *„Ráno jsme ještě spali, když kolem páté hodiny přiběhla Naďa, takřka křičela, že nás okupují Rusové. Okamžitě jsme se sbalili, sedli do auta a ujížděli domů. Cestou jsme potkávali nákladní auta plná ruských vojáků a tanky. Tomu jsme nemohli uvěřit. Prostě hrozné. Dozvěděli jsme se, že to nejsou Rusové, ale Poláci, Němci, Bulhaři, Varšavská armáda. Stavili jsme se v Havlíčkově Brodě, kde sloužil Honzík. Měli jsme o něj obavy. Když jsme zjistili, že se zatím nic nestalo, pokračovali jsme domů.“*²¹¹

Když se vrátili do Svatky, ihned se šel Jan Velík podívat, jak to vypadá v práci. Zaměstnanci Marsu nepracovali, nýbrž postávali na chodnících a kdo měl rádio, tak poslouchal. Na druhý den se zorganizovala protestní akce zaměstnanců tohoto podniku. Před továrnou se zrána utvořil průvod, který se vydal před MNV na autobusové nádraží ve Svatce. Velík byl také průvodu účasten. Lidé pak vyzvali obecní zastupitele, aby hráli českou hymnu. Zpívali všichni. Po rozchodu shromáždění lidé ve svých domovech čekali, co bude dál. *„Pamatuji se, že Svatku navštívila herečka Dvorská a popsala nám situaci v Praze,“* vzpomíná Velík. Díky místnímu učiteli a fotografovi Aloisovi Řehákovi, který zachytil ovzduší srpna 68 ve Svatce na několika fotografiích, můžeme ukázat, jaká nálada zde byla **(Přílohy, obr. 21, 22, 23)**.

Druhý den se Velík domluvil s manželkou, že vrátí všechna sovětská vyznamenání, který doposud obdržel. To také učinil, odeslal je na Ruské velvyslanectví. *„Potom jsme s manželkou sepsali výzvu ruskému národu, aby protestovali proti vládě, aby zastavili krveprolití bratrského národa. Ten den přijelo pro mě auto a byl jsem požádán, abych přečetl tuto výzvu do rozhlasu. Souhlasil jsem a jel jsem do rozhlasu ve Žďáře.“*²¹² Tato výzva byla posléze přečtena i v rozhlasu v Hradci Králové, nikoli ovšem Janem Velíkem. Je pochopitelné, že proti tankům Varšavské smlouvy jsou výzvy beznadějně. Na případu Jana Palacha je vidět, že ani mnohem větší oběti mnohdy nic radikálního nezmohou. Vrácení sovětských vyznamenání a výzva v rozhlase, aby zahraniční vojáci v republice Jana Velíka

²¹¹ Nепublikované paměti Jana Velíka.

²¹² Tamtéž.

následovali bylo ovšem gesto člověka, kterému nejsou poměry lhostejné cítí se zodpovědnost za stát, který pomáhal osvobodit. Jeho výzvu následovali čtyři zahraniční vojáci ze Žďáru nad Sázavou, velká část společnosti se ovšem otočila k Velíkovi zády, jako ke zrádci. Velík si však za svým rozhodnutím musel stát, a také stál.

Od okupace k současnosti

*„Gordický uzel vrásek
přesekej jedním sekem
bez otázek
smíchem“
František Halas, Sépie*

Vrácení vyznamenání bylo chápáno na MNV jako akt protikomunistický a k povýšení Velíka do funkce vedoucího sklady nedošlo. V Marsu však zaměstnan zůstal a to až do svého důchodu, tj. do roku 1979. Po odchodu do důchodu pomáhal nakládat a vykládat po domácnostech síťoviny pro firmu Konopa pro domácí výrobu, to dělal společně s manželkou a po revoluci v roce 1989 s touto prací přestal.

Rehabilitace

Výnosem Ministerstva obrany byl v roce 1990 mjr. Jan Velík rehabilitován a povýšen do hodnosti plukovníka. Současně s tím mu byla rozkazem Ministerstva obrany dána vojenská uniforma.

Ve stejném roce vznikl Český svaz bojovníků za svobodu, který nevznikl na zelené louce, ale spíše kontinuálně navázal na zaniklý Svaz protifašistických bojovníků²¹³, takže *de facto* se stejná organizace pouze přejmenovala ale zároveň je důležité vědět, že byly provedeny radikální personální a některé organizační změny. Většina předlistopadových členů byli pochopitelně komunisté a tomu odpovídalo i zaměření celé organizace. To se konec konců vytýká v některých případech i současné formě organizace. V roce 1990 byli téměř kompletně nahrazeny okresní výbory, jakož i ústřední výbor. Jan Velík byl zvolen do okresního výboru ve Žďáru nad Sázavou, a to dokonce jako jeho předseda.²¹⁴ Zároveň byl zvolen i za člena pražského ústředního výboru Českého svazu bojovníků za svobodu. Členství v okresním výboru pro něho znamenalo denně dojíždět do Žďáru, v případě členství

²¹³ Vznikl v roce 1951 sloučením několika odbojových organizací.

²¹⁴ Volby do okresního výboru ČSBS byly zpravidla tajné a bylo třeba nadpoloviční většiny hlasů. Více o stanovách organizace na <http://www.zasvobodu.cz/o-nas/>.

v ústředním výboru se jednalo o nejméně 6 cest do Prahy ročně. Tyto funkce vykonával téměř deset let, v roce 1999 byla jeho manželka Bohumila operována s nádorem na mozku a Jan Velík se vzdal členství ve Svazu, aby se jí mohl plně věnovat.

Další ocenění

Kamenná medaile, tento poněkud zvláštní pojem skrývá pod sebou nejvyšší ocenění kraje Vysočina, které se uděluje pravidelně lidem, kteří se svou dlouhodobou prací zasadili o významný prospěch obyvatel Vysočiny.²¹⁵ Kamennou medaili získal Jan Velík v pátek 21. 10. 2011 (**Přílohy, obr. 24, 25, 26**). Největší poctou, které se plukovník Velík mohl dočkat, byla nominace a následné propůjčení Řádu Bílého lva vojenské skupiny od prezidenta republiky Václava Klause při příležitosti státního svátku 28. 10. 2011 (**Přílohy, obr. 27, 28**). Spolu s ním byl tento řád propůjčen ještě dvěma mužům. Brig. gen. Mikuláš Končický, který se zúčastnil Karpatsko-dukelské operace a bojů o Ostravu. Po válce byl špičkovým odborníkem tankové techniky. V roce 1970 byl vyhozen z armády pro svůj odmítavý postoj k srpnové okupaci. Posledním oceněným byl v této kategorii plk. Václav Djačuk, jehož osudy jsou podobné osudům Jana Velíka. Po okupaci emigroval do Sovětského svazu, kde byl tři roky vězněn v pracovním táboře, poté se přihlásil do Československého armádního sboru a zúčastnil se Ostravské operace. Stejně jako Velík byl vyhozen z armády již v roce 1949 a rehabilitován a povýšen v roce 1990.

Řád Bílého lva je vůbec nejvyšším vojenským oceněním, které lze v České republice dostat, osobám žijícím v ČR je propůjčován, kdežto uděluje se těm, kteří nejsou občany ČR. Po smrti nositele se řád fyzicky vrací Kanceláři prezidenta republiky. Dnes je Jan Velík čestným občanem města Svatky²¹⁶

Závěr

Práce, kterou jsem zde předložil, začala vznikat přibližně ve stejné době, kdy byl Jan Velík nominován na Řád bílého lva. O Janu Velíkovi jsem se rozhodl psát právě proto, aby se uchoval další malý kousek české a československé historie a i když se jedná pouze o život jedné osoby, považuji za důležité i tomu se věnovat nejen proto, že životní zásluhy Jana Velíka oceňuje i sám prezident republiky, ale proto, že do historie patří stejně tak malé její střípky, jako velké celky mozaiky historického dění.

²¹⁵ Druhým nejvyšším oceněním je Skleněná medaile.

²¹⁶ Jmenován byl 26. 8. 2010.

Jednotlivými kapitolami nás provázela poezie Františka Halase, která tematicky, ale zase z jiného pohledu odráží dobu a náladu. V životě Františka Halase můžeme najít jisté paralely k životu Jana Velíka, i když pochopitelně se jejich životní dráhy nedají srovnávat. O to mi ovšem v žádném případě nešlo. I když byl Halas levicového a komunistického smýšlení, v jeho poezii, reagující na vývoj v roce 1948, se odráží jasné pocity zklamání. Tímto směrem kráčet on nechtěl. Podobně jako Janu Velíkovi, i Halasovi přirostla k srdci Českomoravská vrchovina a její krajina. Byl také jako Jan Velík oceněn prezidentským vyznamenáním, Řádem T. G. Masaryka *in memoriam*.

Ve své práci jsem se pokusil vyjádřit, že i subjektivní pohled v rámci dějinných událostí má své místo v historiografii. Práce ukazuje, jak obyčejného člověka ovlivňují velké dějiny, ale i obráceně, jak obyčejný člověk ovlivňuje celek, i když v podstatně menší míře, přesto ne zanedbatelné. K tomu mi po celou dobu práce pomáhala metoda orální historie, přímá svědectví našeho narátora (respondenta). Objevují se dokonce i názory, že orální historie je novým organickým oborem, nikoli pouze technickou metodou. Každopádně dějiny jsou zde ukázány „z druhé strany“, tedy od subjektu směrem k celku. Při psaní biografie člověka se neobejdeme ani bez „objektivních“ faktů, k čemuž používám zpravidla archivy, ať již rodinné, osobní, místní nebo státní, všude lze nalézt informace pro sestavování rámce, o kterém jsem hovořil v úvodu své práce a který musí orámovat subjektivní obraz žití a prožívání popisované osoby. Dalším důležitým zdrojem pro tuto práci byly sepsané paměti Jana Velíka a další nepublikované prameny, zvláště pro období odboje ve zmíněném regionu.

Aplikace metody orální historie v biografii může zapříčinit velmi znatelné oživení této práce. Proto, když se ona možnost naskytne a osoba, o které píšeme je naživu, měli bychom k ní přistupovat jako k živoucímu pramenu pro naši práci a postupovat podle toho. Výpovědi pamětníkovy vyzvednou práci na zcela jinou úroveň, což ovšem neznamená, že práce bez použití této metody nejsou úplné nebo dokonce že nejsou kvalitní, to v žádném případě. Přesto však přistupujeme k pamětníkovi, jako k vzácnosti, která se nedá uchovat navěky, uchovají se pouze jeho psané výpovědi, ale ani těch není mnohdy dost na to, vytvořit kompletní pohled na nějakou osobu, jejíž mnohé stránky nezná a nebude znát nikdo jiný, než pouze tato osoba. Při spolupráci s pamětníkem (záměrně nepíši „práci s pamětníkem“, neboť my nezkoumáme jeho, ale to, co on nám zprostředkuje a vůbec umožní poznat) je třeba dbát určitých pravidel a postupů, jež ulehčují nebo vůbec umožňují tuto činnost. Obecným postupům takovéto práce se věnuje náš hlavní výzkumník v oboru orální historie, několikrát zmiňovaný Miroslav Vaněk, proto odkazují na jeho citovanou příručku. Mé osobní zkušenosti z praxe orální historie jsou dalo by se říci dvojího rázu, za prvé se jedná o citovou hodnotu,

kteřá je obsažena v práci s pamětníkem, za druhé je to vlastní práce, analýza, přepis a jiné formální záležitosti. Rozhovor s pamětníkem je zcela něco odlišného od čtení memoárů, proto je třeba se na to připravit předem, ale také se neustále přizpůsobovat během rozhovoru. Musíme mít na paměti, že každý člověk je jiný, zvyklý na něco jiného a nezapomínat na jeho věk, zdravotní stav a citové rozpoložení. V některém případě je třeba rozhovor ukončit předčasně, či ho přesunout nebo odložit. Z vlastní zkušenosti doporučuji, pokud je to možné, najít společného známého, který celou záležitost usnadní.

Biografie člověka, braná z hlediska mikrohistorie je vhodným doplňkem k regionálním dějinám, zvláště pokud se popisovaná osoba k regionu blízce váže a nebo se zasloužila o vývoj regionu v jakékoli oblasti. Cíl práce je to jistě specifický, ale přesto se výsledek často uplatňuje na mnoha místech. Tím že uchováme vzpomínky pamětníkovy, uchováme zároveň i kousek paměti onoho regionu nebo i historie jako celku. Vhodné použití výpovědi pamětníka nám ukazuje život jiného období našich dějin, historickou paměť ve své specifické formě, ožívají nálady společnosti v době minulé a jejich konkrétní projevy

Po všem, co jsem měl možnost o Janu Velíkovi nastudovat, po všem, co jsem se o něm dozvěděl a konečně také poté, co jsem ho osobně poznal, jeví se mi jako člověk skromný, spokojený se svým údělem na světě. Než mu zemřela manželka, byl jí oddán celým svým srdcem a v době její těžké nemoci vynakládal obrovské úsilí, aby se o ni mohl starat a věnoval tomu velké množství času a sil a do poslední chvíle byl s ní. O svých zásluhách se vždy vyjadřoval skromně, v pojmech jako „hrdinství“ či „odvaha“ se o sobě nikdy nevyjadřoval. Přestože osud, nebo spíše režim či vládnoucí síla, nechovaly se k němu s úctou, jakou si zasloužil, ba právě naopak, překonával těžké časy trpělivě po boku své manželky a rodiny. Mnohokrát se ocítl na hranici života a smrti, mnohokrát ho zasáhla taková bída, kterou si současný člověk, Evropan, jen stěží dovede představit. Prožíval fyzický i psychicky náročné chvíle, věznění gestapa ho nezlomilo, tréninky v zahraniční armádě zocelily. Možná tohle, možná jeho neutuchající životní energie a optimismus jsou důvodem, že je mezi námi již více než devadesát let.

Seznam zkratek

ČR – Česká republika

ČSBS – Český svaz bojovníků za svobodu

ČSR – Československá republika

GRU - Glavnoje Razvedivatěl'noje Upravlenije (Hlavní správa rozvědky)

hl. št. – hlavní štáb

Kčs – Koruna československá

MNO – Ministerstvo národní obrany

MNV – Místní národní výbor

NF – Národní fronta

NKVD - Narodnyj komissariat vnutrennich děl (Lidový komisariát vnitřních záležitostí)

OBZ – Obranné zpravodajství

odd. – oddělení

ON – Obrana národa

PDMM - Parašutno děsantnyj mješok mjahkij (výsadkový zásobník na vojenský materiál a potraviny)

PVVZ – Petiční výbor věrní zůstaneme

R3 – Rada Tří

RA – Rudá armáda

rdst. – radiová stanice

RM – Reichsmark (Říšská marka)

SokA Státní okresní archiv

SPB – Svaz protifašistických bojovníků

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

StB – Státní tajná bezpečnost

USD – Americký dolar

VHA – Vojenský historický archiv

VÚA – Vojenský ústřední archiv

Zkratky vojenských hodností

Mužstvo	
voj.	vojín
svob. (sv.) ²¹⁷	svobodník
Poddůstojníci	
des.	desátník
čet.	četař
rtn.	rotný
Sbor praporčků	
rtm.	rotmistr
nrtm.	nadrotmistr
prap.	praporčík
nprap.	nadpraporčík
št. prap. nebo šprap.	štábní praporčík
Sbor nižších důstojníků	
por.	poručík
npor.	nadporučík
kpt.	kapitán
Sbor vyšších důstojníků	
mjr.	major
pplk.	podplukovník
plk.	plukovník
Sbor generálů	
brig. gen.	brigádní generál
genmjr.	generálmajor
genpor.	generálporučík
arm. gen.	armádní generál. ²¹⁸

²¹⁷ Neoficiální zjednodušení.

Použitá literatura a prameny

Literatura:

Baxter, Ian: Východní fronta z tajných archivů SS. Praha 2005.

Bílek, Jan: My, nasazení na nucené práce ve druhé světové válce. Z dopisů, vyprávění a dokumentů některých nasazených získaných v roce 2003. Žďár nad Sázavou 2004.

Blažek, Josef: Jak jsme bojovali proti fašismu. Sborník vzpomínek účastníků protifašistického odboje. Břeclav 1987.

Borský, Karel a kol. Vítězné jaro. Dokumenty o bojové cestě 1. československého armádního sboru v SSSR. Praha 1986.

Cross, Robert: Operace Citadela. Bitva u Kurska. Největší tanková bitva druhé světové války. Olomouc 1996.

Černý, Karel: Říkali mu Ivan – Učitel. Žďár nad Sázavou. ČSPB 1988.

Český odboj a květnové povstání. Sborník dokumentů 1943 – 1945. Praha 1975

Gebhart, Jan: Partyzáni v Československu 1941 – 1945. Praha : Nakladatelství Pravda, 1984.

Hanzlík, František: Bez milosti a slitování. B. Reicin – fanatik rudého teroru. Praha 2011.

Hanzlík, František: Únor 1948, výsledek nerovného zápasu. Tajné služby na cestě k moci. Praha 1997.

Healy, Mark: Kursk 1943. Velké bitvy historie 12. Amercom SA 2010.

Chmela, Miloslav: Naplněný čas života. K historii partyzánské skupiny Mistra Jana Husa. Hradec Králové 1980.

Janáček, Jakub: Žďárský deník, článek 1228570 – Místo oslav konce války pochovávali po náletu mrtvé, 17. 5. 2011.

²¹⁸ V některých zemích bylo v době druhé světové války nejvyšší hodností v ozbrojených silách maršál nebo polní maršál (např. Třetí říše, SSSR, Polsko či Francie).

Jelínek, Zdeněk: Partyzánské organizátorské desanty v českých zemích v letech 1944 – 1945. Roztoky u Prahy 1984.

Jurman, Hynek: Jak to bylo s partyzány. Štěpánov nad Svratkou 2006.

Kameník, Václav, Jelínek, Zdeněk: Noční výsadek. Historie partyzánského oddílu Dr. Miroslav Tyrš. České Budějovice 1986.

Kol.: Odboj a revoluce. Praha 1965.

Kol.: Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války. Praha 1961

Kroupa, Vlastislav a kol.: Český antifašismus a odboj. Praha 1988.

Kříž, Aleš: Možnosti a limity studia domácího odboje z let 1939–1945 v regionální historiografii západní Moravy. Západní Morava, 10/2006, s.153–156.

Kudrna, Jiří: Už bylo slyšet dunění děl... Herálecký zpravodaj. III/2005. Herálec 2005.

Kudrna, Jiří: Tak přicházela svoboda. Herálecký zpravodaj. IV/2005. Herálec 2005.

Kudrna, Jiří: Tak přicházela svoboda. Herálecký zpravodaj. V/2005. Herálec 2005.

Nebojsa, Bořivoj: Normalizace, to je ono! Tišnov 2001.

Pich-Tůma, Miroslav: Útěk a návrat. Vzpomínky komisaře partyzánské brigády Mistra Jana Husa. Hradec Králové 1986.

Pivoluska, Juraj.: Parabrigáda: Spomienky na 2. paradesantnú samostatnú brigádu. Bratislava 1970.

Sígl, Miroslav: Události pravdy, zrady, nadějí. (1967 – 1971). Třebíč 2009.

Stolfi, Russel H. F.: Hitlerovy tanky na Východě. Brno 2007.

Svratecko v národním odboji. Red. František Sadovký. Hlinsko 1946.

Šolc, Jiří: Osudná rozhodnutí. Kapitoly z historie československého odboje v letech 1939 – 1945. Praha 2006.

Šolc, Jiří: Padáky nad Slovenskem. 2. československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR. Praha 1997.

Šolc, Jiří: Za frontou na východě. Českoslovenští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945). Příbram 2003.

Švondr, Milan: Důstojnický sbor československé armády v letech 1945 – 1948. Bratislava 1972.

Ťopek, František: Lidé stateční a ti druzí. Havlíčkův Brod 1961.

Vaněk, Miroslav a kol. Orální historie. Metodické a „technické“ postupy. Olomouc 2003.

Žampach, Vojtěch: Partyzánské portréty. Brno 1980.

Nepublikované

Bednář, J., Havlíček, V., Sklenář, J., Velík, J.: Partyzánské obce Žďár nad Sázavou. 1988.

Hegenbart, R.: Cikháj ve druhé světové válce a problémy po jejím skončení.

Kynclová V.: Partyzánský odboj na Svratecku 1944 – 1945. Pedagogická fakulta Karlovy univerzity v Praze – Katedra dějin a didaktiky dějepisu. Praha 2011.

Mašek, L.: Druhý odboj na Svratecku, Bakalářská práce, Filosofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně – Historický ústav, Brno 2010.

Sadovský, Josef.: Zpráva o odbojové činnosti obce Svratouchu v roce 1945.

Prameny:

Archivy.

Archiv autora

Osobní archiv Jana Velíka

Městský archiv Svratka

Materiály k období 2. světové války.

Městské muzeum Svatka

Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou

Dokumentace odboje v okrese Žďár nad Sázavou.

Vojenský historický archiv

VÚA-VHA, PJ 138B, materiály oddílu STAS.

VÚA-VHA, PJ 138B, materiály oddílu Vpřed - Orel.

Obecní kroniky

Kronika obce Svatka

Kronika obce Herálec

Kronika obce Křižánky

Kronika obce Svatouch

Elektronické zdroje

<http://www.zasvobodu.cz/o-nas/>

<http://www.delostrelectvo.army.cz/html/historie-10.html>

<http://www.totalnenasazeni.ic.cz/index.htm>

<http://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/statni-vyznamenani/zakon-o-statnich-vyznamenanich-cr.shtml>

Filmové zdroje

Dukla. Krev a mýtus. Česko. Režie Petr Hvižd', 1999. [Dokumentární pořad].

Velká vlastenecká válka (The Great Patriotic War; kolektiv autorů; Rusko, 2010.) [Film].

Rozhovory s pamětníky

Rozhovor s Janem Velíkem ze Svatky

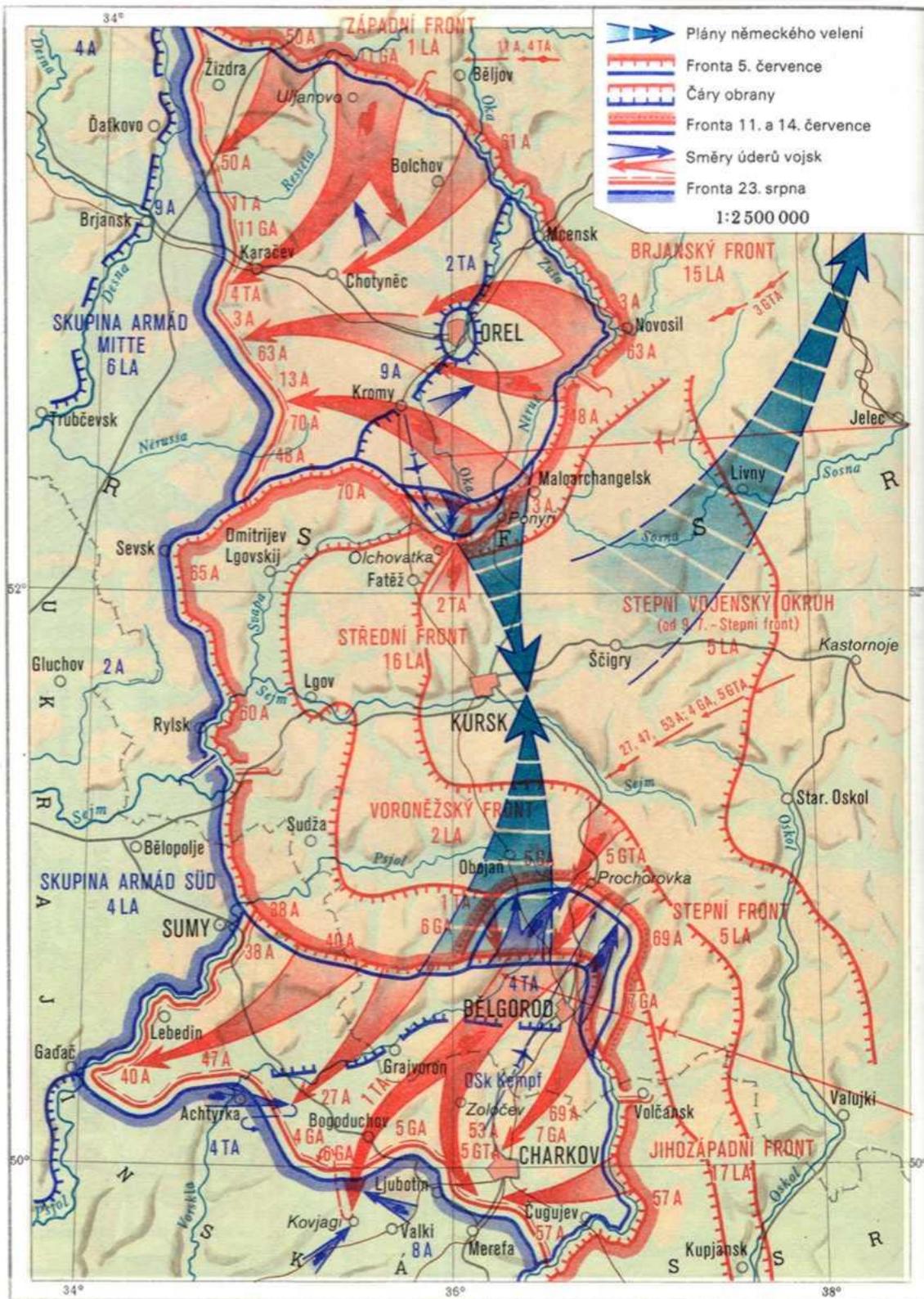
Rozhovor s Jiřím Kudrnou ze Svatky

Paměti Jana Velíka. 2010.

Přílohy

Obrázek 1: Matka Jana Velíka, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 2: Mapa Kurského oblouku, vojenská situace při bitvě u Kurska, (zdroj: <http://www.ostfront.wz.cz/kursk43.jpg>).

Obrázek 3: Velitel 2. čsl. samostatné paradesantní brigády Pplk. Vladimír Příkryl (uprostřed), (zdroj: <http://www.acr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/bojovnici--kteri-byli-prepravovani-vzduchem-60800/>).

Obrázek 4: Upínání padákových postrojů v Jefremově, (zdroj: <http://www.acr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/bojovnici--kteri-byli-prepravovani-vzduchem-60800/>).

Obrázek 5: Balení padáků, (zdroj: <http://www.acr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/bojovnici--kteri-byli-prepravovani-vzduchem-60800/>).

Obrázek 6: Seskoky příslušníků 2. čl. parabrigády, (zdroj: <http://www.acr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/bojovnici--kteri-byli-prepravovani-vzduchem-60800/>).

Obrázek 7: Místo seskoku partyzánské skupiny Vpřed na Moravské Svatce, (vlastní archiv autora).

Obrázek 8: Současný pohled na dům Jaroslava Preislera, kde se ukrývala radistka skupiny Vpřed Tamara, (vlastní archiv autora).

Obrázek 9: Dům Bedřicha Jirouše, kde měl Jan Velík schovanou vysílačku, (vlastní archiv autora).

Obrázek 10: Ilustrační foto sovětské radiostanice SEVER, kterou používal Jan Velík, (zdroj: <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/81822>).

Obrázek 11: Major Melničuk – Orel, velitel skupiny Vpřed, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 12: Partyzáni skupiny Vpřed, květen 1945, (archiv města Svatky).

Obrázek 13: Současný pohled na bývalou stanici Jagdkommanda, pohled od domu Jar. Perislera, (vlastní archiv autora).

Obrázek 14: Radistka skupiny Vpřed Tamara s manželem, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 15: Vybombardované centrum Svratky 9. 5. 1945, (archiv města Svratky).

Obrázek 16: Ustupující německé jednotky ve Svratce 9. 5. 1945, (archiv města Svratky).

Obrázek 17: Příjezd Rudé armády do Svratky 10. 5. 1945, (archiv města Svratky).

Obrázek 18: Jan Velík (uprostřed) s partyzány, květen 1945, (archiv města Svratky).

Evid. číslo :
Voj. čís. :
Evidenční list

Jméno a příjmení : Velík Jan.
Hodnost : četař.
Zbraň : pechota
Jednotka : rota ZU v SSSR
Datum a místo narození : 2/VIII 1921
v Hodonine okr. Hodonín.
Domevská příslušnost : Malá Příetržka Popis: Výška : 75 cm.

Obrázek 19: Hlavička evidenčního listu Jana Velíka v materiálech skupiny STAS, (VÚA-VHA, PJ 138B, materiály oddílu STAS).

Obrázek 20: Jan Velík se svojí budoucí manželkou Bohumilou Vaškovou, 1945, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 21: Svatební fotografie Jana Velika z 12. 7. 1947, (osobní archiv autora).

Obrázek 22: Nápis na svratecké autobusové zastávce „Okupanti, jděte domů“, (archiv města Svatky).

Obrázek 23: Nápis na Hanychově statku „Jděte domů, hajzlové!“, (archiv města Svatky).

Obrázek 24: Sundávání směrových cedulí na náměstí 9. května ve Svatce, srpen 1968, (archiv města Svatky).

Obrázek 25: Hejtman kraje Vysočina předává Janu Velíkovi Kamennou medaili, 21. 10. 2011, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 26: Nejvyšší ocenění kraje Vysočina, které se uděluje pravidelně lidem, kteří se svou dlouhodobou prací zasadili o významný prospěch obyvatel Vysočiny, (vlastní archiv autora).

Obrázek 27: Jan Velík s Kamennou medailí, 2011, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 28: Prezident republiky Václav Klaus propůjčuje Janu Velíkovi Řád Bílého lva, 28. 11. 2011, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 29: Řád Bílého lva, (vlastní archiv autora).

Obrázek 30: Řády, medaile a další ocenění, která Jan Velík získal za svoji činnost za války, (osobní archiv Jana Velíka).

Obrázek 31: Jan Velík, 2011, (osobní archiv Jana Velíka).